NEMZETI NŐNEVELÉS.

XXVI. ÉVFOLYAM. 1905. DECEMBER. X. FÜZET.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ.*

Erzsébet királyné! Megdicsőült Nagyasszonyunk! A te emléked teszi ünneppé a mai napot. A te neveddel ajkainkon gyültünk egybe ma itt, szinte templomi áhitattal szivünkben, emlékezetedet akarjuk ünnepelni!

A mint lelkesült tekintetünket márvány képmásodra függesztjük, szivünk megtelik a szépség, a tökéletes vonalak szemléléséből származó tiszta gyönyörrel. O, ha *lelked* nemes vonásait csak megközelítő hűséggel tudnám felidézni ez órában, ez volna igazi ünneplés nekünk! Mily felemelő, nemesítő hatással volna ez a fiatal, tiszta szivekre, kis hallgatóságomra! Úgy érzem, magasztos példád által mintha jobbakká, tisztábbakká, válnánk valamennyien.

— Ott kinn a természet mintha velünk együtt elszállt napsugarat, elhervadt liliomot gyászolna. A fák lombtalan ágaiba reszketve kapaszkodik az utolsó levél, s lépteink alatt fájdalmasan suhog a száraz avar . . . Ó mily leverő, elszomorító hatással van lelkünkre az enyészet e sivár képe! De ő, kinek lelke mintha felettünk lebegne ez órában, s kinél jobban a természetet talán senki sem szerette, ha annak haldoklása fájdalommal töltötte el szivét: a költészet derült világában keresett menedéket. Követem példáját, s e mélabús őszi napon én is a poezishez fordulok, poetikus de igaz mesével kezdem, mit róla mondani akarok.

— — Volt egyszer egy tündérszép hercegkisasszony. Erdőkoszorúzta hegyek tövében pillantotta meg a napvilágot

* Az Erzsébet Nőiskola ez évi Erzsébet-ünnepén tartott, a kicsinyeknek szóló ünnepi beszéd.

atyja kastélyában, épen karácsony napján. Születése nemcsak a hercegi párt töltötte el örömmel, bölcsője körül nemcsak a kastély, az udvar népe állott, hanem — úgy kell lenni! — eljöttek oda a jó tündérek is, kik közül egyik szépséget ajándékozott a csecsemőnek, másik bájt, harmadik szívjóságot, derült kedélyt, könyörületességet, lelki nemességet; — — sorra megáldották a hercegi gyermeket s az áldás mind megfogant! Csakis így érthetjük, hogy amint nőtt, fejlődött, nemcsak szépségre, bájra nem volt párja messze földön, hanem nemes lelkéért, szívjóságáért imádta mindenki, aki közelébe jutott, s haragosa nem volt egy sem.

De fájdalom, a mesében egy gonosz, irigy tündér is szerepel. Ez utolsónak jelenvén meg a kisded bölcsőjénél, nem tudta ugyan megsemmisíteni az elhangzott jókívánságokat, de megtoldotta azokat egy gonosszal; hogy egykoron, mikor boldogsága teljében lesz a szép hercegleány, tövis sebezze meg szívét, s a nemes szív ezt a tövist haláláig hordozza. Ó, de szomorú a mesém vége! Pedig nem szomorítani akartalak én benneteket! Hiszen milyen vidám, bájos kép az, mikor a tündérszép hercegleányért eljött egy hatalmas birodalom uralkodója, aki testi és lelki szépségétől egyaránt elbájolva, feleségül kérte s két ország királynéjává, császárnéjává tette.

A két ország közül az egyik szép, de szomorú ország volt. Sorsa hasonlított a meg nem értett, mostoha-gyermek sorsához, ki szeretetet nem tapasztal, s kinek még a jóért is rosszal fizetnek. Ezt a gyermeket ölelte nemes szívéhez, ennek a szomorú országnak lett megváltó angyala a szépséges királyné. Mosolyára oszladozni kezdtek a szürke felhők a nemzet egéről, a sötét országban rózsás hajnal kezdett derengeni.

A szomorú ország a mi hazánk volt, s te voltál, Erzsébet, mesém szépséges királynéja, ki mint csodatevő nemtő jelentél meg köztünk, mikor épen legnagyobb szükségünk volt reád. Lábaid nyomán virágok fakadtak; előbb a remény, bizalom elfagyott hajtásai kezdtek új életre kelni, majd lassan, nekibátorodva, felütötték fejüket a hála s szeretet virágai, melyek

mélységes gyökeret eresztve nem is hervadtak el soha többé; hanem elkisértek minden utadon, — túl még az élet határán is.

S egy ország szeretetének melegétől megnyilt az ifju királyné zárkozott mimóza-lelke is, s egymásután fejlődtek benne ritka tökélyre a tündérektől még bölcsőjében nyert szép tulajdonságok, lelki kincsek.

Mily kincs az, ha valaki igazán tudja szeretni a természetet, annak ölén tiszta gyönyört, fájdalmában vigaszt talál! S amily boldog volt a kis Erzsébet hercegnő, ha az erdőben, a szabad természetben lehetett, még otthon a gondtalan gyermekkorban, midőn lelke még nem ismerte a bánatot: ép oly derüs megnyugvást érzett a természet szépségének szemlélésekor sokkal később, — midőn lelke már *csak* a bánatot ismerte!

Mély kedélye, gazdag gondolatvilága lehetett annak a nőnek, ki — ifjuságának, szépségének teljében is, — az udvar hivságos pompáját, ünnepségeit kerülve, azoknak üressége elől az erdő csöndjébe vagy a zugó oceán partjára menekült. Különösen szerette az erdőt szép őszi napokon; órák hosszat el tudott sétálni a gödöllői fák alatt anélkül, hogy fáradságot vagy unalmat érzett volna. S midőn egyizben Mehádián, más alkalommal Bártfán üdült nehány hétig, nem volt senki a fürdő vendégei között, ki oly kitartással járta volna be a festői környéket, valósággal fáradhatatlanul gyalogolva a magas hegyek fenyveseinek emberektől alig járt utain.

A budai várkert árnyas fái is gyakran látták a királyné karcsu alakját, amint a kanyargós utakon sétálva elmerengett fővárosunk panorámáján, amelynek szépségét annyiszor dicsérte. «Itt örökké szabadnak érzi magát az ember» — jegyezte meg egyszer. — Ez a *szabadság* érzése tette olyan kedvessé előtte a sportokat is, s mig boldog volt, ha Isten szabad ege alatt hegyen-völgyön át üzhette a vadat, fogolynak érezte magát, ha a palota fényes termeiben a spanyol etikett szigorú korlátai között kellett mozognia, előirás szerint. A természetben minden igaz és fenségesen nagy, — mily törpének találta mellette a külsőségekben, szertartások- és intrikákban kimerülő udvari életet!

Szerette az állatokat s a virágokat is. Sebesen száguldó lovát nem egyszer megállította, hogy egy üde mezei virágot leszakítson, s a szobáiban elhelyezett virágokban naponkint érdeklődéssel gyönyörködött.

Finom lelkülete gyönyörűséget tudott találni mindenben ami *szép*, legyen ez a természet vagy emberi kezek és elme műve. Korfu szigetének kék ege alá, bűbájos növényzete közé építtette az Achilleont, azon harmonikus szépségű kastélyt, melynek oszlopos tornácán elmerengve meg *kell* feledkezni mindenről ami csúf és bántó e világon.

Erzsébet szépért rajongó lelke a költészetben is azt kereste ami tiszta, egyszerű és szívből jövő. A mi Aranyunkat, Eötvöst, Tompát nagyra becsülte s hogy Homért, Herodotot eredetiben olvashassa, megtanulta klasszikus nyelvüket; s szorgalmas tanulás és gyakorlás után folyékonyan beszélte az új görög nyelvet is. Szépen jellemzi őt az a kicsinység, hogy míg pompás, dús haját ügyes kezek gondozták, rendezték, e hosszantartó művelet alatt a királyné görögül olvastatott fel magának s elmerülve tanulmányában, ezzel is jelét adta, mily kevéssé törődött mindazzal, ami külsőség, lelke magasan lebegett minden fölött, ami közönséges.

Magasan állt környezete fölött nemcsak nemes izlésénél, de lelkének azon előkelő tisztaságánál fogva is, mely irtózott mindentől ami léha, üres vagy hazug. Nem szenvedhette a hizelgőt s őszinteségében annyira ment, hogy nem tudott — pedig az udvari politika hányszor megkívánta volna! — szeretetet, rokonszenvet mutatni ott, hol azt nem érezte. De ha finom ösztöne megsugta, hogy igaz ragaszkodással, őszinte hódolattal áll szemben, akkor lénye felmelegedett, lekötelező kedvességgel tudta fogadni a hódolatot, viszonozni a rokonszenvet. Talán ez a magyarázata annak is, hogy a magyar népet annyira megszerette.

Természettől tartózkodó, gyöngéd lelke bátor lett, ha az *igazság* megismeréséről vagy megvédéséről volt szó. Nem csekély bátorság kellett hozzá, hogy osztrák császárné létére el-

olvasta Széchényi «Blick»-jét s Horváth Mihálytól «A magyar szabadságharc történetét». S elfogulatlanul és gondolkodva olvasta el, utána pedig . . . kieszközölte, hogy az uralkodó megkegyelmezett a külföldre menekült Horváth Mihály püspöknek. 1867-ben, alig hogy megtörtént Déák Ferenc nagy műve, a kibékülés nemzet és uralkodója között, Erzsébet maga elé hivatta Horváth Mihályt s őszinte felvilágosításokat kért tőle a szabadságharc részleteiről. Nehány nappal a forradalmár hírében álló püspökkel folytatott beszélgetés után a királyi pár a nemzettől koronázási ajándékul kapott nagy összeget a volt *honvédek* árvái és özvegyei, a munkaképtelen rokkantak segélyezésére adományozta. Ezt a gyöngéd gondolatot mindenki a nemesszívű ifjú királynénak tulajdonította ép úgy mint már jóval előbb, esküvője s a trónörökös születése alkalmával a politikai elitéltek tömeges megkegyelmezését. Bár a magas politikában nem szeretett soha résztvenni, nemzetünk hamar megérezte, hogy őszinte részvéttel és rokonszenvvel van hazánk sorsa iránt, s észrevétlenül közelebb hozta hozzánk az ifjukorában félrevezetett király szívét. Az ő gyöngéd kezei szőtték-fonták azt a fátylat is, melylyel eltakarva a multak keserveit, uralkodó és nemzet békejobbot nyujtottak egymásnak. Erzsébet tudta, finom női lelke megérezte, hogy a magyar hátsó gondolat nélkül, őszinte békülési szándékkal nyujtotta kezét.

S midőn Szt. István koronázási palástját — melyet Gizella, az első magyar királyné himzett, — ősrégi szokás szerint Erzsébet sajátkezüleg javitgatta ki a koronázás előtt, s áldotta Istenét, hogy ezen napot megérnie engedte: teljesen megnyert minden magyar szívet. Az egész magyar haza érzéseit hiven fejezte ki báró Eötvös József, midőn igy nyilatkozott róla: «Előtte a tisztelet, az a tisztelet, melyet egy *nemes nőiség* iránt érezünk, háttérbe szorit minden egyebet, és hódolatunkban nincs semmi, mi a császárnét illetné». Kemény Zsigmond pedig a koronázás napján vezércikkében «a föld egyik legnemesebb lényének» nevezi. S hogy a nemzetnek ezen hódoló szeretete mennyire megmaradt, sőt növekedett később is,

annak bizonysága azon üdvözlő felirat, melyet a magyar parlament ezüstmenyegzője alkalmával intézett hozzá, s melyben annak szerzője, Jókai, királynénkat «azon egyedüli szent alaknak nevezi, kit minden vallásfelekezet megünnepel.» Halála után pedig, hogy mily igaz, őszinte fájdalommal siratta nemzetünk apraja, nagyja, az még élénk emlékezetünkben van mindnyájunknak.

De nemes nőiessége nemcsak az ideál magas polcára emelte fel Erzsébetet. Nem, ő le is tudott szállani e piedesztálról; s midőn nem akart több lenni, mint gondos, jó nő, ki gyöngédséggel, apró figyelmességekkel mozdítja elő övéinek, szűkebb környezetének kényelmét, jólétét: ó mily ragyogó példát adott arra, hogy a legcsekélyebb eszközt sem szabad kicsinylenünk, ha azzal körünket boldogíthatjuk. Megcáfolta, azt a hitet, hogy magasabb, tisztultabb lelki világ kizárja a nőnél a napi élet kicsinyes dolgaival való törődést. Erzsébet ha nem országokat, csak egy családot kellett volna boldogítná, *ott* is betöltötte volna a nőnek ezt a legszebb, soha nem kicsinyelhető hivatását.

Ha háziasszony volt, mint pl. kedves tartózkodási helyén, Gödöllőn, minden vendégnek feledhetetlenné tudta tenni az ott időzést. A vadászaton, s utána ebéd alatt mindent elkövetett, hogy a vendég, — főrangú vagy polgári sorból való, — jól érezze magát. Férjének, jobb ismerőseinek kedvenc ételeit rendelte meg, derült, kedves modorával pedig fesztelenné tette, jó kedvre hangolta a társaságot. Közvetlen környezetéből sokan feljegyezték róla azt a kedves vonást, hogy úton, vagy vadászat alkalmával mindig élénken érdeklődött, hogy vajjon kiséretének tagjai, sőt a cselédség nem szenved-e hiányt frissitőkben vagy másban.

Egyszer öreg főudvarmestere, br. Nopcsa, Gödöllőn beteg lett s az udvar elutazására kitűzött napig sem lett annyira jobban, hogy utazhatott volna. A hogyléte felől mindig élénken kérdezősködő királyné erre az utolsó órában megkérte királyi urát, hogy maradhasson ő is Gödöllőn. «Csak nem hagyom

szegény jó öreget egyedül hátra az elhagyatott, üres kastélyban», kérte kedvesen; a király mosolyogva egyezett bele, elutazott, a királyné pedig egész udvartartásával bevárta Nopcsa felgyógyulását.

Kedves, meleg családiasságot sugárzó kép, midőn a lovaglásból vagy sétából hazatérő királyné felkeresi a gyermekszobát, élénk érdeklődéssel kiséri gyermekei tanulását, részt vesz játékaikban. Vagy midőn naponkint együtt imádkozik — és pedig magyarul — legkisebbik leányával, Valériával, ki a budai várpalotában született s kit az ő «kis magyar leányának» nevez.

Imádkozik . . . mert lelkének nemes tulajdonságai közül nem hiányzott — minthogy nem is hiányozhatott — a vallásosság sem, minden igazán kiváló jellem alapja. «A vallás vigaszára az élet folyamán mindnyájunknak nagy szüksége van» mondotta egy izben Rónay Jácintnak, kire a kis Valéria tanítását bizta. «Azt akarom hogy leányom vallásos, de ne vakbuzgó legyen.» Ő maga sem tüntetett vallásosságával minduntalan, — őrizte azt lelkébe zárva, mint annak legsajátabb kincsét. S mikor eljött életének legnehezebb órája, midőn egyetlen fia halálával oly csapás érte, melynek súlya alatt már-már összeroskadt, — *hite*, igaz vallásossága volt az, ami fölemelte a roskadozót s csaknem emberfeletti erőt adott a csapás elviselésére.

Hite és az a hitvesi szeretet, melyet koronás férje iránt érez, s mely e legválságosabb időben erőt ad a gyönge nőnek, hogy fájdalmát nemcsak elviselje, de el is rejtse. Elrejtse mindaddig, míg a megtört öreg királynak, a fiát és reményét siratò apának szüksége van támaszára. A borzasztó hir közlését magára vállalja, s míg ez erőslelkü uralkodó leroskadt fájdalmában, őrangyala felemelte. Királyunk maga mondta róla: «Hogy mit köszönhetek én e nehéz napokban forrón szeretett hitvesemnek, hogy milyen támaszom volt ő énnekem, azt ecsetelni s elég hiven kifejezni nem tudom. Nem adhatok eléggé hálát az égnek, hogy ily élettárssal ajándékozott meg.» Csak később, mikor már a királynál az uralkodó lelkiismeretessége legyőzte

az apa kétségbeesését, s újra iróasztalához ült, csak ekkor adta át magát az anya fájdalmának, melyet szívébe zárva egymaga viselt, melyet nem osztott meg senkivel, de melyre nem talált gyógyitó irt.

Aki a saját fájdalmát ilyen lelki erővel viselte és titkolta, az a más bajában egész lelkével tudott osztozni. *Szívjósága* és *könyörületessége* talán a legragyogóbb sugár abban a dicsfényben, mely őt — sokkal inkább mint koronája — a többi nők fölé emeli. «Tündéri szépségű és angyali jóságú» királynénak nevezi már a koronázás évében Majláth György országbiró, s hogy ez nem volt üres frázis, érezte mindenki, ki oly szerencsés volt, hogy e kiváló nő közelébe juthatott. Számtalan apró vonást, való történetkét jegyeztek fel róla, melyek mind azt bizonyitják, hogy nem tudta nézni mások baját, fájdalmát anélkül, hogy abban résztvenni, ha lehet segíteni ne iparkodott volna. «Hiszen a nő legnemesebb hivatása a szenvedések enyhítése,» mondta ő maga, midőn 1878-ban a Vöröskereszt egyesületek megalakítására hívta hívta fel Magyarország hölgyeit. De már 1868-ban, a porosz háború kitörésekor ő maga járt elől jó példával a «szenvedések enyhítésében», mikor Laxenburgban saját palotájában rendezett be kórházat a háború sebesültjei számára; s midőn kevéssel rá két gyermekével együtt hosszabb időre Budára jött, megérkezte után azonnal kiment az Orcy-kertben ápolt sebesültek látogatására. Részvevő nemes szíve vitte el a lipótmezei tébolyda betegei közé is, vagy a Klotild szeretetház kis ápoltjai körébe, kikhez intézett jóságos szavait gyöngéd ajándékkal tette még feledhetetlenebbekké.

Ha környezetéből valaki beteg volt, az mindannyiszor érezte jóságos részvétét, mint azt Nopcsa báró esetéből láttuk. S meghitt magyar felolvasónőjét, Ferency Idát, naponta meglátogatta szobájában, midőn az egy ízben beteg volt. Sokat tudnak beszélni jó szívéről Gödöllő környékének lakói: hogyan emelé fel jóságos mosolylyal a fát vivő öreg embernek köszönés közben földre ejtett kalapját, — hogyan diszité sajátkezüleg a gödöllői szegény gyermekek karácsonyfáját, jótékonyságra tanítva a gyermek Valeriát is.

Nemes szíve őszinte részvétével siet Eötvös József lesujtott családjának vigasztalására a nagy költő és államférfi halálakor; Andrássy Gyula utolsó betegsége alatt naponta elénk érdeklődéssel kérdezősködik hogyléte felől s elhunytát özvegyével együtt siratja, igaz részvétével enyhítve annak fájdalmát.

De nemcsak Andrássyt siratta velünk együtt, — kiben, mint maga mondta, «leghűbb barátját» vesztette el, — de velünk érzett mindannyiszor, mikor veszteség érte nemzetünket. Az a rokonszenv, jóindulat, mely mint ifju királynét nyelvünk, történelmünk, irodalmunk megismerésére késztette, csak erősbödött az évek során. S míg a birodalom másik népe szinte rossz néven vette iránt kimutatott előszeretetét, — mi éreztük, hogy ott fenn, a trón magaslatán van valaki, aki velünk érez, könnyet hullat, ha mi gyászolunk és saját gyászát félreteszi, hogy öröm-ünnepünkön részt vehessen. S a magyar nemzet, melynek a hála mindenha legszebb tulajdonságai közé tartozott, mindjobban szívébe zárta királynéját s amint az évek teltek, mindinkább valóra vált br. Eötvös József mondása: «Valamint hiszem, hogy soha egy országnak nem volt királynéja, ki ezt inkább érdemelné, úgy tudom, hogy sohasem volt olyan, kit így szerettek . . .»

Szerettek és feledni nem tudnak! Nemes szíved talán már porrá vált a kapucinusok bécsi sirboltjában, de míg e hazában magyarok élnek, míg szépért, nemesért lelkesülő magyar nők lesznek, ezek emlékedet enyészni nem engedik. Legendás szépségedről, lelki jóságodról megemlékezik a történelem s megemlékeznek majdan a mesék, melyeket nemzedék ad át nemzedéknek.

Mesék arról a tündérszép hercegleányról, aki erdőkoszorúzta hegyek tövében pillantotta meg a napvilágot, atyja kastélyában, — épen karácsony napján . . . S aki, midőn a gonosz tündér átka beteljesedett, nemes méltósággal hordta szíve mélységes sebét. S amint arra gyógyító írt keresve bolyongott, egy végzetes alkalommal elhagyta azt az országot, melyben minden

szív feléje dobogott, melyben a szeretet minden veszélytől megóvta volna, — s irigy, őrült gonoszság kioltotta életét.

Csakhogy — hallgassátok, s ha mesém elszomorított, a vége meg fog vigasztalni! Amint a királyné szívét gyilkos tőr érte, a gyászruhás porhüvely földre roskadt ugyan, de a hófehér lélek vakító fénnyességben szállt fölebb, fölebb ... Mígnem eljutott oda, hol minden bánat megenyhül, s hol egy másik sokat szenvedett anya elébe jött, odavezette a mártyrok közé, s tündöklő kezével mintha glóriát vont volna az ujonjött homloka körül.

Ott vagy Erzsébet, hazánk patronájának jobbján, onnan tekintesz le idvezült mosolygással szeretett férjedre s arra az országra, amely, míg itt lenn jártál, olyan közel állt szivedhez. Míg itt voltál köztünk, őrangyalunk voltál, a tulvilágról ragyogj felénk, mint a nemes, eszményi nő példányképe!

Budapesten. *Korchmárosné Buzogány Mária.*

TORMA ZSÓFIA.

1840—1899.

(Második közlemény.)

De minden fogadkozása dacára sem vala képes túlérzékenységét leküzdeni s az iróknál, még a gyakorlottabbakat sem véve ki, szintén általános lámpalázzal csiszolgatta heteken át kolozsvári kéziratát. A mikor pedig 1877-ben a felolvasás izgalmain szerencsésen túlesett, akkor már a nyilvánosság elé juttatás izgalmai kezdték gyötörni. Ujból nekiesett tehát munkájának, isten tudja hányszor átgyurva, ujra rendezve azt s amikor már abban a hitben ringathatám én is magam, hogy ezóta már rég sajtó alá került a cikk, 1878 március 16-ról kelt levele kiséretében egyszerre csak kezemhez kapom az annyiszor revideált felolvasást azzal a kényes megbizással: hibáit javítsam, kritikai észrevételeimet közöljem, de leplezetlenül és mindezt azonnal.*

Pedig az irói gyakorlatlansággal elkerülhetetlen stylusbeli fogyatkozások s a nyomda kezdetlegességére háruló homályos

* A jellemző levélrészlet bepillantást enged lelki tépelődéseibe s azért tán helyén lesz közölnöm is: «Különösen aggasztnak a német iskoláztatásból származó germanizmusok, mert egyetlen levelem sem ment ezen megbocsáthatatlan *csunyaságoktól*. S mert a tanár úr már jól ismeri ezen dicséretes tulajdonságomat s teljes bizalommal számítok e tekintetben is szives elnézésére s azt is tudom, hogy így is megérti gyűjteményem magyarázatát, mellékelve küldöm monografiámat, hathatósan kérve, hogy átolvasás után azt nekem visszaküldeni siessen, mert teljesen halaszthatatlanná vált annyiszor megsürgetett kéziratom beszolgáltatása. De szíveskedjék egyuttal birálatát is kiméletlenül megírni s megjegyzéseit a vonatkozó helyekre bejegyezni. Higyje el nagyon elkötelez, ha nemcsak őszinte, de mint irám is, *a legkiméletlenebb birálatban részesít.*

illusztrációk leszámításával ez a dolgozata főleg Schliemann trójai előrosának kerámikájára utaló összehasonlításaival annyira eredeti, hogy női voltára való tekintet nélkül őszintén hangoztathattuk annak dicséretét. *Finály Henrik* az országos történelmi társulat segesvári vándorgyűlésén megjelent kitünőségek figyelmét azon melegiben a túlszerényen csak *ismertetésnek* cimzett munkára * irányitván, *Torma Zsófiára* valóban boldogító nyilatkozatokat provokált, melyekkel aztán ő engem, hű famulusát sietett szintén megörvendeztetni.

E levelek szerint *Ipolyi Arnold* «az ősrégészetről talpraesettebb munkát nem olvasott». *Pulszky Ferenc* is méltánylólag emelte ki a munka eredeti irányát, összehasonlító módszerének szerencsés alkalmazását. A történelmi társulat tagjai közül többen annyira felbuzdultak, hogy *Ballagi Aladár, Szádeczky Lajos, Simonyi Lajos* visszatérőleg Szászvárosra is betértek, csakhogy *Torma Zsófiát* és muzeumát megismerhessék. 1879 szeptember 11-én *Felpestesről* kelt levelében arról értesit, hogy a keleti népek kultuszában már akkor nagy tekintélynek örvendő *gróf Kuun Géza* a Kolozsváron szerkesztett *Keresztény Magvető* cimü folyóiratban mitologiai leleteiről és fejtegetéseiről szintén elismerőleg nyilatkozott.

A reményén felüli kedvező fogadtatás azonban pihenés helyett ujabb munkára sarkallá Torma Zsófiát. Első jelentésében ugyanis csak *Tordos* és a *Peták* mentén *Nándor-Vályától Nándorig* sorakozó, valamint a szomszédos telepekről birtokába jutott régiségekkel foglalkozott. Pedig *Nándoron* túl egy keskeny sziklaszorosban egy *nagy (Sárkánybarlang) barlangon* kívül még *hét* kisebb odúban konstatálhattuk együtt a történelemelőtti ember tűzhelyeit. Habár nézeteinket legtöbbször hamar kiegyenlítettük, éles ellentét fejlett ki közöttünk mégis a barlangból elékerült barlangmedve *Ursus spelaeus* Blumb. medence csontjának zsírfoltjai s a hatalmas Cervus megaceros Hartm. agancs-

* *Hunyadmegye neolith telepei. Ismerteti* Torma Zsófia. Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1879 ki 5 és 6. számából. Kolozsvárt, I—X. tábla rajzzal, 2 térképvázlattal, gróf Kuun Istvántól, 1—51 lap.

részlet beszármazási módja és ideje felett. Előbbiről azt vitattam, hogy már a diluviumban kipusztult állat csontja foszil állapotban vegyülhetett a barlanglakók tűzhelyére s a törpe csakis görnyedten elérhető barlangterembe több lábnyi agancsdiszével a mai szarvasnál jóval nagyobb *Cervus megaceros Hartm.* be nem juthatván, élt legyen az *egyidejűleg a barlanglakókkal*, ami egészen hihető is, *vagy pusztult legyen* elébb el, csakis idegen helyről vihette be azt a tekintélyes agancsot a barlangtulajdonos, hogy abból magának *szekercét* s más harci szerszámot *faragjon*, mely *faragási* jel meg is látszik az agancsdarabon.

Torma Zsófia mindkét állatot a barlanglakók kortársának minősítve azt erősítgette: hogy a Cervus megaceros is benn lakott a barlangban s a barlang urai mindkettőt zsákmányul ejtve lakmározták fel. Az 1877/8. telén *a méternyi hóhullás* dacára képes vala a hely szinére idézni s a csattogó hidegben megmászva a barlang meredekjét *ujabb helyi szemlét* és vitatkozást rögtönöztünk. Értekezésem * megjelenése nagyban siettete az ő kolozsvári ujabb felolvasását, mely sok részben ellenem szól. Bizonyos mértékben hizeleghetek tehát magamnak azzal; hogy *a nándori barlangcsoport* ** című tanulmánya létrejöttében nekem is részem van. A szigorubb *tudományos jelleg* következményeitől védekezőleg most sem mulasztja el az igénytelenebb «*ismertetés*» hangoztatását, pedig akkor már szimbolikus jeleinek a trójai eszmekörrel való rokonságát maga *Schliemann* is szentesité *Trója* ujabb kiadásában s felfedezéseinek jelentősége tudós körökben is mind észrevehetőbb hódításokat aratott.

Minél mélyebbre haladt azonban buvárlataiban s minél távolabbi világba ragadták következtetései, annál égetőbb szüksé-

* Téglás Gábor a nándori barlangcsoport Hunyadmegyében. Természettudományi Közlöny 1880, XII. évf. augusztus, 132. füzet, XLIV. pótfüzete, 303—315. lapjain.

** *A nándori* barlangcsoport. Függelék Hunyadmegye neolith kőkorszakbeli telepei ismertetéséhez, Torma Zsófiától. Erdélyi Múzeum, 1880. évfolyam 6 és 7. füzetéből különlenyomat, 2 kőmetszetű táblával, 1—24. lap.

gét kezdi érezni a külföldi muzeumok, nevezetesen pedig Schliemann gyűjteménye megláthatásának. Kedvező alkalmul kinálkozott erre a német anthropologusok berlini közgyűlése.

Elébb bevárta az erdélyi Verein für Landeskundejának évről-évre váltakozó közgyűlését, mely 1880 augusztusában a Gustav Adolf-Vereinnal együtt Szászvárosra kerülvén, *Teutsch Dániel* püspök és elismert hisztórikusunk vezetése alatt vonult fel a sok intelligens pap, tanár, ügyvéd a *Torma Zsófia* muzeumába, aki egész enthuziazmussal magyarázta ámuló hallgatóinak a sajátos szimbolumok világhistóriai vonatkozásait. Ettől a megtiszteltetéstől felfrissülten indult a német anthropologusoknak 1880 augusztus 5-én Berlinben megnyilt közgyűlésére, hol gyűjteménye válogatott darabjairól újból előadást tartott. Alig remélt előzékenységgel fogadták a szakjabeli kitünőségek s *Lendenschmidt, Schliemann, Virchow, Fraas* akikkel már levélbeli összeköttetésben állott, az elnöki emelvényre *Mestorff Julia* a másik nőtudós mellé helyezve, előadását nagy figyelem és elismerés közt tarthatá meg.

A berlini gazdag múzeumok, a Schliemann személyes vezetése alatt tanulmányozott trójai leletekben színről-színre bemutatott keramikai és ornamentalis analogiák s főleg a *Tordoson* s a nándori-völgyön már megfordult *Voss Alberttől* igazgatott Ethnologisches Múzeum óriás anyagkészlete új eszmekört nyitottak reá nézve s pihenni nem tudó agyát s Cesnola cyprusi syllabariumairól ott látott közlemények ragadták meg különösen.

Alig érkezett haza az épen akkor megalakult Hunyadmegyei Történelmi-régészeti Társulat első szakülésén 1880 november 3-án * egész elragadtatással számolt be berlini bő tapasztalatairól, erősen hangoztatva, *hogy tordosi rejtélyes jegyeiben a cyprusi-syillabáriumokra emlékeztetőt látván*, miután azokban Smith assyorologus a phœniciaiak által az asszir-babiloniai írás-

* *Torma Zsófia*. Jelentés a német anthropologusok berlini nagygyűléséről. A Hunyadmegyei történelmi és régészeti Társulat Évkönyve, 1880. évben történt alakulásától 1881 május 29-ig lefolyt társulati évre. Szerkesztette Kuun Róbert társulati titkár. Budapest, 1882. 1—19 lap.

egyekből kombinált *hittita* hyeroglifákat derített ki, *ő is ez irányban* próbálja meg a további összehasonlítást.

Az 1881 május 29-ki közgyűlésen négy sajátkezűleg rajzolt tábla kiséretében be is mutatá a cziprusi syllabarium némely tagjára emlékeztető tordosi jegyeket s az asszír-babiloniai kultusszal rokon bálvány alakjait. Schliemann *Iliosából* azt is megállapíthatónak nyilvánítá, hogy *thrák* fajú nép lakhatta a *neolith* korban *Daciát*. Ebből pedig önkényt következik, hogy az indeurópai bevándorlásnak *Phrygia* felől Daciaig vezető nyomdokait volna legsürgősebb kipuhatolni.*

Minthogy pedig *Schliemann* Trója romjaiban hét város maradványait határozá meg, az 1881 julius 13-án *Szászvároson* tartott társulati vándorgyűlésen indítványt tett ** arra nézve; hogy a *Sarmisegethusa romjain*, a mai *Várhelyen Király Pál* kollegámmal vezetett ásatásokat a *rómain* kívül a *dák, sarmata* illetőleg thrák-agathyos kulturrétegekre való tekintettel is folytassuk. Egyelőre azonban az épen akkor felfedezett *Mithras templom* kitakarását szorgalmazá, hátha abban is rábukkanunk a cziprusihoz hasonló bilinguis feliratra?

A szép indítványok határozatba is mentek, csakhogy a *szarnatha géta* kulturrétegeket a rómaiak mindent felforgató építkezése megsemmisíté s a *Mithras templom* sem szolgáltatott egyetlen *kétnyelvű* feliratot sem, habár az egész római imperiumban *leggazdagabbnak bizonyult emléktábla sorozattal* vethetők meg abból a dévai múzeum alapját.***

* Torma Zsófia Hunyadvármegye őskori történelméhez. Hunyadmegyei Tört. régész. Társ. I. Évkönyve, 19—44. lapján, 4 tábla rajzzal.

** *Torma Zsófia.* Indítvány Hunyadvármegye őskori története érdekében. Uo. 44—51. lapjain.

*** *Király Pál: A Sarmisegethusai Mithraeum.* Archæologiai Közlemények. U. arra lásd Torma K. Inschriften aus Dacia Mœsia superior und Pannonia inferior Arch. epigr. Mitth. VI. 97. *Frantz Studnitzka*: Mithræen und andere Denkmäler aus Dacien. Archeol. epigraphische Mitheilungen, VII. 200. Taf. V—VIII. *Téglás Gábor.* Rövid Kalauz a Hunyadmegyei Történelmi és régészeti Társulat múzeumának látogatói számára. Déva, 1890, 6—8. lapján. Az egész birodalom Mithræmuaival ismertette Frantz *Cumont.* Les mysœres de Mithras.

Ez a negativ eredmény azonban nem ingatá meg Torma Zsófia hitét és bizalmát s a német anthropologusoknak 1882 augusztus 14-kén Majna menti *Frankfurtban* tartott közgyülésén másodszor tette diskusszió t rgyává tordosi irásos jeleinek és kezdetleges bálványalakjainak assyr-babiloniai rokon voltát.

Mindenki más befejezettnek tekinthette volna ezekkel feladatait, csak az ő nyughatatlan szelleme nem elégelhette meg eddigi szép sikereit sem. A messzi kelet emlékeiben «önmaga által tört csapáson iránytü és pihenés nélkül kutatnia kell», mint ő maga irja, azokat az összekötő pontokat, melyekhez leleteit kapcsolhassa, azokat az utakat, melyeken *Herodotos Marismenti agalhyrsei* s ezek utódaiul feltételezhető *thrák-géta* törzsek *Phoygio* felől *Tordos vidékeig jutottak*». Ebből az érdekből nem érte be az asszír-babiloniai monográfiák átkutatásával, hanem a hegyvidéki lakosságnak a divat áramlataitól még érintetlen ornamentikáját és mithosi emlékeit is bevonta vizsgálódásai körébe s míg ő maga a legaprólékosabb vizsgálódásokat úgyszólván faluról-falura végezte, egyidejüleg *Szinte Gábor*, akkor Déván alkalmazott tanártársam által az útszéli *keresztek*, kapuk faragványairól, a népies diszitményekről, jellemző viseleti sajátságairól évek során át tömérdek rajzot készittetett és azokból a leletein mutatkozó cirádákra, vagy a keleti vallás ceremoniáira emlékeztető vonásokat bámulatos türelemmel és éleslátással kezdte összeválogatni.

A nagy gyüjteményből vajmi csekély töredéket érvényesithetett tiz fáradságos esztendő eredményeképen 1894-ben Leipzigban közreadott *Ethnographse Analogien* cimü kötete, melyben szimbolikus jelvényeivel festett edénycsoportjaival igyekszik illusztrálni a történelem folyamán Dacia földjén egymásra *helyezkedett néprétegek* lelki világából kialakult ethnologiai sajátságokat. Babilonia őslakosságának, a *summir akkadoknak* vallásjelvényeiből, a hat ezer esztendő alatt végbement kiszámithatatlan népkeveredés dacára sok szembetünő reminiszcencia származott át főleg a *szászvárosvidéki* oláhság népszokásaiban, ornamentikájában s ugyanazok egy részét Tordos cserepein is sikerült felismernie. Igy a napnak *Babilon*iában szokásos jelvényeiből *az*

útszéli faragott keresztek küllős korongja máig tartja magát, a tordosi telep agyagkorongjain pedig sugárkéve, háromszög, obeliszk, csillaggömb, kúp stb. világosan felismerszik. A hold és azzal *Venus* jelképeiből a *bagoly* teljesen ki is van ábrázolva, a *béka*, a *szarvas*, a *félhold, gömbös* pirámis elég gyakoriak. Az asszír papok attributumaiból a *fenyő toboz*, a *lebegő sárkány, zászlós oltár*, oltalmazó kéz, stb.; a nap képeiből a sugaras kör stb. mind előfordulnak az *oltártűz*, a planeta-ábrázolásokkal együtt. Némely agyagkorongon az akkad *Samas* napistennek megfelelő daciai *Salmoxis* (Zebeleis) jelvénye ép úgy felismerhető, miként *Sin*-nek, a hold istenének s a dák *Diána* Benedisnek 30-as számjele, *Bel* isten 50, az ég istenének *Anunak* (=*Uranos*) 60 jelzete. S ezeket az ős mithosi reminiscenciákat a római hóditás idejéből is igazolja *Torma Zsófia* a *Maros völgyén* felmerült *Diána Bendis* és az *Egregy* (=Cserna) melléki *Keresztur*on felmerült *Acuinus*, az ég dák istenének oltárával.

Szerénységében csupán bevezető előtanulmánynak minősité ezeket a nagyszabású eredményeket, melyekből nem egyet, mint többi közt a tordosi lábas poharak, kelyhek nagy hasonlóságát a trójai első város keramikájára vonatkozólag *Voss Albert*, a berlini ethnologiai múzeum igazgatója is sietett kiemelni s halála előtt pár héttel dr. *Reinecke Pál* * a mainzi központi germán múzeum segédőre «Tordos és Trója» talpas edényeinek, olykor duplán átfurt bütyök diszítésének, szalagos diszítésének rokonságát s ez alapon a Hellespontos mellék és kisázsiai őslakók kulturális kapcsolatát a Balkánon át hazánkig, sőt a kelet Alpesekig bizonyitgatta, *Hoernes Moric* bécsi császári múzeumigazgató *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa* cimű alapvető művében pedig a tordosi *arcalakzatok és bálványocskák* analogiáit Moldován *Bosznián át* a Balkán déli lejtőjére vezeti, hol *Philippipolis* jelöli a *Maritza* mellékén a további útirányt. Ugyanő a *baeotiai* agyagszobrokban archaikus *festésü edényekben* igazolta

* Dr. Reinecke Pál: *Tordos és Trója.* Archæologiai Értesítő 1899, új folyam, XIX. kötet, 115—123. Ugyanő hasonló szellemben az Arch. Értesítő 1898. évf. 94—103. lapjain.

Torma Zsófia tordosi leleteinek hasonmásait. Ugyancsak életében megérhette azt az örömet hogy báró *Miske Kálmán* * a *Temes-kubinnál* 1898-ban a tordosi thrák idolokra emlékeztető idolokat fedezvén fel, ez által egyik útmutatót nyertünk a szerbiai *Klicevacnak* ** s a boszniai *Butmiron* *** vagyis a Balkánon *Trója, Mikene* és *Ciprus*-felé.

Torma Zsófia ambitiója azonban ezekkel, a magukban is nagyjelentőségű eredményekkel be nem érhette. Vágyainak igazán «sólyomszárnya» támadt s tovább sarkalta a vágy az assyr babyloniai napkultus s az ős thoák agathyos ős lakósság nyelvi, ethnikai mivoltának végére mehetetlen szövevényeiben. Szertelenül megerőltető éjnapi munkálkodására tán befolyása vala a «kék harisnya» és «Molière Tudós nőjére» itt-ott, legalább az ő hite szerint nemcsak a theaasztalok társaságából, hanem tudós körökből is emlegetett célozgatásoknak is. Ez a magára erőszakolt és tudomásom szerint minden tényleges alap nélkül pusztán kedveskedő hírhordókra alapított érzékenykedés szakítá félbe a Hunyadmegyei Történelmi-régészeti Társulatban oly nagy kedvvel megindult felolvasásait is s szintén erre magyarázható, hogy az iránta valóban a hazainál előzékenyebb külföldi szakirodalom itélőszéke elé lépett első nagyobb munkájával, az *Ethnologische Analogien*-nel. Lázas, mondhatnók beteges izgatottsággal feküdt neki rendszeres monographiájának éjjel-nappal, a legszükségesebb pihenők, testmozgások megtagadásával szaporítva az ivek, rajzok halmazát. És mégis, amikor már sajtókészen képzelhettük, különben mindenkitől titkolt iratait, rendesen idegromboló töprengésekben találtuk, amikor még türelmetlenebbül felforgatta újra alakítva hetek, sőt hónapok fáradságos munkáját. E végére mehetetlen reviziókkal merítette ki életereje java részét

* Báró *Miske Kálmán*: Őskori bálványképek Temes-Kubinról. Archæologiai Értesítő 1899 junius 15-ki, III. füzet, 251—258. l. 10 ábrával.

** *Moritz Hoernes:* Urgeschichte der bildenden Kunst 208. lap IV. táblája.

*** *Moritz Hoernes*-Radinsky und Fiala: Die neolithische Station von *Butmir*. Bosnisch-hercegowinische Mittheilungen, Jahrgang II. 2. tab. 16 és 30. ábra.

s dúlta fel kedély nyugalmát is olyannyira, hogy ő, akit a jótékonyság nemtőjéül áldott Szászváros vidéke s aki a vigasztalás balzsamával, az irgalmasság cselekedeteivel annyi szenvedést, nélkülözést enyhítgetett évtizedeken át, utóbbi időkben még a társas érintkezést is a minimumra redukálva, rokonai kérése, orvosa intelmei sem birták mérséklésre birni, oly szenvedéllyel végezte írásait, rajzait. S ebből a tömérdek munkából még sem juttatott nyilvánosságra úgyszólva egy sornyit sem, mert szülőmegyéje hölgyeinek millennaris emlékkönyvébe 1896-ban juttatott «*Hazánk ős mythosának maradványai*» című dolgozat* csak parányi mutatvány lehet az óriás egészből. Nagy nehezen sikerült azután kikönyörögnöm a gróf Kuun Gézával szerkesztett Hunyadmegye monographiájába Tordosról egy áttekintő ismertetést (a tordosi őstelep), melyben Szinte Gábor 69 illusztrációjával vesszük a keleti mythologia jellemzőbb s a népornamentikában is visszatükröződő elemeinek tordosi analogiáit.**

Ki hitte volna, hogy e tanulmányai velejének tekinthető essay képezze *hattyúdalát* s hogy az a mind szembetünőbb kimerülés és idegesség, melyet évről-évre nagyobb aggodással észlelt környezete, alig pár hónappal a kolozsvári tudományegyetem negyedszázados jubileuma alkalmából részére odaitélt díszdoktori diploma átvételének örömnapja után, 1899 november 14-én, épen akkor oltsa ki egész váratlanul áldásos életét a halál, amikor ennek a nagy kitüntetésnek méltóképen leendő meghálálására ősmythologiai buvárlatainak alapvető nagy munkáját készítgette.

Mily nagy szerencse, hogy a jóságos ég nem fosztá meg attól az igazán fejedelmi kitüntetéstől sem, hogy halála előtt alig egy esztendővel, 1898 augusztusában, a német anthropologusok *Nestora* s mondhatni az egész világ őstörténészeinek nagy mester, *Virchow Rudolf* a szászok Honterus négyszázados ünne-

* A szolnok dobokamegyei nők ezredéves Emléklapja. 1896. Külön lenyomat 1—11. lap. Dercs, 1896.

** *Hunyadmegye története.* Kiadta a vármegye közönsége. Első kötet Hunyadvármegye földjének története az őskortól a honfoglalásig. Irták dr. gróf Kuun Géza, dr. Torma Zsófia és Téglás Gábor. Szerkesztette Téglás Gábor. Budapest, 1902.

péről *Brassóból* visszatérőleg nagyrabecsülése tanujeléül látogatásával tünteté ki őt és múzeumát Szászvároson.

Ez a valóban számottevő elismerés új életre galvanizálta akkor már szembetünőleg lankadozó munkakedvét s azok a foliansköteték, melyek gyűjteményével, s Európa annyi jelesével folytatott levelezésével a kolozsvári múzeum tulajdonába jutottak, sokat mondó tanubizonyságai komoly buvárlatainak s gyűjteményével együtt becses adalékul szolgálhatunk még sokáig azoknak, akik Dacia őslakóinak ethnicus sajátságait vizsgálva a Torma Zsófia által helyes érzékkel kitűzött kulturális hatások korát, eredetét és hegyeinkig terjedő kapcsolati utait tovább puhatolják.

Nagy kérdés azonban, hogy szellemi utódaiban kellőképen megnyilatkozik-e a női nemnél amúgy is fokozottabb fantáziának az a majdnem költői divinatioig fokozódó hatványozottsága, mely őt a ma már számottevő tudósok által is vallott mythosi analogiák megállapítására vezette? Torma Zsófia genije nálunk valóban először világított be a Daciából le Kis Ázsiának Trója Mykenenek irányuló őskori összeköttetés ama homályos utaira, hol azóta a Balkán helyszini nyomozói, mint Hœrnes Móric, Radimsky, Fiala, Vassits s mások az általa feltételezett útjelző állomások egynémelyikét fel is fedezték.

És *Torma Zsófia* sorsa is majdnem oly végzetes volt, mint Károly fivéréé, aki a nagy alföldi sáncok tömkelegébe bonyolódva azzal a biztató reménységgel bujdosott ki hazájából, hogy *Rómában*, a klasszikus tudományok Mekkájában majd az ókori irók adatai segítik az elvesztett Ariadne fonalhoz, melyet míg ő a kétségbeesés martalékává vált, azalatt más szerencsésebb utódok kezeibe játszott a véletlen kedvezése. Torma Zsófia is töretlen utakon küzdött egy kezdetben merésznek, sőt hihetetlennek tetsző elmélet igazságáért, melynek bizonyítékaiból egész múzeumot hordott össze, csakhogy amikor már a szakirodalom jelesei zászlót kezdtek előtte hajtani s a látnoki ihlettségével kijelölt végcéljaihoz közeledve s férfiaknál is szokatlan hangyaszorgalommal negyedszázadon át felhalmozott adatkészletének rendszerbe foglalásán fáradozott, épen akkor csavarta ki a kö-

nyörtelen sor pihenést nem ismerő kezeiből a teremtő tollat, elzárva őt attól, hogy életemésztő küzdelmeinek igéretföldére juthasson.

Oh bizony szomorú és megható a *Torma Zsófia* végzete; de amit ez a női Icarus összehordott, negyedszázad alatt alkotni tudott, az minden hézagossága, félegészsége dacára felér nem egy nálánál ünnepeltebb író egész élete eredményeivel s a hazai mult legtiszteltebb munkásai közt biztosít számára helyet. Mert lehet-e nagyobb, igazibb érdem, mint amikor egy születésénél, társadalmi állásánál fogva a nyilvános élet ünnepeltetésére hivatott nő törékeny szervezete dacára idegsorvasztó, észbontó problemákért feláldozza úgyszólva minden élet örömét s a középkori zárdák lakóira emlékeztető vasszorgalmával a női hivatástól annyira távol álló tudományágban új irányt küzd ki számunkra s a történelem, filozófia ama szédületes meredélyein nyit a további búvárlatokra utat, ahova előtte vajmi kevesen merészkedtek felhatolni?

Lehet-e, kell-e *ilyen nevet a feledés homályától féltenünk* mélyen tisztelt hölgyeim? És szükséges-e ebben a díszes egyesület kebelében bővebben hangoztatnunk Torma Zsófiának tudományos jelentőségét, elévülhetetlen érdemeit?

Őrizzük mindenkor kegyelettel emlékezetét, mert aki a maga erején minden külső támogatás, főiskolai előtanulmány nélkül elért nem mindennapi fontosságú tudományos sikereivel az első magyar női díszdoktorság dicsőségét ki tudta vívni, annak neve ércnél maradandóbban kell, hogy ragyogjon emlékezetünk tábláján! És Torma Zsófia szivjóságával, költői finom lelkének nemes megnyilatkozásaival, mint nő is minden tekintetben méltó arra, hogy megható élettragédiáját minden művelt magyar nő ismerje és emlegesse, s az ifjabb női nemzedék előtt azok Pantheonjában tündököljön, akiknek vonzó példáját követve magukat honleányi kötelességük hivséges teljesítésére minél jobban, a hazára, nemzetre, a társadalomra és valláserkölcsi életünkre minél áldásthozóbban kiképezhetik.

Áldás az első magyar tiszteletbeli doktornő emlékezetén!

Budapest. *Téglás Gábor.*

EMLÉKEZÉS ZIRZEN JANKÁRA.

Most egy éve, hogy végleg el kellett búcsúznunk a nemzet tanítóinak nagy nevelőjétől, Zirzen Jankától. Eltávozott egészen. De nem ez volt igazi távozása. Ekkor csak még távolabbra ment. Igazi távozása az volt, mikor elhagyta azt a kört, hol egy emberöltőn át oly áldásosan működött, hol élete javát eltöltötte, ahol hatott, élt, dolgozott, hol ő volt a középpont, a nap, melyből a fény, meleg és világosság kiárad.

Mily kár volt ettől a világosságtól és melegségtől megfosztani a magyar nőnevelést időnek előtte! Hiszen, ha nem győzte volna a hivatal ezer apró terhét és gondját, mily örömmel végezték volna a munka egy részét azok a szerető tanítványok, az ő munkatársai, kik mondhatni igazgatósága első éveitől kezdve igyekeztek minden ilyen dolgot levenni vállairól.

A fő nem az, hogy ki írja be a hivatalos rovatba, amit be kell írni. Ebben könnyen lehetett volna pótolni őt. De az a varázs, amely lényéből kiáradt, amely bűvös erővel hatott a következő ifjú tanítónői nemzedékre, ez nem pótolható. Ezt pedig mindeddig a végleges távozásig meg lehetett volna tartani a nemzeti nőnevelés ügyének. Mily veszteség volt ezt a jótékony hatást elzárni az ifjabb nemzedéktől! Az utolsó időben már nem jutott el szava régi híveihez sem, s a hívek serege sem vehette oly rajongással körül, mint óhajtotta. E nagy szeretetből mily kevés sugár juthatott el hozzá!

A jövendő századok történetírója előtt, ki a magyar nőnevelés történetét fogja kutatni, bizonynyal sok tekintetben érthetetlen lesz Zirzen Janka nagy hatása, s keresni fogja miben rejlett ereje? Nem abban, amit ma oly nagyon fontosnak tar-

tunk: a papiroson levő képesítés kitünőiben. Nem is a szakszerű tudásban.

Az ő tudása nem volt egyoldalú; nagy általános műveltségét nagy olvasottságának köszönhette, mely nem emlékezetét töltötte be, hanem felfogását alakította át. Az irodalmi működés és az egyesületi tevékenység sem volt az ő tere.

Miben rejlik tehát hatása, s mi az, ami működésének oly nagy értéket adott? Egyénisége, személyes tulajdonságai a lelki nemesség tették őt nagygyá, s hivatottá arra, hogy a tanítónők nevelője, s a magyar nőnevelés alapvetője legyen.

Az a nagy szeretet, melylyel föl tudott karolni minden ügyet, s minden törekvő lelket, benne volt minden tettében, s minden legapróbb intézkedésében. A jóság áthatotta lényét és harmónikus egyéniséggé alkotta őt. Egyéniségének ez a harmóniája nyilvánult mindenben, amit tett és mondott. Nem csak jól és helyesen tett mindent, hanem tudatosan, gyöngéden, s a szivek mélyéig hatóan, úgy hogy nyomot hagyott az ifjú tanítónők jellemének fejlődésében.

Mennyit köszönhetünk neki mindnyájan, akik tanitványai voltunk! Hányan köszönik egész pályájukat neki! Hány tehetséget karolt föl, hány leányt helyezett el, hánynak adott anyagi segítséget, s hánynak nyújtott szellemi támogatást! Mindenkinek azt adta, amire szüksége volt, ami nemcsak szükséget pótolt, hanem amire a lélek áhítozott. És hogy adta! Az elfogadó nem érezte, hogy kapott, hanem úgy érezte, hogy mintha szivességet tett volna, mintha lekötelezte volna vele Janka nénit, hogy elfogadja.

Hány szegény leány jött hozzá: «Tanulni akarok, de nincs módomban.» Zirzen Janka módot adott reá, s ha addig soha se látta is őt.

Nekem is azt adta, mire szükségem volt. 14 éves szomorú kis leány voltam, mikor intézetébe kerültem. Szomorú, mert akkor halt meg édes jó atyám. S Zirzen Jankánál szeretetet találtam. Felkarolt, gondozott, munkát adott, könyvtárát megnyitotta, s szivét is megnyitotta előttem.

Mikor tüdőgyuladásba estem, lakásukba vitt, ahol egyik kedves tanítványával, ki akkor mint ifjú tanítónő vele lakott, együtt ápolgatott.

Gyöngédségének jellemzésére talán szabad elmondanom egy reminiscentiát. Nagy gonddal őrködött azon, hogy a növendékek túl ne legyenek terhelve, s egy világért se engedte volna, hogy valaki az éjszakájából is elvegyen valamit munkájához. Pünkösdi új ruhámat varrtam, attól tartottam, hogy nem lesz készen az ünnepekre. Ezért tilalom ellenére is megkisérlettem, hogy fönnmaradok s dolgozom rajta. De óh, alig teszek egy két öltést, léptek zaja hallatszik, az ajtó nyilik, s megjelenik Janka néni! Remegtem, mi lesz? Szigorúan szól: «Kösse a ruhát batyúba, s hozza utánam.» Engedelmeskedtem. A kis batyút fölvettem, s szobájában letettem. «Elmehet!» — szólt. Szomorú szívvel távoztam, s vártam, mi lesz a büntetésem. De másnap semmi, harmadnap semmi, s én nagyon nyugtalan vagyok. Ünnep reggelén hivat az igazgatónő. Remegő szívvel lépek szobájába. Batyum oda van készítve. «Vigye!» — ennyit szólt komolyan, de semmi egyebet. Elviszem, s mikor kibontom, csodálkozva látom, hogy az én ruhám készen van. Az ő áldott jó szivével megvarratta azt számomra.

Ezer ilyen apróság fordúlt elő, melyekben mindig a jó szív, s igazi mélységes érzésteli pedagógia jutott kifejezésre.

Jellemünket így fejlesztette nemes példájával, és mellette így tanultunk a gyakorlatból igazi pedagógiát. Nem szabályok kormányozták a vezetése alatt álló intézetet, hanem az ő egyénisége, az ő szive, az ő lelke. Ezt vesztette el távoztával a magyar nőnevelés ügye, és ez pótolhatatlan veszteséget jelent. Emlékét ápolni fogjuk ezért szeretettel mindnyájan, kik az ő nemes egyéniségének varázsát éreztük, s nemcsak szivünkben, de sirja fölé is állítunk neki emléket, hogy a jövendő nemzedékek előtt is álljon példakép gyanánt. Jertek, kik őt szerettétek, adakozzatok síremlékére!

Szabadka. *dr. Weszelyné Balajthy Ilona.*

A NÜRNBERGI ISKOLAEGÉSZSÉGÜGYI KONGRESSZUS.

(Hatodik közlemény.)*

K. Ohlmer, hildesheimi tanító **Az Universalírólap és jelentősége az iskolai ifjúság egészsége fentartására** címen saját találmányú ferde írólapját ismertette, mely asztalra tehető, a Königshoffer-féle egyenestartóval kombinálható, álló íróasztalnak is használható. *S. von Forster* dr., nürnbergi udvari tanácsos **Népnevelés és iskolaegészségügy** címen tartott előadást.

Arról szólt hogy maga ez a kongresszus legjobban mutatja, hogy mennyire hiányzik a modern iskolaegészségtan vívmányainak népszerűsítése, mennyire törekszünk utat-módot találni e vívmányokat az összes néprétegek közkincsévé tenni. Az iskola útján iparkodunk hatni a családra. Az egész népnek hygienikus gondolkozásmódra való nevelését érjük el így idővel az iskolai ifjúság ilyetén oktatása útján. Így azonban nagy ellentét jön létre most az iskolai ifjuság és különösen az alsóbb néposztály között. Összébb kell fűzni tehát a kapcsot hygienikus nevelés dolgában az iskolai ifjúság és az egész nép közt s ezt csakis a népképzéssel tehetjük. A hygienikus egyesületek hivatvák népszerűsíteni a hygienikus ismereteket felnőtteknek való továbbképző előadásokon, kurzusokon. Faji tulajdonságokká váljanak a testi, lelki egészség ápolása. Mert mit ér ezeket tudni és nem követni, például mit ér az alkohol káros hatásának hygienikus magyarázata, ha a családban mégis más meggyőződés uralkodik? Ép így a gyermekkori fertőző bajokkal, a rendeleti intézkedésnek haszna mindaddig nem érvényesülhet teljesen akadálytalanul, míg a nép szélesebb rétegeiben nem lesznek tisztában ez intézkedés valóban áldásos voltával. Különösen az anyáknak van erre szükségük, «mert éppen az anyák hygienikus szempontból a legkevesebbet tanultak». Az anyák nemtörődömsége és tudatlansága az alsóbb néposztálynál szerfölött nagy.

* Az öt első közlemeny a megelőző füzetekben van. Szerk.

A népfőiskolai kurzusok mellett a népkönyvtárak is terjeszthetnék a hygienikus ismereteket.[1] A népegyetemek, népakadémiák rendszeresen rendezzenek egészségügyi előadás-cyklusokat, különösen az anyák számára.[2] Mint *Breitung* mondta a természetvizsgálók casseli gyűlésén, itt az ideje, hogy a tudományos egészségtant beleoltsuk a népbe, mert ha a társaságok könyvtáraiban marad, halvaszületett gyermek. S e tekintetben járjanak elől az orvosok! Ha minden tényező így összehat, akkor a nép tudatlanságával és itélni képtelenségével szemben messze fejleszthetjük az egészségügyet, a népegészséget, a népjólétet és a néperkölcsöt.

. *Bloch* dr., reichenaui (Csehország) kerületi orvos Iskola és háztartás címen arról szólt, hogy a háztartás egészségügyi szerepét illetőleg a népiskolának kell átvennie az irányban a vezető szerepet.

A *rendes* háztartás vezetése rendkívül fontos, mint Hueppe tanár, a kiváló tudós a kongresszuson is mondta, a lakás és iskola tisztogatása és tisztán tartása a legjobb, a leggyökeresebb elejét vevő intézkedés a fertőző bajok ellen való küzdelmünkben. Különösen az alsóbb néposztály zsúfolt lakásaira szól ez, ahol a járványok, fertőző bajok tudvalevőleg legalkalmasabb táplálékot találnak. Főoka ennek, hogy e lakások tisztogatása, tisztántartása, szellőzése és a test, a ruha, a fehérnemű tisztántartása dolgában édes-kevés vagy semmi sem történik. Nem is táplálkoznak megfelelően és célszerűen e lakások lakói.

A háziasszony azonban nem vádolható, neki szintén kenyérkereset után kell nézni e szegényebb osztályból, és az iskolát alig odahagyott leányára bízza a háztartást, s ez az iskolában — sajnos — ép ez irányban, ép a háztartástanból nem nyert úgyszólván semmi kiképzést, még az elemi ismereteket sem hozta e tekintetben magával.[3] Kézimunkát, harisnyakötést, horgolást, azt tanult, de saját testét s húgainak testét kellően tisztítani, a lakást súrolni nem tudja, nem tudja kellően megbecsülni a lakásbeli tiszta levegőnek, a tiszta ruhának és a tiszta fehérneműnek értékét, s nem ért a legegyszerűbb, de élvezhető ételek elkészítéséhez. És mégis szegényke ő gondoskodjék minderről! Az iskolában kell keresnünk mind ennek az okát. Nem elég, hogy csak a *továbbképző* és *háztartás iskolák* tanítsák ezt, jogunk van megkövetelni a *népiskolától*, hogy *bizonyos fokát a háztartástani ismereteknek elsajátíttassa az utolsó két évben a leányokkal.* A népiskola nevelőintézet, ha valamire, erre nevelni kell a leányokat. *Rendes és tiszta háztartáson alapul a családok és így az egész nép egészségbeli jóléte.* «Tisztaság fél egészség» int a régi mon-

[1] Népkönyvtáraink vezetősége figyelmét erre is kiterjeszthetné. Természetesen mindenekelőtt jól írt népszerű egészségügyi könyvek kellenek.

[2] Ez is megvalósítandó nálunk. Ily ciklusos előadások a népakadémián is, de meg a Szabad Lyceumban is kellenének.

[3] Ime, a népiskola egyik főfeladata hygienikus elemi ismereteket adni a fiúknak, s a hygienikus háztartástan elemeit elsajátítani a leányokkal.

dás, amit mindjobban becsülünk, mióta a kórnemző apró szervezetek világát megismertük.

Mit ér az egészségtan gazdagon gyarapodó elmélete, ha ép ott, ahol legszükségesebb volna, ép az elemi követelményeknél semmi sem történik. A mai népiskola keretébe okvetetlenül fel kell venni a háztartástan tanítását, mert jámbor dolog arra várni, hogy minden népiskolához továbbképző- és háztartásiskola csatoltassék. A népiskola utolsó két évében kellene tanítani az «*általános egészségtan*»-t és «*az ember közvetlen környezetének egészségtan*»-át, így *a levegő, a talaj, a víz, a lakás, a ruha, a fehérnemű, a táplálék egészségtanát* megfelelően egészítve ki az emberi testre vonatkozó ismeretekkel, hogy a gyermekek némi bepillantást nyerjenek testünk fontosabb physiologiai folyamataiba, hogy így tényleg megértsék, miért követeljük a tiszta levegőt, a tiszta bőrfelületet, a tiszta fehérneműt és a tiszta ruhát, miért ajánljuk a tornát, a fürdést. stb. Segítené ez oktatást az olvasókönyvekbe való felvétele ilyen tárgyú, a gyermekek felfogásához alkalmazkodó olvasmányoknak.[1]

A leányoknak mindez elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazását is bemutatnák az iskolában csoportonkint ipartanítónők. A leányokkal így gyakorolni kellene az iskolahelyiségeknek gyakori szellőzését és egyszer hetenkint az iskolaterem egyes részeinek, berendezés tárgyainak, padok, tábla, kathedra, ablak tisztogatását, magától értetődőleg *nedves úton*, vagy porfogó szerekkel. Kellő szigorúsággal kell mind ennél eljárni, hogy a leányok az iskolából kilépéskor e tekintetben affélekép legyenek fegyelmezve, mint a katonák a katonai szolgálatból kilépve rendszeretetet, tisztaságérzetet visznek magukkal az életbe, oly erényeket, amiket sok ifjú katonai szolgálatbalépte előtt nem is ismert.[2] Jobb házból való leány se féljen e gyakorlatoktól. Meg kell nekik azt is mutatni, hogyan nem szabad tisztogatni a lakást, hogy ne csak a könnyen hozzáférhető helyeket takarítsák, mint az «úgynevezett jó háziasszonyok» teszik, hanem minden zúgot, nyílást, rést kitisztítsanak, hogy ne maradjanak ily helyeken fertőző anyagok raktárai.[3]

Továbbá minden két hétben a *fehérnemű mosásában* is gyakorolnák magukat a leányok az iskolában, a szárítás után a további eljárás a szülei háznál történhetnék. Saját fehérneműjöket használják e célra. Némely szülő esetleg ellenkeznék, azért a fehérneműt először

[1] Az e bekezdésben adott egész programmot megvalósítja legnjabb tantervünk nálunk is.

[2] Sajnos bizony, hogy minderre nem tanítja meg a népiskola és sokszor a szülői ház sem s így tényleg csak a hadseregnél tanulja meg a rendet, tisztaságot. Így tapasztalhatni ezt a mi hadseregünknél is, ép ez egyik jótékony népművelő hatása a hadseregnek.

[3] De meg azt is, hogy hogyan kell igazán hygienikusan takarítani, mily káros *száraz sepréssel* a finom port felverni, e helyett a *nedves letörlés* vagy *nedves fűrészporral seprés* elejét veszi az ily porverésnek, a *portörlés* is igazán csak letörlés s a törlőnek vízbe való lerázása legyen, nem pedig porverés, sok helyen ahogy teszik, csukott ablakok mellett. A por kivitelére ép a *kereszt légvonat* a legjobb. Törlés helyett pedig a *porszivattyú* a legideálisabb portisztító.

formalinnal, azután szódaoldattal fertőtlenítsék. Így azután mindegyik leány egészségének megkárosítása nélkül foghatna a mosáshoz. A *fertőtlenítést* a leányok *maguk* végezzék, hogy adandó alkalommal erre másokat tanithassanak. Ennek igen jó eredménye volna s egyszersmind a leányoknak felébredt szemérmetessége és hiúsága a fehérnemű gyakoribb váltására kényszerítené őket. E takarító és mosó gyakorlatokat szabad félnapokon végeznék. Természetesen az iskolaépületben külön mosókonyha kellene. Kifejlődnék a leányok érzéke dísz- és cicoma helyett fehérneműkészletről gondoskodni s ez nagy haladás volna a családbeli egészségügy terén.

Végre az *egyszerű ételek elkészitésében* is nyerjenek oktatást a népiskola két felső osztályabeli leányok. A jótékonysági úgynevezett «levesintézményeket» lehetne kiegészítve e célra felhasználni. Az ételek elkészítése és az edények mosogatása a leányok feladata volna. A délelőtti oktatás utolsó óráját kellene erre fordítani.

Testük tisztántartását is kellene tanulniok. Ahol iskolafürdő nincs, legalább nyári fürdőt kellene létesíteni a patakban, a folyóban. Ügyelni kellene a szappan használatára, a körmök, a fül gondozására. A száj, a fogak tisztántartása is tanítandó. A fogkefe még mindig ritka mosdó felszerelés az alsóbb néposztálynál. A felnőtt iskolás leányok hospitáljanak időnkint az óvókban, hogy a fiatal gyermekek életével, szükségleteivel megismerkedjenek. Mindennek tanítását előadó szerint ipari tanítónőkre kellene bízni, akik külön egészségtani kurzusokban nyernék kiképzésüket.

H. Stanger dr., trautenaui reáliskolai tanár, Dohányzó-szabadság vagy dohányzótilalom a felső osztályok tanulói számára címen tartott előadást.

Arról szólt, hogy a dohányzás a szemre, gyomorra, bélre, szívre, idegrendszerre oly káros, mérgező hatású, hogy tilalma kimondandó. Svájcban a dohányzás a 18-ik életévig tiltva van. A dohányzás ok gyanánt szerepel az elmebajok nagy felszaporodásában is.

E. Kopff dr., rektor (Wertheim a. M.), Nevelésünk a világpolitika világában címen tartott előadást.

A németség külföldi terjeszkedéséről és az erre nevelő «nemzeti» iskolákról s a «gyarmatpædagógiáról» beszélt nagy általánosságban. Az ily «nemzeti iskola» (Wertheim a. M.) célja igazi, erős német szellemben birodalmi németeket s külföldi németeket úgy az életre nevelni, hogy a nehéz viszonyok között is, bárhol megállja a helyét.

M. Blitstein dr., nürnbergi orvos, Alkohol és iskola, I., physiologiai-pathologiai rész címen tartott előadást.

Arról szólt, hogy a *növekedés és fejlődés éveiben az alkoholikus italok élvezete feltétlenül káros, hátráltatja a fejlődést és csökkenti az ellenálló képességet.* Ellene kell hatni fegyelmi tilalommal, az alkohol káros hatásairól szóló felvilágosítással részben a többi tanításszakban, részben az egészségtanban, az iskolatermekben kifüggesztendő a Weichselbaum-Henning-féle tábla «Az életre fontos szervek

megromlása alkoholelvezet folytán.» E szempontból átnézendők a többi tanítás-szakok. A tanító személyes példájával is ez irányban hasson. Alkoholellenes tanuló-egyesületeket kedvezményekben kell részesíteni. Az újonnan belépő tanulók szüleinek a következő emlékeztető lapot kell adnunk:

Szülők, akik gyermekeiteket szeretitek, ne adjatok nekik semmiféle alkoholos italt. Mindama tudósok, akik az alkoholkérdéssel foglalkoztak, egyet értenek abban, hogy sör, bor, szesz és likőr a felserdülő ifjuságnak káros.

Ez italfélék csökkentik az étvágyat, megrongálják az emésztő szerveket, gyöngítik a gyermekeknek természetes ellenálló erejét a fertőző bajokkal szemben s nem ritkán súlyos megbetegedéseket, mint máj- és vesegyuladást idéznek elő.

Ez italok gyengítik a figyelmet, aláássák az emlékezést s így megnehezítik a gyermekeknek a tanulást.

Ez italok felizgatják a gyermeket, mérgessé, ellenzékeskedővé, engedetlenné teszik s így megnehezítik Nektek és az Iskolának a nevelést.

Betegség esetén is az alkohöl, mint minden más orvosság, csak az orvos rendeletére szolgáltatható ki.«

W. Hadelich dr., nürnbergi orvos, Alkohol és iskola, II., therapeutikai-prophylaktikus rész címen szintén arról beszélt.

Az iskolának joga és kötelessége résztvenni az alkoholizmus ellen megindított általános küzdelemben, mert különben ez nekik elkorcsosult tanuló anyagot szolgáltat, akadályozza a testi, értelmi kifejlődést, mert ép az iskola van hivatva e népbetegség ellen való küzdelmünkben megbízható harcosokat nevelni. Az iskola tevékenysége *therapeutikus* lehet egyes esetekben, de sokkal fontosabb a *prophylaktikus* eljárás, személyes *példaadással*, amennyiben a tanár a tanulók jelenlétében mindig abstinens, a család befolyásolásával emlékeztető lappal, szülői értekezlettel, azután *felvilágositással*. szétszórva mindenütt, rendszeresen az egészségtanban az iskolaorvos által, a tanító eszközök, olvasókönyvek revideálásával, táblák (genfi, drezdai, bécsi) kifüggesztésével. Végre minden alkohol-élvezet tilalmával, dorgálással, büntetéssel ez irányban, alkoholellenes törekvések pártolásával, a szabad órákra a testgyakorlás ajánlásával, az alkoholellenes tanuló-egyesületek pártfogásával.

A fel nem olvasott, de beküldött s a Jelentésben közölt előadások közül felemlítjük a következőket. *Kraft* dr., zürichi iskolaorvos, A szüneti telepek egészségbeli következményei című értekezésének vezérgondolatai, hogy e szüneti telepek előmozditják a gyermek testi, lelki egészségét. Mutatja ezt a súlygyarapodás, a vér mivoltának javulása, a test hosszanti növekedése, a tüdőkapacitás és az értelmi munkabírás fokozódása. S e javulás nem átmeneti, hanem maradandó. *P. De Wuyst*, brüsszeli felügyelő

A szülők közreműködése az iskolaegészségügy dolgában címen tartott előadást.

Ha azt akarjuk, hogy az iskolaegészségügy dolgában célunkat elérhessük, az iskola előtt, a családban kell kezdenünk a dolgot. Mit ér az iskola minden gondoskodása, ha rosszul nevelt gyermekeket hoznak az iskolába máris szerzett testi bajokkal és beteges hajlandóságokkal. A család felvilágosításával az alkohol, a dohányzás következményeiről, a tuberkulózisról stb. kell kezdenünk a dolgot. E célra Belgiumban külön liga alakult gyakorlati pædagogiai ismeretek terjesztésére a családokban előadások s külön folyóirat által.* Angliában is alakult hasonló egyesület: *Parents national educational Union*. Az Egyesült-Államokban *Anyák Klubja* (Mothers Clubs) szolgálja ezt a célt. Franciaországban a *Nevelő szülők ligája* (Ligue de Parents éducateurs) szolgálja ugyanezt a célt a szülőknek rendezett felolvasásokkal. Az 1905-ik évi liègei világkiállításon külön osztályt szerveznek a szülői ház egészséges nevelésére s külön nemzetközi kongresszus fogja e kérdéseket tárgyalni.

René Matton dr. A tanulók nemzetközi cserébe adásáról küldött be értekezést, melyben az ily cserébeadások erkölcsi, egészségügyi, pædagogiai jó oldalait fejtegette. *W. H. Burnham* dr. phil., a paedagogia segédtanára a Clark-egyetemen (Worcester, Massachusetts, United States, Adalék a tanítás hygienéjéhez címen értekezett.

A tanítás hygienéje nem egészen az, ami az iskolaegészségügy s közelebbről vizsgálva a tanítás egészségügyét, arra jut, hogy a tanítás az egészségre káros foglalkozás, gégebántalmak, tüdőbajok és idegbetegségek az uralkodók. A tuberkulózis uralkodó szerepe a tanítóknál a társadalmat fenyegető veszedelem, amennyiben a tanulókra átragadhat. Ép úgy az idegesség is. Ép ezért a tisztaságra, szellőzésre és világításra rendkívül kell ügyelni az iskolai épületeknél. Csökkenteni kell azokat az okokat, amelyek idegrendszerbeli túlerőltetést hozhatnak létre, talán mindennél inkább szükséges a tanulók számának csökkentése egy-egy osztályban. Egyfolytában csak öt órai tanítás legyen s megfelelő szünetek legyenek az óraközökben. Az iskolákban, még az elemi iskolákban is, tanítsanak egészségtant. Külön gond fordítandó a gége, tüdő és hangképzés egészségtanára. Külön tanítandó még az elemi iskolában gyakorlatilag az elme egészségtana, a nyolcórás napnak, mint maximális munkaidőnek behozatala szükséges ehhez, a munka és pihenés, üdülés jóleső váltakozása, hogy idegrendszerbeli túlerőltetés ne jöhessen létre.

Április 8-án, pénteken este, Nürnberg városa rendezett *ünnepi estét* a kongresszus tagjai részére a Hercules-Velodromban, amennyiben zenéről és sörről gondoskodott. A zeneszámok közt

* *Revue de l'Éducation familiale*. 44 Rue Rubens, Bruxelles.

férfikar mutatott be német dalokat bámulatosan szabatos s a kifejezés szerint színező előadásban. Április 9-én, szombaton délelőtt volt az utolsó, a kongresszust egyszersmind berekesztő összes ülés, amelyben még a következő előadásokat tartották:

Liebermann Leó dr., orvostanár Budapestről, **Az iskolaorvosok feladatáról és képzéséről** szólt beható alapossággal, mi általános elismeréssel találkozott.

Németországban úgyszólván kizárólag az elemi iskolákat látták el iskolaorvosokkal, Magyarországban a középiskolát, holott a népiskolákba ép úgy kellenek az iskolaorvosok, mint a magasabb iskolákba. Az iskolaorvosok tevékenységének legfontosabb részét általában a tanulók egészségi állapota állandó ellenőrzésében látják. Másodsorban, holott ez volna a fontosabb szerepe, egészségügyi szakértőnek tekintik, az iskolaépület és berendezés felügyelőjének és az iskola vezetőjének és a tanító személyzet tanácsadójának. Nem is felelhet meg mindennek az orvos ama rendszerint igen szűkösen mért iskolaorvosi tiszteletdíj mellett, hiszen az orvosi állás is kenyérkereső pálya.

A tulajdonképpeni orvosló működés fontosabb egészségügyi szerepe az iskolaorvosnak. Az iskola nem orvosló intézet. Tanító-, bizonyos fokig nevelő-intézet. Főfeladata az értelem fegyelmezése és már az iskola sajátos fajtája szerint, a hasznos ismeretek bizonyos mértékének közlése, vagy értelmi tevékenység szempontjából magasabb követelményű tanulmányokra való előkészítés. Már most nem közömbös: *hogyan* és *hol* történik ez s e hogyan-ba és hol-ba van fontos beleszólása a hygienének, mert kötelessége gondoskodni róla, hogy a tanulók ne egészségük árán szerezzék meg ismereteiket. A tanárnak is alapelve legyen: *nil nocere!* Sajnos, hogy a túlterhelés kérdéséről folyt vitában oly fatalista nyilatkozatok is hallatszottak, hogy bizonyos áldozat nélkül műveltség, ismeretek egyáltalán meg nem szerezhetők. Előadó erre azt feleli: Helyes, semmi áldozatot sem szabad kímélni, ha a műveltség megszerzéséről van szó, mert ez teszi az embert igazán emberré, *szabaddá*, mint a költő mondja. Csak egyet nem szabad feláldoznunk, *egészségünket*, mert e nélkül minden szabadság mit sem ér, s ennek aláásása merénylet nem csak az egyén ellen, hanem vétek a nép ellen, akihez az illető tartozik. Szinte frázisnak látszik, teszi hozzá, holott legbelsőbb meggyőződésének kifejezése, mely azoknak a nyomorék alakoknak a megfigyelésén épült fel, akik az iskolát sivár, fáradt fejjel, tönkretett idegrendszerrel, beteges életfelfogással, az igazi, üde életerő híján hagyják oda. Csak az volt a baj, hogy nagyon is sokszor elfáradtak, mielőtt a tulajdonképeni életre való tanulmányokhoz fogtak volna. Ez magyarázza meg azt a tényt is, hogy egyáltalán nem mindig azok a kiváló diákok a felső iskolákon, akik a középiskolában kitünőek voltak. De ha még azok álláspontját is szemügyre vesszük, akik szerint áldozatot kell hozni, akkor is beavatkozás ez az illetők önrendelkezési jogába, mert a gyermek s a szülők nem tudják, mily áldozatot hoznak ezzel s ha tisztában volnának ezzel, bizonyára sok nem tenné meg.

Nem marad tehát más hátra, mint vagy kijelenteni, hogy ily egészségügyi veszélyeket rejt magában az iskola s aki oda belép, mindenki saját felelősségére tegye ezt, vagy pedig gondoskodnunk kell róla, hogy e veszélyeket eltávolítsuk vagy a minimumra csökkentsük. Minden bizonnyal az utóbbit kell tennünk, hiszen legalább az elemi iskolára nézve, törvényben ki van mondva az *iskolakötelezettség*. Amint a gyáros gondoskodni köteles, hogy a nála dolgozó munkások egészsége megóvassék, úgy az iskola is köteles az ott foglalkoztatott tanulók egészségét megóvni. De nemcsak erre köteles. Minthogy ugyanis az iskola hivatása a gyakorlati élethez szükséges ismereteket terjeszteni, köteles a tanulókkal az egészségügyi ismereteket is elsajátíttatni, amelyekkel az életben őt fenyegető veszélyeket kikerülheti, elháríthatja. Megfoghatatlan, az ember saját egész egészségére, életére vonatkozó ily fontos ismereteket oly kevéssé becsülnek még ma is a huszadik században, kevesebbre, mint a déli tenger szigeteinek felsorolását, történeti évszámoknak vagy oly írók és költők nevének elsorolását, akiknek műveivel az életben sohasem találkozunk s akik háborítatlan síri nyugalmukra bőven rászolgáltak.

Nem való, hogy az egészségtan nem alkalmas az értelem képzésére, sőt ellenkezőleg, kiválóan alkalmas, bőven késztet gondolkodni, úgy bővíti látó- és gondolatkörünket, mint más tárgy alig. Ha az egészségügyi szabályoknak természettudományi megokolására fordítjuk a figyelmet, a csak félig értelmes tanuló sem vonhatja ki magát ennek érdekessége elől. Azt sem mondhatjuk, hogy fiatalabb tanulóknál hiányzanék az eziránt való érdeklődés. Előadó tapasztalatból tudja, hogy nagyon is érdeklődnek, ha nekik megfelelő előadásmódban hallják. Elvont grammatikai, mathematikai fogalmaknál sokkal inkább érdeklik őket ezek a mindennapi tapasztalatukkal összefüggő dolgok, melyeknek fontosságát is sokkal inkább átlátják, mint a grammatika vagy mathematika szabályaiét. Az iskola pedig e feladatának teljesítésével többet tett, mint ha a tanulók tudását bővíti. Az iskola ugyanis közvetlenül a tanulóra hat, de közvetve az egész népre. Minden tanuló úgyszólván bizonyos műveltség-középpont, amelyből a tudás azok közé az emberek közé is terjed, akiknek maguknak az iskolai oktatásban nem volt részük. Egészségügyi ismeretei a családban terjednek el s lesznek közkinccsé, mint hatalmas eszköz a népegészség fentartására és fokozására. Hatósági rendszabályokkal sohasem fogjuk azt elérni, amit így az értelem fejlesztésével a nép akaratánál elérhetünk. Minden haladás az iskolában gyökeredzik s így az egészség ápolása terén is a haladás: az egyesnek boldogabb élete s az államnak erőtől duzzadóbb fejlődése. Az egészségügy terén való e hatalmas szerepéről nincs ép a modern iskolának legtöbbnyire tudomása, vagy pedig nem a kellő mértékben. Ez leginkább oka annak, hogy az egészségtan nem foglal el kellő helyet a tanítástervben.

Poroszországban és Ausztriában sincs ugyan a tanítás céljai közt felemlítve az egészségügyi ismeretek terjesztése és gyakorlati alkalmazása, a tanítás feladatai közt mégis bizonyos szerepet játszik, amennyiben az állattannal és az emberi test leírásával kapcsolatban «*alkalmas helyen az egészség ápolására vonatkozó utasításokat*» kell beleszőni. Franciaországban a felső osztályokban 12 előadásból álló kurzust kell

tartani az egészségtanból. Magyarországban már annyira vitték, hogy az egészségtan a középiskolákban ugyan rendkívüli, nem kötelező, de mégis rendesen előadott tanítás tárgy, rendszeres előadásokat tartanak belőle a külön e célra képzett s hivatott szakemberek, az iskolaorvosok.

Az iskolaorvos feladata: *I. egészségügyi ellenőrző szolgálat* és pedig egyrészt a tanulók ellenőrzése a felvételkor és az iskolai év alatt, másrészt a tanítás miként jének ellenőrzése, *II. egészségtani tanítás*, és pedig a tanulók és a tanárok felvilágosítása az egészség ápolása dolgában.

A felvétel csakis bizonyos határozott formulare szerint kiállított orvos-bizonyítvány alapján történhessék, amelyet azonban nem az iskolaorvos állít ki, hanem akármelyik gyakorló orvos. E bizonyítványokat az iskolaorvos venné át s esetleg szükség szerint felülvizsgálná még a gyermeket. A szegényeket az iskolaorvos vizsgálná meg, de akkor ezek már szegénységi bizonyítvánnyal jönnének. Ily bizonyítvány-ürlapok minden iskolánál legyenek készletben. A főkérdések volnának: *a létező szervek állapota, alkati bajok*, mindenekelőtt tuberkulózis, skrofulózis, *más fertőző betegségek*, az is, hogy effélék a tanuló családjában uralkodnak, *bőrkiütések, férgek, épúgy a hajtalaj betegségei, az érzékszervek állapota*, különösen a szem, a fül s az orr, *sebészeti megbetegedések*, főleg sérvek, gerincoszlop s végtagferdülések, a *fogazat* állapota, *elméje rendes* vagy *gyöngeelmejű, általános táplálтság állapota*. E bizonyítványokat azután az iskolaorvos revideálja s ez alapon teszi meg a szükséges javaslatokat az iskolavezetőségének.

A tanulók ellenőrzése az iskolai év folyamán a ragadós betegségek, főleg az akut exanthémák és szamárköhögés terjedésétől való megóvásukból áll. Erre szolgál: 1. a szülők, gyámok és szállásadók szigorú bejelentés-kötelezettsége a családbeli megbetegedésekről; 2. az orvosok szigorú bejelentéskötelezettsége a megfigyelt eseteket úgy az egészségügyi hatóságnak, mint az iskolavezetőségnek tudomására hozni; 3. a tanulók intése és tanítása, hogy saját rosszullétüket, tanulótársaik rosszullétét a családban bejelentsék; 4. az iskolaorvosnak vagy a tanárnak saját megfigyelése, ki utóbbi gyanusnak tetsző eseteknél kieszközli az iskolaorvosi megvizsgálást. Továbbá feltünő figyelmetlenségnek, álmosságnak, tompultságnak, hiányos felfogásnak, ideges állapotnak, rossz hallásnak, látásnak okát kinyomozhatja. Ilyenkor a tanár, de maga a tanuló is forduljon az iskolaorvoshoz. Erre szolgál a bizonyos, sok helyen már szokásos heti meghatározott orvosi megbeszélő-óra. E megbeszélő-óra rendeltetéséről a szülőket és tanulókat fel kell világosítani.

Ami a tanítás miként jének egészségügyi ellenőrzését illeti, ide tartozik első sorban is az iskolaépületnek és berendezéseinek, az alkalmazottak lakásainak, az iskolatermeknek, a tornacsarnoknak, a tornatérnek, a tanításeszközöknek, végre az ivóvíznek, tápláló-anyagok iskolaépületbeli árusításának egészségügyi ellenőrzése. Nem lehet, bármely gyakorló-orvost ezzel megbízni, külön iskolázottság, külön kiképzés kell az egészségügyi dolgokban, külön iskolaorvos kell tehát. A fűtés és szellőzés dolgában például hiányos szakértelem folytán, hihetetlen, mennyit vétkeznek. Télen vagy hidegek a helyiségek, vagy túlfűtöttek.

Ezrekbe kerülő ventilláció-készülékeket is be kellett falazni. Ide szakember kell, külön képzett iskolaorvos. Ily kérdések a kályhák füstölése, az árnyékszékberendezések öblítő szerkezetének rossz volta. Előadó ismer egy millió márkába került iskolát, amelyben a pincehelyiségeket 40 cm. magasságban elöntötte az utcai csatorna tartalma, mert az iskola levezető csatornájának nem volt meg a kellő esése, az utca gyüjtőcsatornájával majdnem egy szintben volt. Ily hibát az iskolázott hygienikus rögtön észrevett volna. Ide tartoznak a levegő, az ivóvíz, a talaj, az iskolaeszközök chémiai, illetve bakteriologiai vizsgálata, a photometrikus vizsgálatok. Ahol tehát egyszerűen gyakorló orvost alkalmaznak iskolaorvosul, ez azt mutatja, hogy az irányadó körök teljesen tájékozatlanok e dologban. *Az iskolaorvosnak iskolázott hygienikusnak kell lennie.*

Ide tartozik továbbá az *oktatás* egészségügyi ellenőrzése, így az órabeosztás, a tanításszakok egymásra következése, a tanítás időtartama, a házi feladatok, a *tanításterv* és a *tanítás-eszközök* dolgában. Sajnos, az utóbbi téren nem érvényesülhet kellően az orvos szava a paedagogusok ellenállása, bizalmatlansága következtében, akik az ő munkakörükbe való illetéktelen beavatkozásnak vennék az ilyesmit. Akadálya ennek az egész *tanítás-rendszer*, mely minden valóságos haladást lehetetlenné tesz. Előadó szerint ily haladás csak abban lehetne, ha *a tanítás-tervek és tanítás-célok a modern élet szükségleteihez alkalmazkodnának.** Ezzel lehetne a túlerőltetést előidéző túlterheléstől is az ifjúságot megóvni. Előadó *Paulsen* («Geschichte des gelehrten Unterrichts») és *Baumeister* (Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre») adatai alapján kimutatja, hogy óraszámban a latin most még jobban dominál a természettudományokkal és mathematikával szemben, mint száz év előtt. A mathematikai órákból 34 lett 60 ból, természettudományiakból 18 lett 20-ból. A görögre fordított idő 28%-kal fogyott, de ez édes-kevés, ha tekintetbe vesszük, hogy a franciának kellett helyet adnia, mely 19 órát foglalt le. A reáliskolák szerencsétlen, elvben elhibázott kisérletek a gimnázium bajainak orvoslására, létrejöttüket is az ezzel való elégedetlenség okozta és a tehetetlenség, hogy e megcsontosodott intézményen máskép változtassanak. Ez elégedetlenség annyira megy, hogy a tanárokban, de különösen a philologusokban az ifjúság hivatásos kínzóit látják, holott pedig ezek egész életüket önzetlen módon ideális céloknak szentelik, s maguk is az elhibázott rendszer áldozatai. A középiskola eredeti feladatával ellentétben áll mindenféle bi- trifurcatio. A tanulónak s szüleinek akkor kell már a pályák közt választania, mikor ez még teljesen lehetetlen.** A középiskola nem szakiskola. Ha szükségesek a

* Jeles hygienikusunknak eléggé meg nem szívlelhető ez intelme. A nevelésnek nem okvetlenül szükséges több évezredes hagyományok sok aprólékos lomja, főleg mikor sok okvetetlenül szükséges dolog követel benne helyet modern életünkre vonatkozólag.

** Ennek következménye azután az a sok zavar, amit a reáliskolai érettségit tett tanulók nem pálya-választásában, hanem mondjuk helyesebben, nehezen történő pálya-megtalálásában látunk, mihez hozzájárul a reáliskolával szemben igazán zsarnoki, szükkörű jogosítás. Saját volt

klasszikus nyelvek, akkor nem maradhatnak el a reáliskolákban sem, háttérbe sem szoríthatók, mint a reálgimnáziumokban; ha pedig nem szükségesek, mint a természettudományi s technikai pályákon, itt azonban több mathematikai és természettudományi előismeretre van szükség, amint ez tényleg a reáliskolákban érvényesül is, akkor hogy mehet e pályákra a gimnazista is, sokkal kevesebb képzettséggel.

Azért is elhibázott intézmény a reáliskola, mert a köztudatba átment, hogy a magasabb műveltséghez bizonyos mennyiségű klasszikus ismeret szükséges. Művelődésünk mintáit látjuk a klasszikusokban, szerencsére még ki nem halt idealizmussal és történeti érzékkel oly eszközt látunk a klasszikus ókor ismeretében, amely hivatva van életünknek nagyobb tartalmat adni, gazdagabbá tenni, hatással van nyelvünkre, stílusunkra és végre a modern nyelvek mélyebb megértésére. Ennek következtében a reáliskolai tanuló nem szabadulhat az inferioritás bizonyos érzésétől. Ezért idegenkedik a reáliskolától sok szülő is.

«Hygienikus szempontból is az *egységes középiskolát* kell követelnünk, de a modern élethez alkalmazott tanítástervvel s jobb, gyakorlati *tanításmódszerrel minden szakban*, mellőzve különösen a klasszikus nyelvek tanításának ama minden mértéket meghaladó túlburjánzását, ami túlerőltetéssel a tanulót physikailag, más későbbi továbbhaladása szempontjából szükséges tanításszakok elnyomásával morálisan is károsítja, szóval harmonikus testi és psychikus nevelésnek nem enged helyet.» Hogy manapság a klasszikus oktatás nem éri el célját, legjobban látható abból, hogy a kitűzött tanításcélt sehol sem érik el. Ha akad ilyen abituriens, valóságos csodaszámba megy.» Hogy a nyert nyelv-logikai iskolázottság megéri a ráfordított rengeteg fáradságot és időt, nagyon kérdéses, minthogy meg kell engednünk, hogy ez az anyanyelvben is lehetséges. Hogy annyi óraszámmal ily keveset érnek el, a hiba mindenesetre a «módszerben van, a philologiai hors d'oeuvres-eknek túlburjánzásában, amelyek elrontják a gyomrot, mielőtt evésre kerülne a dolog. A tanuló a fáktól nem látja az erdőt. A régi iskola többet ért el. «50—60 év előtt még derék latinistáink voltak, akik úgy értették e nyelvet, mint anyanyelvüket, néha még jobban.» Az új iskola nem éri ezt el, de a természettudományokban sem adja meg a jobb kiképzést, mert általános a tapasztalat, hogy az első év a felsőiskolai természettudományi oktatásban igen hiányos eredményekkel jár.

A reálgimnázium tán valamivel jobb, mint a reáliskola, de szintén csak valami félszeg kisérlet, ami a kérdést meg nem oldja. «Csakis a tanítástery és tanításmódszer alapos változtatásával a klasszikus nyelveket illetőleg oldhatnók meg a középiskolai oktatás kérdését, hogy egyrészt sokkal kevesebb megerőltetéssel is eredményesebbé tegyük az oktatást, másrészt, hogy helyet csináljunk más hasznosabb szakoknak s végre, hogy psychikus túlerőltetés folytán létre-

reáliskolai tanítványaimon láttam, mint küzködtek s vesztettek így el több évet, míg végre legtöbbször a latin vizsgálat correctiójával megfelelő pályákra kerültek. De akkor minek reáliskola, ha nincs meg a megfelelő jogosítás!

jövő elsatnyulását a testnek megakadályozzuk.» Aki ugyanis átélte vagy látja, hogy a délután legnagyobb része bele az éjszakába házi feladatokkal telik el s főleg a latin, görög órákra való præparatiókkal, az nem kételkedhetik, hogy «ebben valóban komoly egészségbeli veszedelemmel van dolgunk». Előadó szerint valóságos kigúnyolása annak, amit a modern iskolahygiene elengedhetetlennek tart, így hogy az iskolapad oly szerkezetű legyen, hogy a gyermek helyes testtartását ne veszélyeztesse, ha azután a gyermek órák hosszat gubbaszt ellenőrizhetetlen vagy ellenőrzés esetén is ritkán javítható hygienikus viszonyok közt füzetei, könyvei fölé görnyedve. Követelnie kell tehát — szerinte — az iskola-hygienének is, az iskolaorvosnak is mindenekelőtt *a tanításmódszer alapos változtatását*, amely kevesebb óraszám mellett jobb eredmények elérhetését lehetővé teszi.

A helyes tanításmódszer mellett derekas tanítóerők is kellenek, akik tárgyukon teljesen uralkodnak, mert a felfogásbeli nehézségekben rejlik a túlterhelés egyik főforrása. «*Az agyvelő kifáradásának veszedelmesebb faja a mértéken túli, igen gyakran eredménytelen megerőltetésből keletkezik, hogy valamit felfogjunk, valóban megértsünk és nem a legtehetségtelenebb és legrosszabb tanulók szoktak e bajban szenvedni, hanem ép az alaposabb, lelkiismeretesebb tehetségűek!*»

Mikor látjuk, hogy nem ritkán a neurasthenia súlyosabb alakjaivá fokozódó idegesség áll elő túlterhelés folytán a tanulóknál, sőt elmebajjá fokozódhatik, melynek forrása a kezelő orvosok véleménye szerint a túlterhelés volt, ha továbbá az agyvelőt nem tekinthetjük orvosi, physiologus szemmel a többiek közt kivételes szervnek, hanem erre is ugyanazoknak a törvényeknek érvényességét kell hirdetnünk, melynél az elfáradás és a kimerülés ugyanoly szerepet játszik, sőt még nagyobbat, mint az izmoknál és mirigyeknél, ahol objektive ez könnyen kimutatható, akkor nagyon is igaza van az előadónak, ha ezek után azt mondja, hogy senki sem vetheti szemére a hygienikusoknak, hogy illetékességük határát túllépték, ha az oktatás alapos reformját kívánják s hogy adassék meg az iskolaorvosnak a jog erre is hatást gyakorolni. «Míg ez nem történik, addig az iskolaorvos alig akadályozhatja meg a tanulók túlterhelését, túlerőltetését, vagyis egyik legfontosabb feladatát nem teljesítheti.» Ha most is elég bátor ily megjegyzések tételére az órabeosztást vagy a száraz tanításmódot illetőleg, csak ellenségeskedéseket zúdít fejére, ki vesződnék ilyesmivel. Azért kell az ilyesmit ily helyen megbeszélni.

Másik feladata az iskolaorvosnak az *egészségtan tanítása*. Első sorban a tanulókat tanítsa erre rendszeresen, kötelező órákban. A nemkötelező tárgyakat a tanulók nem veszik elég komolyan s így a tanár fegyelem dolgában gyakran nehéz helyzetbe jut. Oly *korán* kell pedig elkezdeni, amint *lehet*. A középiskola V. osztályában egy vagy két heti órával egy semester is elég volna kezdetnek. A legfelsőbb osztályban azután magasabb kurzus követné ezt. A korai első kurzust előadó főleg azért tartja szükségesnek, mert a tanulóknál korábban, mintsem rendesen a szülők és tanárok gondolják, egészségrontó eltévelyedések tapasztalhatók, miknek végét vethetni szerinte ép az egészségtanba beleszőtt tapintatos útbaigazítással lehet, ami egész önkéntelenül

kapcsolódjék az anatomiai és physiologiai fejtegetésekhez.* De azért is jó e korábbi kurzus, mert a fiatalabb tanulók közlékenyebbek s így jobban előmozdítják a hygienikus ismereteknek széthordását, elterjesztését. A népiskolák felsőbb osztályában is szükséges rendszeres, a tanulók felfogásához mért egészségtani oktatás.

Ami a tanárok egészségügyi útbaigazítását illeti, előadó szerint a legjobban s a legbehatóbban az időnkint tartott tanári értekezleteken a tanároknak az egyes tanulókra vonatkozó megfigyeléseivel és beszámolóival kapcsolatban nyujtható; sőt külön a tanárok számára tartott s már tényleg sokszor óhajtott előadásoknak nem áll semmi az útjába s ezek első sorban a tanulók bizonyos betegségeinek és abnormitásainak felismerésére vonatkoznának. Az értekezleteken azonban könnyebben teheti megjegyzéseit az iskolaorvos kollegiális módon. Ily módon a *tanító személyzet egészségi állapotára* vonatkozó kellő útbaigazításokat adhat alkalomadtán.

Ami most már az iskolaorvosok kiképzését illeti, hogy tevékenységük háromágú: orvosi, hygienikus és pædagogiai, kiképzésüknek is ily hármas irányúnak kell lenni. Az orvosi kiképzés gondot nem okoz, hisz orvosokkal van dolgunk, de a hygienikus és pædagogiai képzés annál több körültekintést követel. Magyarországban már régen szervezték ezt, *Fodor József*nek, a kiváló hygienikusnak és a magyar kormánynak érdeme, aki az iskolaegészségügyi kérdések e fáradhatatlan, sajnos, oly korán elhalt bajnokának minden eszméjét oly készségesen karolta fel. Ily irányban működött a mostani miniszter, *Berzeviczy* is és elődje, *Wlassics*, úgy hogy Magyarországban már szép nagy a képesített iskolaorvosok száma. A kiképzés háromhavi kurzusban történik. Bár rövid idő ez, de az anyag célszerű beosztásával mégis sokat lehet elérni, úgy hogy a képesítő vizsgálatok a legnagyobbrészt kielégítő eredménnyel járnak.

Előadó, mint a kurzus vezetője, praktikus analytikai chemiai gyakorlatokkal kezdi s aránylag rövid idő alatt eléri, hogy a hallgatóknak világos fogalmuk lesz e dolgokról s quantitativ analysiseket tudnak végezni, hogy mint hygienikus szakértők megfelelő vizsgálatokat ejthessenek, így például az ólom, az arzén kimutatása festékekben nem okoz már nekik nehézséget. Chemiai, physikai, bakteriologiai vizsgálatok következnek a talajra, ivóvízre s levegőre vonatkozólag, majd szellőzés számítások, photometrikus meghatározások, iskolapadmérések. Közben seminariumszerűleg hygienikus szempontból fontos dolgok megbeszélése és demonstratiója folyik: fütő-, szellőző készülékek, árnyékszékek stb. Erre külön alkalmazott iskolaorvos rendszeres előadásokat tart az iskolaegészségügyről. Az úgynevezett iskolabetegségeket külön tárgyalják megfelelő specialisták: szemészek, sebészek stb. Hetenkint mindegyikük rendes iskolaelőadást tart pædagogiai szakférfiú vezetése alatt, amit kollegáik maguk bírálnak meg. Iskolaorvosi szempontból is megbirálja a kurzus vezetője s a pædagogus is megteszi megjegyzéseit rá. Iskolákat is meglátogatnak, s ezekben egészségtani előadásokat is meghallgatnak. Sokszor szemmelláthatólag

* Bizonyára ez volna a legjobb megoldása a sexualis felvilágosításnak. Ne többet az első kurzusnál, ne kevesebbet!

fokozódik az előadó képesség. Mindez alaposabb hygienikus ismeretekre is visz, mint az egyszerű előadás-hallgatás. Gyakorlati és elméleti részből álló vizsgálatot tesznek azután. Elméletire csak azt bocsátják, aki a gyakorlatin megfelelt. A gyakorlati hygienikus vizsgálatokból áll, például a levegő szénsav tartalmának meghatározása, szellőzésszámítás, fénymérés, iskolapad megvizsgálása, ivóvízvizsgálat stb. Az elméletin az iskolaegészségtanból felel. A vizsgálóbizottságtól kijelölt tételről előadást is kell tartania. A vizsgálóbizottság az orvosi kar dékánjából, mint elnökből, a közoktatásügyi minisztérium kiküldöttjéből, mint kormánybiztosból, az iskolaorvosi kurzus vezetőjéből, az egyetem egészségtantanárából, végre az egyetem pedagogiatanárából áll.

A nagy tetszéssel fogadott előadás után *James Kerr*, a londoni iskolaszék főorvosi felügyelője Mi a legkivánatosabb az iskola szellőztetésben cimen 36 vetített kép bemutatásával kapcsolatos előadást tartott a szellőzés feladatának megvilágitására.

Helyesen emeli ki rendkívüli fontosságát, azt mondván, hogy szinte úgy beszélhetünk a szellőztetésről, mint az élet és halál kérdéséről, mert létezésünk friss levegőnek folytonos hozzánk áramlásától függ. Az életfolyamat bizonyos chemiai változásokra bontható, amelyek közt a legfőbb épp az oxydatio, ami a beszívott levegő oxygenjétől történik. A tüdőből szénsav árad ki s az ezzel telített levegő tisztátalan lesz s kevéssé használnavehető a vérbeli oxydálás szempontjából. A tüdőből vízgőz is árad ki s ez s a porrészecskék és bakteriumok még tisztátalanabbá teszik a levegőt. Az orr nyálkahártyájának meg van az a képessége, hogy a bakteriumokat megöli, épp ezért kell a gyermekeket is az orron át való lélegzésre tanítani s nem a szájon át. A levegő megújítására, a tisztátalan levegő kivitelére szolgál a szellőzés.

A fő elváltozása a felhasznált levegőnek a szénsav nagymennyiségű felszaporodásból áll a felhasznált sok oxygén helyett. E felszaporodott szénsav kimutatása manapság a Haldane-féle módszerrel történik könnyen és gyorsan, mellyel a 10,000 térfogat levegőben foglalt szénsav térfogat pontos száma közvetlenül leolvasható. A friss levegőben körülbelül 3·5 térfogat a szénsav 10,000-re. A városokban 4 re emelkedik. Egészséges házakban általában úgy veszik fel, hogy nem mulhat felül 6-ot. Iskolákban 10 is megengedhető 10,000 re, mint maximum, de előadó maga mért egy teremben a napi tanítás végén 37-et, talán 16 az átlagösszeg. De a levegőben még más ártalmas, némelyek szerint rendkívül mérges anyagok vannak, lebegő, úszó részecskék, melyek a szájból jutnak oda vagy a bőrbeli elválasztás termékei. A rosszul szellőzött szobákban dolgozók ugyan maguk az ilyesmit nem veszik észre, azt azonban, aki belép, egyszerre megcsapja a rossz szag, sőt íz is, ártalmas dohosságnál maga a szag émelygést, bágyadtságot, sőt hányást okozhat.* A rosszul

* Kellően nem szellőzött s rosszul fűtött teremben erős főfájást kaphatnak a tanulók émelygéssel kapcsolatban, amint ezt alkalmam volt tapasztalni.

szellőzött templomok hiresek arról, hogy ily állapotba hozzák az embert, a rosszul szellőzött villamos vasúton, amely ezrivel viszi az utasokat naponta szűk 25 méteres csőkocsikban London területe alatt, az álmosság szemmelláthatólag sokkal gyakoriabb, mint a templomban. Lehet, hogy a monoton hangok és a melegség mindkét esetben hypnotizáló hatással vannak, de a romlott levegő a fő ok.

A romlott levegőnek altató hatása csökkenti a figyelmet és a felfogó képességet és így a tanítás folyamatának nehézségeit növeli. De még ennél fontosabb káros hatása az, hogy a tanulók gyorsan növekedve, például a tízéves iskolásleány aránylag gyorsabban nő, mint bármely más korban, ekkor kellene a tápláló működéseknek a legjobbaknak lenni s mégis minden iskola-megfigyelő igen hatalmas oszlopot kénytelen feljegyezni táblázatában a gyermekeknél ekkor található anæmia dolgában és hogy amire a serdülő fiatalságnak oly sok tagját iteli a végzet, a tuberkálózisra is nagyon hajlamosít mindaz, ami így az életenergiát csökkenti. Maguk a tanítók, akiket pedig az orvosi vizsgálat választ ki, mint egészségeseket, később gyakran szenvednek tüdőtuberkulózisban és engedélyt kérnek, hogy klimatikus gyógyító helyekre mehessenek. A növekedő gyermek pedig sokkal fogékonyabb a romlott levegő káros hatásával szemben, mint a teljesen felnőtt tanító. Sok fiatal gyermek, mikor iskolába kezdenek járni, az idegrendszernek rossz táplálása folytán lecsökkent életenergiának jeleit mutatja, ami neurastheniára s fiatalkori hysteriára vezet. E gyermekek akkor vannak jól, ha távol vannak az iskolától és mindjárt szenvednek, amint megkezdődik. Nehezen lehet őket felkelteni, étvágyuk kevés, reggelit nem tudnak enni vagy különben kihányják. Gyakran szenvednek látszólag toxikus eredetü főfájásban. E tünetek, melyeket minden gyöngitő ok súlyosbit, maguk is lényegileg az iskola fejleményei és pedig valószínűleg a rossz szellőzésnek tulajdonítható fejleménye.

Hogy már most hogyan kerüljük ki a romlott levegő ilyetén hatásait, arra nézve a legjobb, ha a természeti viszonyokat vesszük szemügyre, Angliában a szél mozgása átlag 10 láb másodpercenkint, már most az ember, aki körülbelül 9 négyszög láb felületet képvisel, így kint körülbelül 324,000 köblábnyi levegőnek van kitéve óránkint. Ha szél nincs, akkor meg a meleg levegő és a vízgőz, ami könnyebb a többi levegőnél, így a kilehelt nedves meleg levegő is felemelkedik és hidegebb, nehezebb levegő foglalja el helyét s így mindenki mintegy maga gondoskodik a saját szellőzéséről, kivéve ha a légkör melegebb körülbelül 27° C-nál, mint például Indiában, ahol szélcsendkor az élet szinte elviselhetetlen s a levegőt mozgásba kell hozni legyezőkkel * vagy a nagy tollas szélcsapókkal.** Ahol tehát a lélegzés termékei felhalmozódnak oly körülmények közt, mikor a nehezebb

* Így megértjük a legyezők használatát túlmeleg s túlzsúfolt helyiségekben, tánctermekben, szűk színházakban. Az ily túlmeleg helyeken a Kerr-említette természetes szellőzés, mikor mindenkinek meleg lehelete magától száll fel a hidegebb környezetben, nem lehetséges. Ezért kell a levegő mesterséges megmozgatásával segíteni.

** Így neveztem el magyarul a nagy, hosszúszárú tollas legyezőt, a *sunkah*-t.

hideg levegő nem foglalhatja el olyan könnyen a kilehelt meleg levegő helyét, tikkasztó[1] érzés és léghiány érzése fogja el az embert. A nagy tömegben hasonló érzés fogja el az embert még hideg időben is s ugyanez okból egy osztály gyermek a játszó téren a földre letelepedve, meleg nyári napon gyakran az egészséges lélegzésre nézve nagyon romlott levegőben lesznek. A természetes szellőzés *(natural ventilation)*, az az erő tehát, amely mozgatja a levegőt, maga a *gravitatio*, mert ennek folytán emelkedik fel a melegebb lehelet s foglalja el helyét alul a hidegebb levegő, de ennek folytán jönnek létre a szelek, szellők is. A légmozgató erő *(the aeromotive force)* a természetes szellőzésben a külső és belső levegő hőmérséklet különbségétől függ.

Az iskolateremben e hőmérsékletkülönbözet az év nagyobbrészében a fűtés által jön létre. Előadó közbevetőleg megjegyzi, hogy az angol iskolatermek hőmérséklete átlag 6—8° C-szal alacsonyabb, mint az Amerikában vagy a kontinensen megkövetelt hőmérséklet. Az épület fűtését mindig a szellőzéshez való viszonyában kell tekintenünk. Széles, alacsony nyomású meleg vizescsövek körülbelül 10 centiméternyi átmérővel — általában úgy tartják — a leggazdaságosabbak, de az alacsony nyomású gőz még ezt is fölülmulja a gyakorlatban. A Londonban sok helyütt használt nyitott tűzhelynek, kandallónak, előbbrevalósága, hogy segíti a szellőzést, kedves, barátságos fényt áraszt a szobára, de egyenlőtlen meleg-elosztása, erős felfelé tóduló légvonata és nagy anyag-emésztése ellene szólnak. A kemencéket, kályhákat sokkal jobban lehet használni, egyszersmind szellőzi is a szobát. Iskolákban is nagyon beválik Amerikában és a kontinensen. A gáz vagy egyébb mesterséges világítás sem segít a szellőzés kérdésén, mert nagyon helyi légvonatot hoz létre, felhajtja a meleg levegőt a gázkarok felé, amit aztán olybá tekinthetünk, mintha a szoba hasznavehető szellőzendő részétől el volna vágva.

Ha a lélegzés felhasználta levegő felemelkedve tényleg eltávozhatnék a tetőn,[2] a probléma meg volna oldva. Baj azonban, hogy felemelkedve meghűl s a falak s ablakok mellett lefelé áramlik. Az iskolaterem nagy ablakai szükségképpen, mint valami nagy hűtők szerepelnek, amelyekről lefelé légvonatok haladnak a közelükben ülő tanulókra s ez okból az ablak és a padok közt mindig folyosót kell hagyni.[3] Magánlakásban, ahol minden egyénre sok köb levegő jut,

[1] Jellemző, hogy ugyanazzal a szóval is fejezzük ki, ha kint nagy a hőség, az is *tikkkasztó*, ha túlmeleg, túlzsúfolt helyiségben nincs meg ennek a természetes szellőzésnek légáramlása, az is *tikkasztó*. Mindkét esetben egy dologról is van szó.

[2] Itt látjuk praktikus hasznát a gyakorlatias római nép impluviumos atrium-lakásának, melynek tetején, közepén négyszögalakú nyílás volt, ami délvidéki meleg időben is pompás és egészségesebb szellőzésül szolgált minden modern ablaknál, épp az itt előadottak értelmében.

[3] Nagyon fontos praktikus tanács, ami ellen sok helyen vétenek s azután az ablak mellett ülő gyermekek folyton betegeskednek, nem annyira a hideg, mint az állandóan arra vonuló lehült romlott levegő légvonatától, mint ahogy a legtöbb úgynevezett «meghűlést» nem a hideg és tiszta, hanem a romlott levegő okozza, mi csak azért hideg, mert nem fűtenek kellően, romlott pedig azért, mert nem szellőznek kellően.

ez elég is lehet, de iskolában nagy és nehéz problémák keletkeznek a szellőzésből.

A gyermekek ruhája sem mindig valami nagyon tiszta, előadó éppen itten Nürnbergben szükségesnek tartja hangoztatni, mert e vidéken a kettős padokat oly előszeretettel alkalmazzák, hogy úgy a fertőző bajok széthurcolásának megakadályozása, mint az általános tisztaság szempontjából általános légfürdő nagyon kivánatos minden egyes tanulóra és ez okból a kettős üléses padok kárhoztatandók és egyenkint elkülönített padok ajánlandók. Ahol tekintettel kell lenni a költségre és a térre, elkülönített ülések a folytatólagos padon is megteszik a szolgálatot.

Hogy a szellőzés jó hatása érvényesüljön, egy gyermek sem ülhet 6—7 méternél távolabb az ablaktól, de tudjuk, hogy tekintetbe kell venni a tanulók látó élességét, halló képességét is, a tanító hangját is, amiért is a gyermekek nem lehetnek 7 m-nél hátrább a fekete táblától, 4 m-en felül a szoba magassága elveszett tér, úgy hogy mindezek alapján az osztályterem területe 7×8 m azaz 56 m^2-ben, térfogata pedig 7×8×4 m azaz 224 m^3-ben állapítandó meg.* Az angol törvények szerint 66 gyermeknek kell lenni e helyen. Előadó az ablakok légfrissítő felületét 12 m^2-re óhajtja s akkor az ily szobának valóságos szellőzése bármily időjárás esetén is olyan, hogy a szénsav nem múlja felül a 10 térfogatot 10,000 részben és a gyermekek nincsenek kitéve légvonatnak. Közel 4 tonna, azaz 4000 kilogramm levegőt kell óránkint megmozgatni s ha ezt a természetes szellőzésre bízzuk, nem történik meg, kivéve ha a felső nyilások elég szélesek, hogy a romlott levegőt kibocsássuk a külső levegő felett, amely kissé hidegebb s akkor ez meg betódul, fordított irányú áramlás keletkezvén s így a hideg levegőt a gyermekekre önti. E célra az ablakokat nem használják rendesen és a felső szellőztetőket csukva tartják. Minden felső szellőztetős természetes szellőztető módszer sikertelenségre van kárhoztatva, s minden szabadalmazott légszivattyús szellőztető szavatosságával is így vagyunk, hidegben fordítva működnek, melegben megszűnnek működni és a szellőztetés a szél esetlegességétől függ. Előadó a legpraktikusabb eljárásnak ajánlja, hogy az *óraközben minden ajtót, ablakot rendszerint kinyissanak egész tágra s 3—4 percig így szellőztessenek.*** Mérései alapján graphikonokban feltüntette, hogy az ily szellőztetés alatt mennyire esett az osztályterem levegőjének tisztátlanságát feltüntető görbe, ami különösen

* Már e szempontból kárhoztatandók a túlzsúfolt osztályok, mert akkor az itt felsorolt egészségügyi tekintetek egyike sem érvényesülhet, sem az ablakoknál szükséges folyosónyi térköz, sem a szellőzés követelte 6—7 méter maximális távolság az ablaktól, sem a kellő légfürdő követelte elkülönítése az egyes tanulóknak, sem a látóképesség, a hallóképesség s a tanár hangja követelte 7 méter maximális távolság. Ellenkezőleg az osztályok túlzsúfolását megsínyli a tanulók egészsége, tüdeje, szeme, füle, figyelme, s érzékszerveinek s figyelmének hasztalan erőltetésével idegrendszere is, de éppúgy a tanár hangja, torka, tüdeje, érzékszervei is. Ez nézetünk szerint a túlterhelés egyik legfőbb forrása.

** Tudvalevőleg a mi *Középiskolai Rendtartás*-unk ezt így is rendeli, az óraközről szólván.

felemelkedett a gázvilágítás használatakor. Erre vonatkozólag is nyilvánvaló a tanulók egészségügyi nevelésének szüksége.

Az iskolának a friss levegővel való e rendszeres átáramlasztása minden más szellőztető rendszert messze felül múl. Ily átáramlasztás nélkül az iskolát mindig elözönli a «gyerekszag». De általa elérhetjük, hogy a testfelülethez mérten sohasem lesz a levegő túlmeleg, elég nedves a kilehelt vízpára folytán, s a mindig változott feltételű helyi légáramlatok bizonyos frisseség érzetét tartják fenn állandóan. Másrészt a tanító bármikor bejövén, könnyen megitélheti a levegő tisztaságát s a szelsőztetés dolgában intézkedhetik. Szép napokon, meleg időben folyton nyitva lehetnek az ablakok, szeles időben azonban szünetelni kell a szelőztetésnek nagyobb huzatok elkerülése végett.

Ezután a külön mesterségesen mozgatott szellőztetőkről beszélt, a lapátos turbina-alakú légpropeller szellőztetőről. Hajtóerőnek leginkább a gázt ajánlotta. Mennél kisebb a sebessége, annál kevesebb zajt okoz, amire az iskolában szintén tekintettel kell lennünk. Nagyobb turbina kisebb sebességgel takarékosabb, mert a megmozgatott levegő egyenes arányban van a sebességgel, de a hajtóerő a sebesség köbével változik. Egyik legjobb ilyen turbina 10 lábnyi, 8 lappal másodpercenkint 90-et fordul egészen csendben s óránkint 100 tonna (500,000 kgr.) levegőt hajt át 2 villamos egységgel $2^1/_2$ d.-ért (30 fillérért). A por felfogására, a levegő átszűrésére jute szövet vagy manilla-háló ernyőt használnak. Melegítő cső is kell, mert különben télen befagyna jéggel a szűrő. Szükséges a levegőt meg is nedvesíteni s e célból a szűrőre permetezőt is alkalmaznak. Az egyikféle igen praktikus berendezésnél a szűrő is forog s alsó részével mindig vízbe merül s nemcsak megnedvesíti a levegőt, hanem a szűrő is mindig megtisztul a rárakodó porrészecskéktől. A természetes szellőzést teljesen azonban mindez sem pótolhatja, nem is vetekedhetik vele. A mesterséges, mechanikai szellőzés elégtelenségét graphikonokban mutatta be, melyeken jól lehetett látni, hogy aránylag mily magasan halad a levegő tisztátalanságát feltüntető vonal a mesterséges szellőzés ellenére is, s mennyire esik a természetes szellőzés idején.

Vannak olyan rendszerek, melyek külön csöveken vezetik a hideg levegőt s a meleg levegőt központi légfűtéssel. Ilyenkor azonban a meleg levegőt meg kell nedvesíteni. Ha 70% hygrometikus állapotig (a kongresszus egyik értekezése 45°-ot említ) nem nedves, rosszulesően száraz a szájnak s gégének s a beszéd benne nagyon kimerítő. A meleg levegő hideg felületen áthaladva port rak le; a hideg levegő meleg felületen haladva nem rak le port. A mesterséges szellőzésnek bizonyos szagot is tulajdonítanak, ami nem marad meg a természetes szellőzésnél. Nagyban fokozzák e szagot a gyermekek piszkos ruhái. Fontos e tekintetben az egyeseknek már említett ülésbeli elszigeteltsége, a személyek tisztasága és a ruhák tisztasága. A légfűtés erősen hideg időben nem elégséges, a falakon a párák finom harmatkép lecsapódnak s külön fűtő testek használata válik szükségessé. Fontos továbbá, hogy bizonyos sajátos kimerítő érzést, az energia hiányának érzését, lecsökkent közérzést okoz.

A természetes szellőztetésnél a számtalan helyi hőfok, nedves-

ség és a légáramlás gyorsaságbeli változása szüntelenül, sokfélekép izgatja a bőr ideghálózatát. Mérsékelt határon belül ilyesmi nyilván tonikus hatású az izomtonus a bőr állandó érzéki ingerlésétől függvén, sőt ez aztán növeli a jólétérzést, de a mesterséges szellőztetésű szobákban a meleg levegőnek egyforma, változatlan lassú áramlása az efféle ingerlés teljes hiányával, elmaradásával kapcsolatos s ez hozhatja létre a minden cselekvéshez látszólag nagyobb idegenergia szükségességének érzését. A test mechanismusa folytonos alkalmazkodásra van berendezve s azért feltehető, hogy a vasomotorikus és így a tápláló folyamatok az állandóan egyforma levegőben, még ha meleg is és nedves is, megrenyhülnek, lecsökkennek. Másrészt a nagyon száraz levegő épp ha elég meleg is, gyors párolgást okoz, ami elbágyaszt, s a légvonat érzését kelti. Mindamellett azonban nagy iskolákra maga a természetes szellőztetés nem elég, egészítse ki a mechanikai szellőztetés léghajtó turbinákkal. Szellőztetni kell az illemhelyeket, a csarnokokat, a folyósókat és a lépcsőházakat.* Szóval előadó minden tekintetben a természetes szellőztetés mellett nyilatkozott. A meleg szobában keringő friss levegő üdeségét annyira nem érheti el a mechanikai szellőzés, hogy már a gázok ionisatiójára is gondoltak itt. Villamos kisütések alkalmazása azonban azon előidézése céljából, mint ajánlották, nem látszik jótékony hatásúnak, sőt valószinűbb, hogy káros hatással lehet a szervezetre. Fontos kérdések ezek, mert csak ezek helyes megoldásával — végzé az előadó — érhetjük el azt az ideált, hogy élettől erős faj növekedjék fel az iskolatermekben is, melynek légköre tiszta és üde marad minden időben és mindenkoron.

Utána *Skwortzow* dr. Charkowból tartott előadást **A nevelés és oktatás alapjairól hygiologiai szempontból.**

Előadó a nevelés és oktatás alapjait: 1. az ember természetében, 2. feladatában, céljában az élet különféle feltételei közt, 3. tényezőiben, 4. alakjaiban és 5. fogalmában látja. Ismernünk kell az egész embert, a természeten nem lehet erőszakot elkövetni, a testnek is meg kell adni a magáét, de a morális nevelés is igen fontos. A nevelésnél szóval és tettel kell hatni. A szó *sugalással*, a tett *utánzással* hat. Legkevésbbé hat, ha ellenkezik a szó és a tett. A szó legyen meggyőző, a tett szemléltető. A gyermeket könnyű rábeszélni és az utánzás a gyermekkor első sajátossága. Ezeken alapszik a nevelés. Játék közben is élni tanulnak, annál inkább a komoly munkánál. Szóval, tettel való nevelés szerint van elméleti és gyakorlati nevelés. A vallásos nevelést dicsérte különösen, mint ami az értelem egységére és az erkölcsi vezetésre való törekvést biztosítja.

Végezetül pedig *A. Martinez Vargas* dr., Barcelonában a gyermekgyógyítás (pædiatria) tanára **Az iskolaegészségügyről Spanyolországban** értekezett.

* Sajnos ezeknek a szellőzéséről igen sok helyen nem gondoskodnak, még oly helyeken is, ahol különben a termek, szobák szellőzését rendesen végzik.

Spanyolországban még igen kevés intézetben fordítanak gondot az iskolaegészségügyre. Épp előadó fáradozik ez irányban a legtöbbet. E tekintetben különösen két intézetet említ fel, az egyik Granadában, a másik Barcelonában van, amelyet ha a többiek követnének, megszünnek a spanyol iskolák tisztátalansága. A barcelonaiban gondot fordít az épület tisztaságára, a ragadós betegségek prophylaxiájára, a szervek rendes működésére és növekedésére, a testi nevelésre, a munkának a gyermek munkabirásához mért arányitására, az egészségügyi nevelésre és képzésre. Szervezte itt azonkívül a *biologiai cenzurát*, ami alatt azt érti, hogy minden gyermeknek külön bizonyítványa van, amelyre rávezetik korát, fejlődését s azokat a betegségeket, amelyeken átesett. Járvány idején azok a gyermekek, akik már átestek az illető betegségen, minden meggondolás nélkül látogathatják az iskolát. Továbbá *iskolai patikát* is szervezett. E minta-iskola Barcelonában az *Escuela moderna*, Calle Bailen 56. Előző évben előadó Barcelonában e tervet utánzás céljából egy pedagogus-gyűlés előtt is kifejtette, amely vita nélkül egyhangúan elfogadta. Mivel — mint mondja — a résztvevők egyike rövid időn belül előrevárhatólag közoktatásügyi miniszter lesz, így remélik, hogy e tervet törvény fogja előírni Spanyolország összes iskoláinak. Végül megemlítette még előadó, hogy újabban külön maternologiai kurzust fog tartani a barcelonai elemi iskolai tanítónőképzőben.

Ezután ügyviteli ülés következett, *Schubert* főtitkár felolvasta tudomásul vétel végett azokat az időközben beérkezett indítványokat, amelyek felett már a londoni nemzetközi kongresszus lesz hivatva szavazással dönteni. Két indítványra nézve azonban már ez a gyűlés szavazott s mind a kettőt elfogadták, így *Zollinger*nek, a zürichi kantoni nevelésügy titkárának indítványát, hogy «lépéseket kell tenni az iránt, hogy az egész oktatás- és nevelésügyre vonatkozólag, beleértve minden nevelésjellegű jólétintézményt, külön, időszakonkint ismétlődő nemzetközi kiállítások rendeztessenek», továbbá *Altschul* dr. prágai egészségügyi tanácsos indítványát, mely szerint «a tanulók halálozás-statisztikája céljára egységes és biztosan meghatározott betegségséma dolgozandó ki». Ennek kidolgozását a *Leubuscher* dr. kormánytanácsos javasolta bizottságra bizták.

A főtitkár még egy pár érdekes adatot terjesztett elő. Az összes tagok száma 1247 volt, a résztvevők 234 s a hölgyjegyet váltók 101. A tagok fele, 621 Németországból volt. Ausztriából voltak azután a legtöbben, 322. Magyarországból 19-en voltak, Angliából 48, Oroszországból 60, Svájcból 26, Hollandiából

51, a többi államok, az Amerikai Egyesült államok is csak 10-et meg nem haladó néhány emberrel voltak képviselve. Az összes kongresszisták száma *1582* volt. Összesen 33 referatum volt, 124 előadás és 12 kéziratot küldtek be; 8 általános előadás volt, így összesen *177* tudományos dolgozat.

Ezután *Griesbach* dr. elnök *Sir Lander Bruntonnak* engedte át a szót, aki reményét fejezte ki, hogy az a barátság, amit e kongresszus létrehozott, csak erősbülni, gyarapodni fog a londoni kongresszuson, az angol bizottság mindenképpen rajta lesz, hogy ez megfelelően sikerüljön. Nagyon köszöni a London választásával az angolokat ért megtiszteltetést. Utána *Eichholz* dr. jelentette, hogy a meghivás ügyét már az angol közoktatásügyi miniszterrel is közölte, aki a legnagyobb érdeklődéssel néz a londoni kongresszus elé 1907-ben s meg van győződve, hogy az angol hatóságok mindent meg fognak tenni a kongresszus sikerére. Azután *Jules Gautier* szólt a franciák részéről, hogy örömmel látták volna a második kongresszust Párisban, átengedték az angoloknak, de a harmadik kongresszust Páris számára kérik.

Erre *Wutzdorff* dr. titkos kormánytanácsos, a császári egészségügyi hivatal igazgatója a bajor régenst, Luitpoldot éltette, a kongresszus hálaját fejezve ki a szives vendégszeretetért, *Axel Johanessen* dr. pedig Nürnberg városának mondott köszönetet, mire az elnök, *Griesbach* orvostanár köszönetet mondott a kormányoknak, városi hatóságoknak, a különféle nemzetek tudósainak, Schubert főtitkárnak és a nürnbergi helyi bizottságnak, a kiállítás rendezőjének, az ünnepi díszmunka szerkesztőjének, a hölgybizottság elnökének, von Forster dr.-né udvari tanácsosnénak, a pénztárosnak, azután istenhozzádott mondott a kongresszus tagjainak a «londoni viszontlátásra» üdvözlettel bezárta a kongresszust, éltetve a kongresszus védőjét, Lajor Ferdinánd dr. bajor herceget.

Végre a bulgáriai közoktatásügyi miniszter, *Sismanov* dr. a kongresszus sikeréről szólt, az egészségtan fiatal tudomány mondá, s itt oly területre jutottunk, ahol az orvosok és tanárok közös célokat találnak, amelyeknek őket egymáshoz kell láncol-

niok. E kongresszus úgyszólván nagy testvériesülés ünnepe volt a kultura e két fontos tényezőinek. Az elért eredmények felett való jóleső érzés hozta létre a jó hangulatot. Az emberiség boldogítójának érzi magát az ember, szebb jövő felépítőjének, nehéz problémák megoldójának a testi, értelmi és erkölcsi nevelés hatalmi eszközei útján. Mind ehhez hozzájárult a milieu kedvessége, a nürnbergi népnek rendkivüli szeretetreméltósága. A kongresszus meg lehet elégedve az eredményekkel, büszkén pillanthatunk vissza. Köszönetet mond mind azért a sok hasznos gondolatért, amit a kongresszusról haza visz, hogy mihamarabb értékesíthesse. Fontos, hogy oly tényezők vegyenek részt az efféle kongresszusokon, akiktől a jóknak talált gondolatok megvalósítása függ. Tudomány és közigazgatás ne viselkedjenek ellenséges módon egymással szemben, hanem támogassák egymást a köz javára és az egyes jólétére. Mint a legfiatalabb európai állam képviselője, köszönetet mond a kongresszus tagjainak, az elnökségnek, a főtitkárnak, a pénztárosnak, a német bizottság, a nürnbergi helyi bizottság tagjainak és elnökének. Ezeknek s az Általános Német Iskolaegészségügyi Egyesület éltetésével záródott be e gondolatokban oly gazdag, működésében oly bőven gyümölcsöző, s végeredményeiben és hatásaiban nagyon áldásosnak mutatkozó világösszejövetel.

Budapest. *Dr. Pekár Károly.*

A NEVELŐI FELELŐSSÉG MEGOSZTÁSA SZÜLŐK ÉS TANÍTÓK KÖZÖTT.

Család és iskola összhangzó működéséről úgy szokás beszélni, mint valami kívánatos, kellemes dologról, melynek bekövetkezése nagy örömet hozna minden nevelőre, — de amely nélkül is igen jól meg voltunk eddig és talán ellehetünk ezután is.

E felfogás következménye, hogy a nevelésnek sem egyik, sem másik tudatos tényezője nagy fontosságot nem tulajdonít a kérdésnek. A szülő elküldi gyermekét az iskolába, vagy mert a törvény kényszeríti reá, vagy mert nem ér rá, hogy otthon foglalkoztassa, vagy mert életpályára kívánja előkészíttetni bizonyos fájdalmas lemondással nyugszik bele, hogy ott mások gondoskodjanak gyermekéről. Bízik benne, hogy amit «rontanak» rajta, amennyiben «rosszúl bánnak» vele, majd jóvá teszi ő otthon kettőzött gonddal és szeretettel. A tanító bizonyos elnéző szánalommal viseltetik a szülő pedagogiai nézetével szemben; akárhányszor nyilt ellenkezésbe jut azzal, különösen mikor kívánságai, tilalmai kiterjednek az iskolán kívül történő dolgokra is, ami pedig elkerülhetetlen. A szülő saját jogkörében sértve érzi magát és sokszor valóságos versengés folyik kettőjük között a gyermekre gyakorolt befolyásért; elfelejtik, hogy a harcban mitől sem távolodnak el jobban, mint a reájuk bizott gyermek javának előmozdításától.

Hangsúlyozom e szót: reájuk bizott, mert a szülő részéről is nagy tévedésnek tartom, ha gyermekét valósággal tulajdonának tekinti, mellyel saját tetszése szerint rendelkezhetik. Még a legjobb akaratú irányítás sem jogos, ha nem felel meg

a gyermek egyéniségének, melyet föltétlenül respektálnia kell szülőnek, tanítónak egyaránt. De mivel a szülő jobban megismerheti a gyermek egyéniségét, ha megfigyelésére elegendő gondot fordít, neki kell azt különösebb figyelemben részesítenie, esetleg megismertetnie a tanítóval, akinek sokkal kevesebb alkalma van arra, hogy növendékével egyénileg foglalkozzék. De viszont egyedül, a tanító közreműködése nélkül, a szülő sem alkothat igaz képet gyermeke természetéről. Hiszen számos olyan jellemvonás van, melynek kifejlődésére csak abban a kis társadalomban nyílik alkalom, ahol hasonló korú társakkal békében és szeretetben kell a gyermeknek élnie. S éppen mert vannak ilyen tulajdonságok, az iskolai élet föltétlenül szükséges arra, hogy teljes egyéniséggé fejlődjék a gyermek; nagyon téves sok szülőnek az a véleménye, hogy az iskola csupán ismeretek átadására hivatott, ezeket pedig némely kedvező esetben otthon is megszerezheti a gyermek.

Az iskola a társas életre nevel, a másokkal való érintkezésre, mások jogainak tiszteletben tartására; ezek oly képességek, melyeket sok gyermek éppen azért nem szerezhet meg otthon, mert szüleinek imádó szeretete azt az illuziót kelti benne, hogy ő a központ, melyből minden kiindul, ő az, akire tekintettel kell lennie a környezet minden tagjának. Az ilyen gyermekre nézve sokszor csalódásokkal jár az iskolai élet kezdete; de mennyivel kevésbbé fájnak e csalódások gyermekkorában, mint fájnának később az életbe kilépő felnőttnek!

Ha már a gyermek lelkületének megismerése is csak akkor teljes, ha közös megfigyelés eredménye, még sokkal kevésbbé lehet kölcsönös segítség nélkül akár a családnak, akár az iskolának elérnie a nevelés célját: boldog embert nevelnie a gyermekből. E cél elérése pedig kötelesség és felelősek vagyunk teljesítéseért, amennyire erőnktől telik; első sorban önmagunknak, másodsorban az emberiségnek. Minden oly tanító, ki szereti növendékeit, gondolkodóba esik, ha valamelyikük önhibájából bajba jut; nem csak sajnálkozik, de töpreng: mire taníthattam volna, hogy ez meg ne történjék? Minden szülő, aki nem vak

fatalista, ha boldogtalanúl látja gyermekét, fájdalmában is felveti a kérdést: hogy óvhattam volna meg? De ritkán látja be különösen a szülő, — pedig nem egyszer így áll a dolog — hogy gyermeke sorsát saját akarata és belátása szerint, legjobb szándékkal intézte ugyan, de anélkül, hogy gyermekének egyéniségét kellően ismerte és figyelmére méltatta volna.

Már iskolás korában is sokat szenved a gyermek — hisz nála már kicsiny okok is nagy fájdalmat okoznak — amiatt a folyton mutatkozó véleménykülönbség miatt, mely a családi kör és az iskolai hatóság közt nyilvánúl. Nem egyszer kétségbeesik, hogy két merőben ellenkező parancs vagy tilalom közűl melyikhez alkalmazkodjék? És aki szereti megfigyelni a gyermeket, néha elcsodálkozik azon a diplomatiai ügyességen, mellyel a szegény apróság igyekszik fentartani a békét szülői és tanítói között; érzi, ha nem is érti, mennyire fontos ez a béke ő reá nézve.

Elismerem, hogy reánk, tanítókra nézve sokszor megnehezíti a szülőkkel való harmonikusan együttműködést az a tájékozatlanság és közönyösség, melyet sok szülő a nevelés kérdéseivel szemben mutat. De ez a nehézség nem leküzdhetetlen; csak meg kell bocsátanunk az aggódó szeretet hatása alatt a szülőben néha mutatkozó bizalmatlanságot; elnézőnek kell hogy legyünk a szülőnek sokszor felébredő féltékenységével szemben; hiszen tény, hogy az iskolás gyermek gondolkodásában az iskola tekintélye sokszor háttérbe szorítja a családét; és nem kell kicsinyelnünk azokat a gyakorlati szempontokat, melyeket a szülő érvényesít az iskola elvi álláspontjával szemben; hiszen a gyakorlati élet számára nevelünk s ennek követeléseit okvetlenül figyelembe kell vennünk.

Természetes azonban, hogy eredményesen csak olyan szülő támogathatja az iskola nevelő munkáját, aki állandóan, kötelességszerűen foglalkozik gyermekével; aki nem csupán akkor gondolkodik nevelési kérdéseken, mikor az iskola részéről baj fenyegeti gyermekét; aki segítőt lát gyermeke minden tanítójában és méltányolni tudja annak nehéz feladatát; aki belátja,

hogy egész csoport gyermekkel szemben lehetetlen a gyöngédség olyan mértékét alkalmazni, aminő a családban szokásos; aki méltányolni tudja a gyermeknek azt az objectív megítélését, melyre a tanítót sokkal nagyobb tapasztalata és sok gyermek összehasonlítása képesíti; aki meg van győződve arról, hogy a tanító, mint minden ember, tévedhet, de hogy tévedése nem rosszhiszemű. Manapság, sajnos, igen sok még az oly szülő, aki ellenséget lát iskolában, tanítóban; aki csak subjective itélkezik gyermekéről és nem *akarja* látni, azért nem is gyógyíthatja gyermeke hibáit.

Ennek feltétlenül meg kell változnia; ugyanazon munka elvégzésére hivatott, annak eredményeért csaknem egyenlő mértékben felelős két tényező között szükségképpen meg kell teremteni a harmóniát. Hiszen már az is lehetetlen volna, hogy különböző mesteremberek jól készítsenek el egy bútordarabot, ha tervük, eljárásuk közt nincs megegyezés; mennyivel kevésbbé lehetséges e harmonia nélkül fejlődésében támogatni egy fiatal emberi egyéniséget! Hiszen a mesteremberek elvégezhetik a munka reájuk eső részét külön-külön; de család és iskola egyidejűleg hatnak a gyermeki lélekre, és ha mindenik más irányban hat, akkor nem fejlesztik, hanem megnyomorítják annak képességeit. A szülő saját kötelességének sem tesz eleget, ha munkáját össze nem egyezteti az iskoláéval; az iskola saját feladatának sem felelhet meg jól, ha nem keresi a szülőkkel való érintkezést és nem törekszik saját működésére a szülőkével közös irányt megállapitani. E megállapodásra nézve sem a család, sem az iskola kívánságai egyedül döntők nem lehetnek; kompromiszumnak kell létrejönnie, melynek alapelve: a gyermeki egyéniség tiszteletben tartása, a gyermek boldogságát legjobban szolgáló eljárás keresése.

Sok előitéletet kell majd feláldoznia mindkét félnek, háttérbe kell szorulnia mindenekelőtt a tekintély elvének, mely süketté teszi az iskolát a szülők kívánságaival szemben és viszont; pusztulnia kell annak a téves hitnek, hogy aki szülő, e réven már ért a neveléshez is. Komoly tanúlmány tárgyai

legyenek a nevelés kérdései a szülőre nézve, a gyakorlati élet követelései a tanítóra nézve; félre kell tenni a tanító személyes érzékenységét, a szülő hiúságát és őszintén, csak a gyermek iránti szeretet hatása alatt kell megbeszélni mindazt, ami a közös munka teljesítése érdekében szükséges.

Sokan és régen érzik, hogy ez mennyire szükséges; történt is már számos kisérlet a család és iskola közötti harmonia megteremtésére. Napjainkban *szülői értekezletek* szolgálják ezt a célt: egy-egy iskola meghívja növendékeinek szüleit és egy-egy fölvetett kérdésről tanácskozik velük. Az eszme kitünő, de megvalósításának útját állják a fentebb érintett előitéletek. A tanító a dolog természete szerint rámutat a gyermekek és — szülők hibáira, tévedéseire, a jelenlevő szülők ezt személyes sértésnek veszik és elkedvetlenednek; a felszólaló szülők, ismét a dolog természete szerint, rámutatnak, jogosan vagy tévedésből, az iskola hibáira, a tanítók tévedéseire; ezt a jelenlevő tanítók veszik zokon s az elkedvetlenedés kölcsönös.

Addig is, míg a szülői értekezletek család és iskola között megszüntetik ezt a bizalmatlanságból származó érzékenységet, meg kellett kisérelni a tanácskozásnak oly módját, mely elveszi az érintkezésnek ezt a személyes élét, nehogy az zavarja a tárgyalás objectiv nyugalmát. Ezért léptette életbe a Feministák Egyesülete a szülői értekezleteknek minden iskolától független sorozatát; remélve, hogy gondolkodó, növendékeiket szerető pedagogusok szívesen vesznek részt abban önként, és hogy gondolkodó szülők örömmel fogadják ezeket a fesztelen, egymás megbecsülésére alapitott megbeszéléseket; mi, pedagogusok ugyanannyi tanulságot remélünk ezekből meríteni, amennyi tájékoztatást tapasztalataink és elméleti tudásunk alapján nyujtani készek vagyunk. A jelek nagyon kedvezőek; a mozgalom iránt máris sok kiváló pedagogus érdeklődik, élükön a pedagogiai képzettség és rátermettség nehány olyan képviselőjével, akik minden szülő előtt a gyermek iránti szeretet megtestesüléseként állhatnak: Peres Sándor, Odor Emilia, Dorogsághy Dénesné és mások. A gondos szülők pedig hálásan fogadják a

kezdeményezést, mert erősen érzik annak szükségét, hogy munkájuk alapja ne legyen csupán a szeretet, hanem egyszersmind a gyermeki lélek helyes megismerése, megitélése és az ezeket szolgáló elméleti tudás is.

Az első szülői értekezlet tárgya «*a gyermek foglalkoztatása*» volt; Peres Sándor bevezető előadásában következőképpen részletezte a kérdést:

1. Mi legyen a foglalkoztatás célja: az iskolát támogassa-e? a zene és nyelvek tanulását, vagy a testi nevelést szolgálja-e? a társadalom körébe törekedjék-e beilleszteni a gyermeket? technikai ügyesség elsajátítását közvetítse-e?

2. Ki legyen az, aki foglalkoztatja a gyermeket?

3. A foglalkoztató eszközök részletezése.

A tárgyalás leginkább a *cél* megvitatására és általános kérdésekre terjedt ki; sok hatalmas felszólalás hangzott el, különösen mikor a jelenlevők túlestek az első elfogultság percein.

A második szülői értekezlet kitűzött tárgya a fönti 3. pont alá tartozik: «*Mese és játék, mint gyermekfoglalkoztató eszközök.*»

A discussió csak a mese kérdésére terjeszkedhetett ki — az idő rövidsége miatt; oly sok volt a felszólaló és oly érdekes volt a vélemények közötti eltérés, hogy a játék tárgyalása más alkalomra maradt. Minden nézetnek volt képviselője, a tündérmesék lelkes dicséretétől az egyedül boldogító természettudomány magasztalásáig. A szépnek, jónak és igaznak, mint nevelő motivumoknak, egyenlő erős meggyőződésű hívei akadtak. Az eszmecsere oly élénk volt, hogy a legközelebbi értekezletre *mintamesék* bemutatását tűzték ki: mind a tündérmeséknek, mind a természetet tárgyaló meséknek egy-egy jellemző példáján folytatják az érdeklődő szülők a vitatkozást, melynek *egy* haszna kétségtelenül lesz: az, hogy rábírja a szülőket annak megfontolására, hogy mit meséljenek gyermekeiknek és milyen olvasmányt adjanak kezükbe.

Az emberiség jövője a nevelők kezébe van letéve; nem önkényes irányításra, hanem személyes felelősség terhe alatt.

E felelősség oszthatatlanúl közösen terheli a szülőket és tanítókat. Egyik sem háríthatja át a másikra. Közös akarattal, a cél közös kitűzésével kell tehát e munkában együttműködniük.

Hogy a nevelés munkájának alapul szolgáló elméleti tudást is megszerezhessék az érdeklődő szülők: a Feministák Egyesülete sociálpedagógiai tanfolyamot szervez, melyen Peres Sándor pedagógiai előadásain kívül nyujt a gyermek ápolására, foglalkoztatására, a társadalom szervezetére vonatkozó ismereteket is. Kivánatos, hogy minél több szülő igyekezzék elsajátítani azokat a pedagógiai alapfogalmakat, melyek alapján elfogulatlanul itéli majd meg az iskola munkásságát, jobban méltányolhatja annak fontos szerepét a gyermeki lélek fejlődésének irányításában; ilyen hozzáértő szülőkkel szemben a tanító könnyen lemondhat a tekintély elavult dicsőségéről; érezve véleményük értékét, örömmel fogadhatja őket munkatársakul; mint egymást megbecsülő munkatársak, mind a szülők, mind a tanítók jobban megfelelhetnek a nevelés nagy feladatának és könnyebben viselhetik a megosztott, bár szétoszthatatlanúl közös felelősséget.

Budapest. *Glücklich Vilma.*

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK.

(Harmadik közlemény.)*

24. A nagyenyedi m. kir. állami polgári leányiskola és a vele egybekapcsolt női munkatanfolyam 1904—1905. évi értesítője. 17. évfolyam. Közli Dömök Erzsébet igazgató.

A tanítás, leszámítva a szokásos szün- és ünnepnapokat, folytonos volt; az iskolalátogatás, haladás kedvező egészségi állapot, magaviselet igen jó. Iskolai ünnepeket tartottak az iskolában fennálló «Önművelődési egyesület»-tel kapcsolatban. A jótékonysági hajlam fejlesztése céljából a szegény elemi iskolás gyermekek számára (egyesület által ajándékozott szövetből) ruhákat szabtak, varrtak a 4-ik osztály kézimunkatanfolyam növendékei. Tanulmányi kirándulásokat tettek a város környékére és Vajdahunyad meg Gyulafehérvárra. Az igazgatói jelentés a 4-ik osztályt végzett növendékekhez intézett meleg bucsúszavakkal végződik. A testület kilenc tagja közt nyolc nő van, névszerint Dömök E. igazgató, Baranyainé Kasselik Emilia, Füzi Katinka, Hollósné Hajdú Erzsébet, Járossy Bora és Horváth Irén, továbbá Lázár Amália és Dancs Ida óraadók. A növendékek létszáma 38+39+28+37=144, a kézimunkatanfolyamra járt 10 növendék. Szertár, könyvtár szegény, mert megfelelő helyiségük nincs.

25. A nagykárolyi magy. kir. áll. polg. leányiskola értesítője az 1904—1905-ik tanévről. Szerkesztette Cs. Tattai Irén igazgató.

A tanítást semmi sem akadályozta, de némileg zavarólag hatottak arra a tantestületi változások, melyek miatt a testületi tagokat sok helyettesítés terhelte. A fegyelem igen jó volt, s az értesítő köszönettel emeli ki, hogy a gondos felügyeleten kívül ez különösen a vallástanárok érdeme «ha a szülők is ilyen körültekintő gondossággal» figyelnék gyermekeik magaviseletét, «enyhébb természetű dorgálásra sem lenne szükségünk.» Iskolai ünnepet négyet tartottak; november 19-én csekély beléptidíj mellett a növendékek segélyezésére szolgáló «Erzsébet»-alap javára. A növendékeket a jótékonyság gyakorlásába a népkonyhán való segédkezés (ételkiosztás) és perselygyűjtés formájában vezették be. A testület nőtagjai az igazgatón kívül: *Kurcz Erzsébet, Lőrinczy Ida, Nikell Irma, Suránszkyné Jánossy Jolán, Csanády Ilona, Balogh Margit* és *Láng Margit* (óraadó). *A növendékek létszáma:* 46 + 53 + 37 + 36 = 172; a kézimunkatanfolyamba járt 20 növendék. Jutalomban és segélyben többen részesültek. Szertárról, könyvtárról kimutatás nincsen.

* Az első és második közlemény a megelőző füzetekben van. *Szerk.*

26. A nagyszebeni m. kir. állami polgári leány- és elemi-iskolák értesítője az 1904—905. iskolai évről. Szerkesztette Bod Péter, igazgató.

Az iskolák régi épületét kijavították, szellőztetőkkel és új felszereléssel látták el, megtoldták egy kétemeletes új szárnyépülettel, melyben a polgári leányiskola kényelmesen van elhelyezve. A tanítás a hivatalos tanterv és gondosan készített tanmenetek alapján készült; a növendékek haladása és magaviselete jó volt, amit a gondos felügyeletnek tulajdonítanak. A testület nőtagjai voltak: *Bodné Persz Katalin, Heszné Hauser Fáni* és *Kocsuba Róza. A tanulók létszáma:* 54 + 44 + 30 + 24 = 152 volt. A felszerelés, torna és más taneszközök jelentékenyen gyarapodtak. Az ifjusági és tanári könyvtár csupán 44 kötettel gyarapodott. Az iskolában több alapítvány van a szegény tanulók felsegítésére.

27. A nyiregyházai közs. polg. leányiskola értesítője az 1904—905. iskolai évről. Közli Gáspár Gézáné, igazgató.

Az iskola ez évben ünnepelte fennállásának 25. esztendejét. Az értesítő közli dr. Vietorisz Józsefnek ez alkalomra írt ünnepi költeményét és kegyelettel emlékezik meg az intézet csendes buzgó munkásságának huszonöt évéről, mely idő alatt Nyiregyháza városának és vidékének 2719 leányát nevelte derék magyar honleányokká. Az iskola továbbfejlesztésének irányát az igazgató igen helyesen az iskola fölé szervezett *nőipariskola* felállításában jelöli meg. Óhajtandó, — úgymond — hogy a városnak a polgári leányiskolája *mellett* felsőbb leányiskolája is legyen, de a polgári leányiskola *átalakítása* felsőbb leányiskolává nem áll a város közönségének helyesen felfogott érdekében. A jelen tanévben a tanítás zavartalanúl folyt, a növendékek egészségi állapota kedvező volt, magaviselet és haladás jó; de az értesítő panaszolja, hogy a szülők nem támogatják kellőképen az iskolát s el nem fogadható okokból származó mulasztásokat is igazolnak — elfogadható okokkal. A tantestület nőtagjai voltak: *Gáspárné Bölcsházy Vilma* igazgatón kívül *Jaeger Emma, Kubik Katinka, Palicz Gizella* és *dr. Popini Albertné* (óraadó). *A növendékek létszáma:* 68 + 55 + 57 + 32 = 212 volt, az első három osztály túlzsúfoltsága akadályozta a tanítást. Bútorzat, szertár, könyvtár szépen gyarapodott; az iskolában önképzőkör működött. A növendékek a jótékonyságot is (József kir. herceg Szanatorium) gyakorolták. Ösztöndíjban és jutalomban több növendék részesült.

28. A paulai Szent Vincéről nevezett, szatmári anyaházhoz tartozó irgalmas nővérek vezetése alatt álló rozsnyói róm. kath. leánynevelő intézet értesítője az 1904—905. iskolai évben.

Az intézetnek kisdedóvója, négyosztályú elemi iskolája, polgári iskolája és kézimunka tanfolyama van. A növendékek egy része internátusban lakik. A tanítás menetét semmi sem zavarta, magaviselet a gondos vallásos nevelésnek megfelelő; a szokásos hazafias ünnepeken kívül vallásos ünnepet tartottak a boldogságos Szűz tiszteletére. A Vincze Alajos által ezen alkalommal tartott ünnepi beszédet az értesítő közli. A polgári iskola igazgatója *Fábián Ferencz* apátkanonok. A testület nőtagjai: *Baás Rosamunda* főnöknő, *Czivisz Albina, Lázár Ervina, Nyizsnyánszky Alvéria, Perlaki Mária, Szabó Honoria*

és *Zahn Berchmana*. A polgári iskolába 13+20+17+17 összesen *67 növendék járt* (az elemibe *168*, az óvóba *87*). Tanszertár, könyvtár némi gyarapodást mutat. Az intézet szegény növendékei közül sokat maga az intézet látott el ruhával s mások jótékonyságát is közvetítette.

29. A siklósi nyilvános polgári leányiskola negyedik évi értesítője az 1904—905. iskolai évről. Közli Rédei Károly, igazgató.

Az iskola jelenleg *Parcsetich Aranka* magánintézete, ki az iskola egyetlen női tanerője. A tanári testület tagjai a polgári fiúiskolai tanárok, kik itt mint óraadók működnek. *A növendékek létszáma:* 15+14+7+8, összesen 44. Az értesítő felsorolja, hogy a polgári iskola végzése után milyen pályákra léphet a nő.

30. A szarvasi m. kir. állami elemi és polgári leányiskola értesítője az 1904—905. iskolai évről. Szerkesztette Weinberger Fanni, igazgató.

Az államilag segélyezett *társulati* iskolát ez évben az *állam* vette át. A Szarvas község áldozatkészségéből emelt új díszes épületben kezdte meg az iskola a jelen tanévet s azt zavartalanúl be is fejezte. A növendékek magaviselete, haladása, egészségi állapota általában jó volt, a szokásos iskolai ünnepeket lelkesen ülték meg. A polgári iskola testületének tagjai — a hitoktatókat nem számítva — mind nők, névszerint: *Bretz Berta, Lukes Ilona, Lavatka Ilona* és *Margócsi Emma*. *A növendékek létszáma:* 46 + 21 + 18 + 24 = 109. A négy elemi iskolai osztályba 46 növendék járt. A polgári iskolában «*Arany János*» Önképzőkör működött, segélyt, jutalmat többen élveztek. Tanszerről, könyvtárról kimutatás nincs.

31. A székelyudvarhelyi m. kir. állami polgári leányiskola értesítője az 1904—905. iskolai évről. Szerkesztette Schiller Irma, igazgató.

Az intézet a mult iskolai évig felső leányiskola volt s ekkor polgári iskolává alakították át. Ekkor nevezték ki a jelenlegi igazgatónőt s kiegészítették a tanári testületet, melynek nőtagjai az igazgató kívül: *Vargha Ida, Lendvay Mária, Langer Adolfin, Krizsó Erzsébet* és *özv. Mihálovics Béláné*. A tanítást egész évben semmi sem zavarta s a tanítási eredmény elég jó volt, noha sokat kellett küzdeniök az 5—6. elemi osztályból a 3—4. polgári osztályba átlépő növendékek előkészültségének hiányaival. Az egészségi állapot elég jó volt, de a leányok nagy része ijesztően vérszegény, ezért az értesítő utasítást ad a családoknak a gyermekek helyesebb táplálására, s óvja a *szeszes italok* nyujtásától. A nevelési eredmény is jó az iskolában, de a szülők gyermekeiknek az iskolán kívüli maguktartására nem fordítanak elég gondot. Az iskolai ünnepeket megtartották s az értesítő közli *Lendvay Mária* tanítónőnek az «Erzsébet» ünnepen mondott beszédét. *A növendékek létszáma:* 16 + 15 + 37 + 23 = 91 volt. A könyvtár gyarapodott; a növendékeket iskolakönyvekkel segítették s a tandíjat soknak elengedték.

32. A szombathely városi államilag segélyezett polgári leányiskola értesítője az 1904—905. iskolai évről. Szerkesztette Pálffy Boldizsár, igazgató.

A jelen tanévvel az iskola 29. esztendejét fejezte be s népes-

sége szükségessé teszi a régi épület kibővítését, mit tervbe is vettek. A tanítás szakadatlanúl folyt egész éven át, de a növendékek a családjukban előfordult ragályos betegségek miatt sokat mulasztottak. A tanári testületben is sok betegség, szabadságolás fordult elő, és természetesen sok helyettesítés. A tanítási eredmény azért megfelelő, a magaviselet igen jó volt. A testület nőtagjai a következők voltak: *Ekkert Irma, Chriastélyiné Hódolosy Laura, Greisingerné Kerecsényi Ilona, Lukáts Erzsébet, Griszháberné Mocsáry Olga, Nemayer Mária, Deméné Rill Vilma, Szabó Ilona. A növendékek létszáma* [az osztályok mind párhuzamosak]: (51+48)+(35+35)+(43+42)+(28+27) összesen 309. A növendékek közül többen kaptak pénzbeli vagy könyvjutalmat s a növendékek maguk is gyakoroltak jótékonyságot a süketnéma és a vakok-intézeteinek eszközölt gyüjtéssel. Könyvtár, szertár szép gyarapodást mutat. Az iskolai ünnepeket a közönség nagy érdeklődése mellett tartották meg. Az iskolával női kereskedelmi iskola állott kapcsolatban, melynek 20 növendéke volt.

33. Az ujpesti m. kir. állami polgári leányiskola 22. értesítője az 1904—5. iskolai évről. Szerkesztette Scherer Gyula, igazgató.

Az iskolaépületet ez évben az iskola folyton növekvő népességéhez képest kibővítették s így elég kényelmesen fértek el a nagy tömeg daczára. Az értesítő közli az épület fényképeit és alaprajzát. Tornahelyiség és szép játéktér is van. Az összes osztályok három párhuzamos szakaszból állottak, úgy hogy a kézimunka tanfolyam 40 növendékét is beszámítva, 599 növendéke volt az iskolának. A tantestület is népes, a hitoktatókon kívül 18 tagból áll, köztük a következő nők: *Arányi Blanka, Elefántné Sikor Jolán, Endréné Tóth Matild, Gallanner Anna, Gegus Ilona, Juhász Ida,* özv. *Kemnicsekné Visontai Irma, Bleierné Lustig Emma,* özv. *Mirkovszkyné Greguss Gizella, Scherrerné Ragályi Róza, Br. Sommarugáné Than Irma, Szukováthy Ilona, Tóth Ilma* és *dr. Vladár Józsefné Szalkay Izabella.* Az egészségi állapot a testület tagjai között nem volt kedvező, sok helyettesítés fordult elő. A növendékek pedig a kisebb testvérek ragályos betegsége miatt mulasztottak sokat. A tanulási eredmény azért kedvező s a fegyelem jó volt. Az iskolai önképzőkör szépen működött, s az iskolai ünnepeket változatos programmal mind megtartották. Tettek több iskolai kirándulást a fővárosba s a vidékre. Volt korcsolya- s tenniszpálya és tánctanfolyam is. Az értesítő az elhunyt gondnoksági elnöknek, *Illek Vince* plébánosnak arcképét közli s meleg szavakkal emlékezik meg érdemeiről.

34. Az ujvidéki m. kir. állami — női kézimunka tanfolyammal kapcsolatos — polgári leányiskola értesítője az 1904—905. iskolai évről. Összeállította Nemessányi Adél, igazgató.

Az iskola 29. évét fejezte be és még folyton fejlődik, erősödik. Az iskola kibővítése is szükségessé vált az emelkedő létszám miatt, s az építést — minthogy a miniszterium már engedélyezte — a jövő évben foganatosítják. Ez évben csak nehezen tudtak elhelyezkedni, mert párhuzamos osztályt is kellett nyitni s azokat csak a rajzterembe és kézimunkaterembe tudták elhelyezni. A tantestületi tagok betegeskedése is sok nehézséget okozott, de azt lelkes és buzgó munkával

legyőzték. Igen érdekes és jellemző, hogy ez évben két tanulmányi kirándulást is tudtak rendezni Budapestre és az Aldunára. Egy-egy út 32—33 koronába került s a tanítványok úgy fellelkesedtek, hogy gyűjtést indítottak a szegény tanulók utiköltségére. Annyi pénz gyűlt egybe, hogy öt tanulót vihettek ingyen magukkal. Igen tanulságosan írja le az igazgató, hogy hogyan tervezte és hozta létre a kirándulásokat, melyekről részben maguk a növendékek (utinapló alakjában), részben egyik vezető tanár számolnak be az értesítő lapjain. A 13 tagból álló tanári testületnek az igazgatón kívül a következő tanítónő tagjai voltak: *Fizély Julia, Harrach Etelka, Hellerné M. Zsófia, Homonnay Flóra, Krafft Antónia, Kürthy Mária, Balázs Vilma, Mészárosné W. Berta, Szeifert Mária, Petrikné Anna. A növendékek létszáma:* (46+36) + (37+35) + (46+26), a kézimunkatanfolyamra járó 37 növendékkel együtt 263 volt. Egészségi állapotuk, haladásuk, magukviselete igen jó volt, de az igazgató panaszkodik, hogy a szülők — az iskolai élet kárára — igen korán viszik leánykáikat nyilvános mulatságok, vendéglői vacsorákra stb. Az intézet tanszertára, könyvtára szépen gyarapodott s az iskola szépen összeválogatott zeneműtára is gyarapodott volt. A szegény tanulókat könyvekkel és pénzzel segélyezték. Az iskolai ünnepeket buzgón megtartották s az értesítő közöl két ünnepi beszédet: «Emlékezés Erzsébet királynéra.» Irta *Homonnai Flóra* és «Április 11-ike.» Irta *Balázs Vilma.*

35. A verseci városi — női kézimunka tanfolyammal kapcsolatos — polgári leányiskola VII. értesítője az 1904—905. iskolai évről. Közzéteszi az igazgatóság.

Az iskola a «Miasszonyunkról» nevezett szegény iskolatestvérek vezetése alatt áll. Ez évben új, díszes épületet emeltetett a város az iskola céljára, melyet kézimunka tanfolyammal bővítettek ki. Az iskola tanítótestületét az iskolanővérek rendtagjai alkotják, igazgatójuk: *Sarkadi Mária Fidelisz.* Tanítónők: *Bremmer M. Felicitas, Dolezsal M. Manuela, Erhardt Erzsébet* (világi), *Lippert M. Annunciata, Márton M. Ilma, Menl M. Magdolna, Morán Etelka* (világi), *Rasch M. Sziviarda, Schuró M. Erneszta, Kögl M. Alkantára* és *Stier Irma* (világi) Mint rendkívüli tárgyként tanítják a szerb nyelvet, festést, zongorát, műéneket. A tanítás teljesen a hivatalos tanterv szerint történik. A növendékek fegyelme igen jó volt, egészségi állapota — hála az iskola egészséges fekvésének — kifogástalan, haladása jó volt. A növendékek azonban, a szerb és izr. vallású növendékek külön ünnepei miatt sokat mulasztottak. *A növendékek létszáma volt:* 48+60+41+28, a kézimunkatanfolyam 27 növendékével együtt 204. Az iskolai ünnepeket megtartották, a szegény növendékeket jelentékenyen segélyezték. Az értesítő igen meleg szavakkal emlékezik meg a tanév alatt elhunyt *Sutter Mária Karolindis* főnöknő áldásos életéről.

36. A veszprémi izraelita hitközség iskolájának története 1805—1905. Az iskolaszék megbízásából írta Szép Lipót.

Az iskola százéves története sok érdekes adatot sorol fel az iskola keletkezéséről, megerősödéséről, fejlődéséről, mely még folyton tart. Nagy szolgálatot tett az iskola nemcsak az izr. hitközségnek, hanem a magyarságnak ir. Fejlődéséről tanuskodik az a körülmény,

hogy szép új iskolaépületében helyet adott az elemi iskola fölé helyezett polgári leányiskolának, melynek most már harmadik osztályát is megnyitották. Tanári testülete még jórészt óraadókból áll, de már megkezdték az önálló tanári testület szervezését.

*

Áttekintve a rendelkezésünkre álló 36 polgári iskola értesítőjét, külön is meg kell emlékeznünk a polgári iskolák életében új és kétségtelenül javukra váló intézményről. A szakfelügyeletet értjük. Csaknem az összes polgári iskolák megemlékeznek az egyes szakfelügyelők, *Pásthy*, *Oldal*, *Perjéssy*, *Mihalik* és *Wolenszky* látogatásáról, mindnyájan örömmel emelik ki az intézmény remélhető jó hatását, mely az iskolák erőteljesebb, egységesebb fejlődésében kétségkívül mihamar szemlélhető lesz.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

A győri állami tanítónőképző-intézet ünnepe. Valóban lélekemelő ünnepség folyt le folyó évi november hó 11-én a győri tanítónőképző-intézet falai között. Két ünnepeltje volt az intézetnek. Az egyik *Karsay Jolán* igazgatónő, aki most töltötte be tanítónői működésének 25-ik évét; a másik *Staáb Lénárd* zenetanár, aki 30 évi szolgálatát fejezte be. A tanári testület eleinte szűkkörű ünneplést tervezett, de amint a városba kiszivárgott a terv, nemcsak a tanügyi körök, nemcsak a sok száz szülő, kik a jubilánsok igaz tisztelői, hanem a társadalom minden rétege, a különböző egyesületek és hatóságok mind részt kivántak venni az ünnepségben. A rendezőknek rövid idő alatt azzal a nehéz feladattal kellett küzdeniök, hogy az intézeti szűk helyiségek miatt, hogyan korlátozzák a részt venni óhajtók számát. Az volt a szerencse, hogy az ünnepség — a közös ebéden kívül — két főrészből állott. Akik tehát az ünnep délelőtti részére nem juthattak be, azok egy része a délutáni ünnepen jelenhetett meg. Mind a három ünneprész díszes, megható és valóban igaz tisztelet és szeretet ünnepe volt; mivel azonban az egyes részekben újabb és újabb vendégek vettek részt, az uralgó hangulat is mindegyikben más volt: a díszülés inkább a tiszteletnek, a társasebéd a barátságnak, a hangverseny pedig a szeretetnek volt az ünnepe.

A díszülést *Kuliszeky Ernő*, kir. tanfelügyelő vezette. Jelen voltak a hatóságok és intézetek képviselői, a szülők és a növendékek. Képviselve volt a vármegye, a város, az igazgató-tanács, a közép-, szak- és népoktatási intézetek, a különböző felekezeti hatóságok és egyesületek. A kir. tanfelügyelő megnyitó beszédében szólott az ünnepség jelentőségéről, az ünnepeltek érdemeiről, azután egy négy tagból álló küldöttséget ajánlott, hogy azok az ünnepelteket bevezessék. A közönség lelkes éljenzése és a növendékek éneklő kara fogadta őket. Ekkor a kir. tanfelügyelő, mint a miniszter képviselője, üdvözölte mind a két ünnepeltet együttesen és átadta nekik a miniszteri leveleket, melyekben a buzgó és eredményes szolgálat elismerése van kifejezve. Utána *Goda Béla* alispán, a vármegye nevében szólott. Karsay Jolán működésében kiemelte ennek hazafias szellemű nevelését és megköszönte ezt nemcsak a vármegye nevében, melynek az intézet sok tanítónőt ad, hanem a haza érdekében is, mert a mostani viszonyok között első sorban hazafias tanítónőkre van szükség. Ilyen szempontból éltette Staáb Lénárd zenetanárt is, mint a magyar zene művelőjét. *Veöreös Boldizsár*, a város tanügyi tanácsosa, együtt

éltette az ünnepelteket, kik hosszú idő óta Győr városában működnek és nemcsak az iskola falai között fejtenek ki szép eredményű munkásságot, hanem kint a társadalomban, a különböző egyesületekben is. *Dr. Karácsony Imre* az intézet igazgatótanácsának a nevében Karsay Jolán működéséből az odaadó ügyszeretetet és a kitartó, folyton lángoló lelkesedést emelte ki. Staáb Lénárd jelleméből pedig azt a szerénységet, amellyel mindig kerülte a nyilvánosságot, de amelyet most földerít a tisztelők szeretete s a növendékek hálája. *Laszberg Rezső gróf*, úgyis mint Győr megye és Győr város főispánja, úgyis mint az igazgatótanácsnak volt tagja, ki az ünnepeltek működését folyton figyelemmel kisérhette, a legnagyobb elismeréssel adózott ezeknek fáradságos és lelkiismeretes munkásságuk iránt. *Hersich Ella* a kis gyakorló iskolások nevében mondott nagyon kedves és szép előadású beszédet. *Kuliszeky Aranka* tartalmas, csinos beszédben Karsay Jolán szerető anyai gondoskodását domborította ki, *Mészáros Ilonka* pedig Staáb Lénárd további türelmét és fáradozását kérte tanulótársai nevében. *Győrffy Józsa* a volt növendékek csókjaival illetett gyönyörű csokrot nyujtott át megható beszéd kiséretében az ő volt igazgatónőjüknek. *Holczmann Ferencz* a tanári testület nevében az ünnep előzményeiből kiemelte, hogy mennyire akarták megakadályozni a jubilansok az ünnepet, viszont a tanügyi és társadalmi körök mily nagy lelkesedéssel fogadták már az első hírt is. Ők kimondták az első éljent, a nagy közönség pedig száz éljent zúgott rá. *Nagy Gizella* úgy üdvözölte Karsay Jolánt, mint az ő hivatali elődjét, a polgári leányiskola volt igazgatónőjét, kinek lelkes ügyszereteténél csak szerénysége volt nagyobb. Staáb Lénárdot pedig, mint volt kartársát, kinek eredményekben gazdag munkásságát emelte ki. *Katonáné Thuránszky Irén*, kedves és tartalmas beszédjében a budai tanítónőképző-intézet testvéri szeretetének jeleit fűzte gyönyörű csokorba. *Láng Mihály*, a szomszéd pápai képző igazgatója, magas szárnyalású üdvözlőjében Karsay Jolán nemes emberszeretetét emelte ki. *Hauer József*, a helybeli kir. kath. képző nevében Karsay Jolán hazafias neveléséről és Staáb Lénárd zenei munkásságáról szólt. *Péres Sándor*, mint a tanítóképző tanárok országos egyesületének elnöke, remek beszédben fejtegette a jubileumok jelentőségét, nevelő erejét, irányító hatását. *Tell Anasztáz* az igazi közvetlenség hangján szólott a győrvidéki tanítóegyesület nevében először Karsay Jolánhoz, mint buzgó egyesületi taghoz és nemeslelkű igazgatóhoz, kinek nemcsak a legnagyobb tisztelettel, hanem mély hálával is adózik; azután Staáb Lénárdhoz, kinek példás családi boldogságát és tiszta jellemét emelte ki.

Karsay Jolán a legnagyobb meghatottság hangján szólott, hogy köszönetének kifejezést adjon. Az ő megszokott szerénységével el akarta hárítani saját személyéről a megtiszteltetést és az állására hárította azt. Megállították őt munkájában, ezért számot vetett rövid visszapillantásban arról, hogyan igyekezett ő minden állásában kötelességeinek minél inkább megfelelni. Azután sorra vette az üdvözlőket és mindegyiknek külön-külön mondott hálás köszönetet. *Staáb Lénárd* általános köszönetével, melyet a hatóságokhoz, az iskolákhoz és az egyesületekhez intézett, az elnöki záróbeszéddel és a növendékek Hymnus-énekével a díszülés véget ért.

A *társasebéd* a Royal-szállónak virágokkal diszített hangversenytermében volt. Oly szép számban gyültek össze ide is a vendégek, hogy Vörös Misi bandája kiszorult az előszobába. Kellemes és szokatlan volt a díszebéden az, hogy a hölgyek nagy számban voltak képviselve. Ez volt az egyik oka annak, hogy az ebéd az élénk és meleg hangulatnál fogva is emlékezetes ünneprész lett. Az első felköszöntőt *Izsó Vincze* ev. lelkész mondta, aki szónoki tehetségét az ünnepeltek éltetésében ragyogtatta. *Ruppenthál Lajos,* tanítónőképző tanár, Kuliszeky Ernő kir. tanfelügyelőt, mint a miniszter képviselőjét, a díszülés vezetőjét, a rendező-bizottság elnökét kezdte köszönteni, de kiterjeszkedett az összes vendégek éltetésére is. *Matavovszky Béla,* középkereskedelmi igazgató, az ünnepeltek kitüntetéséről szólva a tanárvilág szerető ragaszkodásának és legnagyobb elismerésének ecsetelésével köszöntötte az ünnepelteket. *Dsida Ottó* főreáliskolai tanár, Karsay Jolánt úgy éltette, mint aki külföldi útjában is a növendékeit emlegette, mikor valami szép vidéket vagy műemléket láttak. *Kárpáti Manó* kereskedelmi iskolai tanár Karsay Jolánt, mint a felvilágosodás zászlóvivőjét éltette. *Dr. Sikor József,* 48-as honvédtiszt, azon a címen üdvözölte mind a két ünnepeltet, hogy ő már 30 év óta orvosa az intézetnek. *Peres Sándor,* budapesti igazgató kedves köszöntőjében a hölgyekre ürítette poharát. Nagyon megható volt *dr. Fischer Gyula* főügyész beszéde, aki Karsay Jolán 80 éves édesanyjának örömkönnyeiről, mint drágagyöngyökről szólott.

A *hangverseny* délután 5 órakor kezdődött az intézet zeneteremében. Itt is jegyek kibocsájtásával kellett a megjelenést korlátozni. Nagyon sok jelentkező nem kaphatott jegyet. Mégis annyian voltak az ünnepeltek tisztelői, hogy egyesek a folyosóra szorultak. A hangverseny programmja igen kedves volt s a növendékek lelkesedésükben valósággal művészekké nőttek, kik a hallgatóságnak igazi élvezetet, örömet, maguknak dicsőséget szereztek. Előadták: Doppler *Kardalát* a Benjovsky című operából. Szent Erzsébet *Élőképét.* Győry *Meséjét.* Mendelssohntól részletet a *Hebridák* című dalműből. Vörösmarty—Erney *Szép Ilonka* című melodrámáját. Felolvasás Homerosból, *Élőkép.* Kreymantól *Az anyósok* című tréfás énekes párjelenetét és végül Tordai Grail *Virágálom* című allegorikus játékát. A kedves és fényes előadást *Watzesch Janka,* intézeti tanítónő rendezte. Legtovább ünnepeltek a bennlakó növendékek, akik vacsora után még táncra perdülve, mulattak éjfélig.

Így folyt le ez a minden részében sikerült fényes és meleghangú ünnep. Maguk az ünnepeltek méltán mondhatták el, hogy már alig képes lelkük befogadni az ünnep minden részének örömeit. De bizonyos, hogy szerény, lelkiismeretes és eredményekben gazdag munkásságukkal mindezt nagyon kiérdemelték.

A szép ünnep visszhangjaként a «Nemzeti Nőnevelés» szerkesztősége is meleg és hálás üdvözletet küld gondolatban az ünnepelteknek.

*

A «Művészet és Művelődés» Nőegyesület, mely alig másfél éves fennállása óta már is jelentékeny szerepet játszik társaséletünk élénkítésében, november hó 18-án tartotta az őszi évadban első vá-

lasztmányi ülését. A tagok nagy számmal jelentek meg, s az ülést valósággal ünneppé avatta az a szíves ováció, melyben *Okolicsányi Kuthy Dezsőnét*, született *Huszár Ilona bárónőt* részesítették, szíves örömüknek adva kifejezést amiatt, hogy szeretett elnöküket hosszú távollét után ismét körükben láthatják. Az elnök lelkes szavakkal buzdította az egyesület tagjait a munkára s melegen köszönte meg az egyesületi tagok eredményes fáradozását. Megnyitó beszéde egész terjedelmében a következő:

«Tisztelt Hölgyeim! Hosszas távolmaradás után itt vagyok ismét és szívből üdvözöllek titeket!

Bizonyára azt gondoljátok, hogy elmaradásomnak oka megváltozott körülményeimben keresendő, és hogy a családi élet más irányt adván törekvéseimnek, nem érdeklődöm többé egyletünk iránt.

A távolság — igaz — eléggé megnehezíti a gyűléseken és másnemű összejöveteleken való megjelenésemet, de elmaradásomnak még sem ez volt az igazi oka, hanem egészen egyéb, aminek megmagyarázását mai elnöki megnyitóm céljául tűztem ki.

Egy igazán jó és lelkiismeretes elnöknek az volna a kötelessége, — ugyebár — hogy az *egyesületi érdekeket személyesen képviselje* és ezáltal tekintélyt és barátokat szerezzen annak, a *dolgokat maga vezesse*, hogy ezáltal a bajokat keletkezésök előtt tapintatosan elsimítsa, az egészséges gyökerű eszméket pedig a pusztulástól megóvja, munkástársait *közvetlen ügybuzgalmával fanatizálja*, a csüggedőket biztassa, az elégedetleneket kibékítse a túlbuzgókat megfékezze.

Hogy én ezt tudom, és mégsem követtem, az nem hanyagság, nem kötelességmulasztás, ez jól kieszelt, jól meggondolt szándék volt.

Romantikus környezetben fekvő gyönyörű, kényelmes otthonom és a benne rejlő boldogság nem tettek érzéketlenné a nagy világban küzdő testvéreim iránt, szivem melegéből jut nekik most is, mert sorsuk iránt ép úgy lelkesedem, boldogulásukat ép úgy szívemen hordom, mint akkor, amikor köztük éltem.

Épen ezek az érzelmek indítottak arra, hogy jó ideig távol tartottam magamat minden beavatkozástól, mert alkalmat akartam nektek nyujtani arra, hogy megismerjétek önmagatokat.

Emlékezzetek vissza, midőn évekkel ezelőtt mint vakmerő kezdeményező, alig pár egyénből álló kis csapatommal hozzáfogtam az úttörés nehéz munkájához, fejcsóválva néztétek a reménytelen helyzetet és a fanatizált rajongót, aki törhetetlen erélylyel hatolt előre, nem tekintve a sokszor leküzdhetetlennek látszó akadályokat, a fejére gördülő köveket, hanem ha kellett csákánnyal, baltával tört rést maga előtt, hogy helyet, tért csináljon azoknak, akik utána jöttek, járható utakat építeni.

Mit gondoltok, miért tettem ezt? Mi vezetett oly ellenállhatatlan erővel? Mi volt az a nagy hatalom, ami nem engedett csüggedni, fáradni, szándékomtól elállani? Mit gondoltok? — Megmondom nektek.

A vezércsillag, mely hypnotikus hatalommal vezetett, az volt, *hogy fölismertem bennetek az erőt, a képességet az alkotásra, láttam a vágyat a szabad munkatér és az érvényesülés után és tudtam*, hogy csak alkalom hiánya, hogy a sok szép tehetség parlagon hever

s ha majd egyszer meg lesz az alkalom, meg lesz a szorgalmas, következetes, céltudatos munka, és nem fog kimaradni a siker. *Tudtam*, hogy a tört résen kedvvel fogtok előre nyomulni, és minthogy munkavágyatokat nem fogja szabad munkatér hiánya bénítani, megjön *bátorságtok* és ami fő, *önbizalmatok!*

Az önbizalom pedig normális embernél csak akkor jön meg, ha kipróbálta tehetségeit és érzi erejét. Visszavonulásom tehát szándékos volt, hogy megadjam nektek az alkalmat erre a szárnypróbálgatásra. És nem csalódtam. Diadalmas örömérzettel nézek vissza a lefolyt évre, amelyben gyökeret vertetek és megerősödtetek a nyilvános munkálkodás talajában, és büszke vagyok arra az eredményre, amelyet önerőtökből elértetek. Ti talán csak azt érzitek, hogy sokat fáradtatok, küzködtetek és magas eszményi céljaitokhoz képest csekélynek tartjátok az eredményt, amit elértetek, de csalódtok! Az elért eredmény ugyan még nem a végeredmény. De az eredmény nagy és gyönyörködtető!

Egyletünk csillagzatának constellációja a lehető legelőnyösebb! Nagy sikert jósolok belőle!

Megszünt-e érdeklődésem működéstek iránt? Hát csak azt mondhatom, hogy szorongó szívvel vizsgáltam a távolból a fejlődő csillagképet . . . örömmel üdvözölve minden egyes csillagot, amely kigyulladt, fanatikus hitemet még akkor sem veszítve el, amikor a föltünt csillag hullócsillagnak bizonyult, amely csak végigfutott egünkön, hogy aztán örökre eltünjék.

De ha a bolygók jönnek-mennek is, vannak hál' Istennek *álló csillagjaink, napjaink* is, amelyek fix álláspontot foglalnak és fényes támpontjai a reményt kereső szemnek. Ezekből jósolom én a szép, a nagy jövőt!

Higyjétek nekem, szerencsés csillagzat alatt kezdtetek a munkához, csak építsétek azt az útat tovább, türelemmel odaadással, békésen, egymást szeretve és támogatva. Akkor, a most még döcögős, helyenként járhatatlan út, gyönyörű, széles, pompásan síma országúttá fog jelződni, melyen nemcsak élvezet, de sikeres lesz a közlekedés! Csak építsetek és bizzatok!»

A köztetszéssel fogadott elnöki megnyitó elhangzása után a választmány a napirend értelmében munkához látott és sok új és érdekes tervet emelt határozattá ez értekezletén. E határozatok értelmében december 10-én művészi nivón álló iparművészeti kiállítást nyitott meg a klub helyiségében, mely a külföld mintájára az idegenekkel iparkodik megkedveltetni, megismertetni a jellegzetes magyar iparművészeti tárgyakat. Ennek élére százas hölgy-bizottság alakult, melynek elnökévé *dr. Neumann Arminné* úrnőt választották meg. Az ismeretterjesztő szakosztály a hó minden első keddjén tudományos előadásokat rendez. Így: november 21-én *dr. Neumann Arminne*, december 5-én *Tardos-Krenner Viktor* olvasott fel. Január 9-én *dr. Kuthyné Huszár Ilona* báróné, február 6-án *dr. Gerlóczy Zsigmond*, március 4-én *Rosenberg Auguszta*, április 1-én *dr. Okolicsányi Kuthy Dezső* és május 6-án *Guineverné György Ilona* fognak felolvasni. Úgy ezen délutánokra, melyek mindig félhat órakor kezdődnek a klub nagy termében, mint a tervbe vett szerda délutáni sorozatos előadásokra, melyet *Steinber-*

ger Sarolta dr., Jakabné Rácz Hanna dr. és *Szántó Margit dr.* kizárólag az egyesület nőtagjai részére rendeznek, a belépés tagok és vendégek részére teljesen díjtalan. Gondoskodik az egyesület szórakoztató összejövetelekről is. Az irodalmi és zenei szakosztály öt nagy zsúrt tartott és tart az idényben. November 26-án, december 10-én, január 14-én, február 4-én és tarka zsúrt március 4-én Ezen hangversenyeken elsőrendű művésznők szerepelnek; a belépő-díj 2 korona, tagoknak 1 korona. Uj és a főváros közönsége által eddig nagyon nélkülözött élvezetben részesülnek a tagok a keddeken rendezendő zenetörténeti zsúrokon. Szavalattal és zenével ismertetik *Ábrányi Kornél, Erkel Ferencz, Káldy Gyula, Liszt Ferencz* és *Székely Imre* halhatatlan zeneköltőink életét és műveit. Egyszóval a tisztikar megtesz mindent, hogy céljához mennél közelebb vigye tagjait, hogy erkölcsi sikereivel mennél inkább eredményesebbé tegye munkáját. A klubhelyiség az újonnan átépített *Fővárosi Vigadó* épületében van, teljesen új berendezéssel, mely művészi kivitelű, magyar stilusú butorzattal *(Undy S. Mariska* műve) várja a tagjait. Hogy a «Művészet és Művelődés» Nőegyesület mily nagyarányú fejlődésre mutat, kitűnik a főtitkári jelentésből: jelenleg, másfél évi működés után, 630 tagot számlál az egyesület. A rohamos emelkedést megkönnyíti az egyesületnek kiváló változatos és tanulságos programmja, a nemes cél és a csekélyke anyagi áldozat. Az évi tagsági díj 5 korona. Beiratkozni naponta lehet a klubban (Fővárosi Vigadó, Deák Ferencz-utca, III. em.) d. u. 2—4 óra között *Szemere Ilona* egyesületi főtitkárnál.

*

A Mária Dorothea egyesület győrvidéki köre a folyó 1905—1906-dik tanévben november 26-án tartotta első előadását: mely, tekintettel az egyesületnek a helyi viszonyokra is kiterjedő, nemcsak pædagogiai, hanem társadalmi érdeket is szolgáló céljaira, ismét szóbeli- és pedig ezúttal szabad előadásból, zenei és szavalati részekből állott. A polgári leányiskola tornacsarnoka, mint most már az előadások megtartásának rendes helye, zsúfolásig megtelt nagyon díszes közönséggel, a város és vidék szine-javából, úgy, hogy Karsay Jolán, az előadást rendező és megnyitó elnök, nagy örömének adhatott kifejezést a fölött, hogy az egyesület ezen újabb előadási sorozat megkezdése alkalmával sem nélkülözi a tovább haladás és fejlődés legelső feltételét, a közönség jóakaró érdeklődését; de nem kevesebb örömmel és büszkeséggel számolhatott be arról is, hogy a közönség fokozódó érdeklődésével párhuzamban halad az időről-időre hivatottabb egyének vállalkozása is, kik az előadásokon való működésre megtisztelő, készséges szolgálatukat felajánlják, minek következtében az egyesületet kitűzött célja elérésében mindig erősebben támogatják és azt őszinte hálára kötelezik. Erről tett tanúságot a fennemlített előadáson működő egyéneknek harmonikusan összeható szereplése is.

Az elismerés első szava illeti meg közöttük *dr. Lázár Gyulának*, a budapesti áll. polgári iskolai tanítónőképző intézet tanárának, az ismert történettudósnak lekötelező, készséges vállalkozását, ki «Emberbaráti intézmények a középkor századaiban» című szabad előadásban juttatott egyesületünk közönségének az ő mélységes és

bőséges történeti ismereteiből egy kiválóan érdekes és ideillő részt, oly vonzó és közvetlen előadás alakjában, hogy a hallgatóságot valóságosan magával ragadta. Leghitelesebb források alapján sikerült a közönség feszült figyelmét kötve tartania a középkor népeiről elterjedt ama téves nézet fejtegetése folyamán, hogy a középkori népek nem birtak fogékonysággal az emberiség közjólétén munkálkodó, az emberi lélek titkaiba mélyebbre ható nemes intézmények iránt, hogy barbárok, tudatlanok voltak. Kiemelte, hogy mindazon emberbaráti intézményeknek alapját, mint a minők a szegények, elhagyatottak, árvák, özvegyek és betegek gyámolítása, az orvosi tudomány fejlesztésén való fáradozás, a tűzoltói intézmény, a közerkölcsiségbe, közjólétbe ütköző ferde társadalmi szokások korlátozása, s többféle, melyekkel az újkor, mint a civilizáció alkotásával dicsekedik, már a középkorban Európa csaknem minden nagyobb városaiban megtaláljuk. Konkrét adatokkal bizonyította, hogy a középkori művelődés ezen vívmányai a városi polgárság összetartó erejének, a céhekben való egyesülésnek volt dicséretre méltó műve, miközben a feudális intézményeket a vagyonban és hatalomban emelkedő polgárság üdvös szellemi munkálkodásával érdekes párhuzamba állította. Majd egy óráig tartó előadását a közönség fokozódó érdeklődésén kívül, viharos tapssal jutalmazta, lelkében azzal a meggyőződéssel, hogy egy magas színvonalon álló, a szakember biztosságát fényesen igazoló előadás maradandó emlékét vitte magával.

Dr. Lázár Gyula előadását *Angyal Emil*, t. árvaszéki ülnök úr szívhez szóló éneke váltotta fel, aki remek bariton hangján, kifejező előadásban juttatta érvényre a «Kis szökevény» című operette: Leonello dalát és énekelt a legszebb magyar dalokból többet, közvetlen hatást keltvén, nagy tetszés és tapsvihar mellett. Majd *Pálmai Kálmán*, polgári iskolai tanár Budapestről, szavalt el két költeményt: Váradytól a «Melyiket» és Sörös Bélától: a «Kossuth nóta» címűt, az érzelmek oly természetes reprodukálásával, oly megkapó élénkséggel, mely a szavalással életet hoz a deszkákra, mely elfeledteti a közönséggel, hogy szavaló áll előtte, de annál inkább érzi, hogy a szavaló művészete egy darab életet jelenít meg lelkében. Méltó befejezésül *Kirchner Vilma* úrhölgy és *Steiner Sámuel* úr játszották el zongorán és hegedűn Beethowen: Opus 24. Sonatáját, a klasszikus zene szépségétől megihletett oly bájos és technikai tekintetben is oly tökéletes előadásban, hogy a közönség elismerését és rokonszenvét a legnagyobb fokban kiérdemelték. A működők között kell még megemlítenem *Schadl Jenő*, kir. törvényszéki aljegyző urat is, aki az énekrészt kisérte zongorán, annak megfelelő szakértelemmel és pontossággal. A minden ízében sikerült előadáson működőknek elnök az egyesület nevében leghálásabb köszönetét nyilvánította.

*

A Mária Dorothea Egyesület gróf Csáky Albinné elnöklete alatt december 10 én tartott választmányi ülésében elfogadta a székesfővárosi tanítónők és óvónők betegsegítő «*Erzsébet Alapítványát*», melyet jövőben egy a főv. tanítónők és óvónők javára, egy a főv. tanítónőkből alakított «kezelő bizottsággal» együtt gondoz és gyara-

pít. Sürgönnyel és folyamodvánnyal kereste fel a választmány a kis csodahegedűs Vecsey Feri szüleit Londonban s januárban rendezendő jótékonycélú hangverseny tartására kérte fel. — Üdvözlő küldöttséget szervezett az állami felsőbb leányiskola 30 éves jubileumi ünnepe alkalmára, s írásban üdvözölte Sárcsevits Bettit, a magyar gazdasszonyok egyletének igazgatónőjét 25 éves igazgatói jubileuma alkalmából. Ezeken kívül a folyó ügyeket intézték el.

A M. D. E. budapesti tanítónői szakosztályának dec. 9-dikén tervezett ülése, a választmányi ülésre való tekintettel elmaradt s Farkas Edithnek és Danczer Bélának a decemberi ülésre már kitűzött előadásait a január havi ülésre tették át. A legutóbb nov. 18-án tartott ülésen, mint ezt mult füzetünkben előre jeleztük, Glücklich Vilma tartott szabad előadást a «Feminista» egyesület által rendezett szülői értekezletekről és Téglás Gábor olvasta fel nagyobb szabású tanulmányát Torma Zsófiáról. Mindkét előadást mai füzetünkben olvashatják olvasóink. Ugyanezen üléseken örömmel vették tudomásul *dr. Győri Ilona* orvosnőnek (lakik IV., Váci utca 14.) azt a szíves ajánlatát, hogy az egyesületnek hozzá orvosi segítségért forduló tanítónői tagjait mérsékelt díjért hajlandó gyógykezelni. Az egyesület felhasználja az alkalmat ezúttal arra is, hogy *Győri Ilona* úrnőnek a nyilvánosság előtt is kifejezze köszönetét szíves ajánlatáért.

*

Sárcsevits Betti jubileuma. Nagyarányú, lelkes jubileumi ünnepet rendezett tegnap a Magyar Gazdasszonyok választmánya és az intézet tantestülete abból az alkalomból, hogy a Magyar Gazdasszonyok Orsz. Intézetének kiváló igazgatónője, Sárcsevits Betti pályájának negyedszázados fordulójához érkezett. Úgy az előkelő magyar hölgyközönség, mint a magyar tanítónői kar, az intézet volt tanítványai köréből, a M. D. Egyesülettől és külföldről is számos üdvözlet érkezett a jubileumi ünnepre, mely tegnap délelőtt 11 órakor volt az intézetben. A jubileum emlékére az egylet alapítványt létesített Sárcsevics Betti nevére, melynek okiratát ünnepélyesen átnyujtotta neki a titkár.

*

A nők szavazatjoga érdekében a Feministák Egyesületének politikai bizottsága harminc nyomtatott oldalra terjedő memorandumot szerkesztett. Azt fejtegetik benne, hogy mivel sem lehet megokolni miért ne legyen a nőknek szavazati joga. Az egyesület december 17-én délután ötödfél órakor az újvárosháza közgyűlési termében nyilvános értekezletet tartott, amelyen megvitatták a dolgot. A bizottság egyúttal több ezer kérdőívet küldött szét. Az íveken a következő három kérdés vár válaszra: 1. Az általános titkos választójog fogalmának körébe tartozónak tekinti a nők választójogát? Ha nem, miért nem? 2. A memorandumban kifejtett argumentumok alapján kívánatosnak tartja-e, hogy a politikai jogok fentartás nélkül kiterjesztessenek férfiakra és nőkre egyaránt? Ha nem, minő korlátozásokat tart szükségeseknek? 3. Számíthatunk-e arra, hogy a memorandumunkban kifejtett álláspontot magáévá teszi és annak saját hatás-

kürében érvényességet szerezni hajlandó? Mind a kérvényt, mind a kérdőívet az egyesület megküldi a képviselőház és főrendiház tagjainak, valamint a társadalom előkelőségeinek. A kérdést az általános választójog érdekében kifejtett politikai agitáció vetette felszínre, éppen nem olyan időben, mikor az higgadt, nyugodt elbirálásra számíthatna. Nem is tulajdonítunk a dolognak ez időszerint más, mint elméleti jelentőséget. Politikai állapotaink siralmas állapotára való tekintettel. Azt hisszük, hogy ezzel a joggal, ha meg volna is, nem óhajtanának élni a nők.

*

A szabadkai szegénysorsú tüdőbetegek sanatoriumba helyezése érdekében Auguszta kir. hercegnő védnöksége alatt a József főherceg sanatorium egyesület dec. hó 13., 14., 16. és 17-én *házi és népipari kiállítást* rendez a szabadkai m. kir. állami tanítónőképző intézet tornatermében. A kiállítással hangversenyek, tombola és buffet áll kapcsolatban. Tíz sátor alatt, igen kedves vásári képben, a házi és népiparnak legkülönfélébb s leghasznosabb termékei vannak eladásra kiállítva: 10 fillértől 50 koronáig terjedő árban, még pedig: tót hímzések, kalotaszegi varrottasok, az Izabella háziipar tárgyai, délvidéki s erdélyi kötények, katrincák, asztalkendők, jourkészlet, gyermekjáték, babacsoport, borsodi rózsás edények, alföldi paraszt edények, fekete majolikák, könyvek, karácsonyi cukrok, szappanok, apatini kosárfonás, méz, papirneműek, képek, naptárak stb. *Minden darabon rajta volt annak igen olcsóra szabott ára, melynél többet az elárusító nem kérhetett.* A buffet is olcsó volt s éppen ezért a jövedelem jelentékeny. A kiállítás élén Birkásné Szuchich Adrienne, György A. Mórné és Weszelyné Balajthy Ilona álltak.

*

Az évzáró vizsgálatokról. (Lapunk zártakor vettük és készséggel közöljük a következő felszólalást.) A «Nemzeti Nőnevelés» mult havi füzetében *Nemecskay Irma* kartársnő lelkesen és lelkesítően ír az évzáró vizsgálatok megtartása mellett; hogy én, aki *hivatalosan* is mellette voltam és vagyok, csak örülök azon, ha minél nagyobb gárda sorakozik mellém, azt bizonyítanom nem kell, valamint azt sem kell a «Nemzeti Nőnevelés» t. olvasói előtt igazolnom, miért tölt el nemes büszkeség, hogy Nemecskay Irma az egyik gárdista. Pedig van egy pont, hol elválnak nézeteink. Nemecskay kívánja, én nem kívánom hatósági személynek a záróvizsgálatokon való szereplését. «*Miért nem?*» Kérdezi, — megadom a feleletet.

Először azért nem akarom, mivel az a hatósági személy nyitja meg a záróvizsgálatot és legtöbbször olyan hatósági, hivatalos arcot vág, hogy a szülők túlon túl becsülik a jogkörét, a gyermekek pedig megijednek tőle. De meg azért sem óhajtom, mivel ez a hatósági személy rendesen megvárakoztatja a gyermekeket, hivatali jogkörénél fogva akkor jelenik meg, mikor neki tetszik, 8 óra helyett rendesen 9 órakor. Ő azt nem tudhatja, mily izgatottan ülnek ott a gyermekek; félnek, reménykednek, mint minden ember, aki nagy munka előtt áll; ha azonban a munka megkezdődött, a kíváncsiság,

az érdeklődés, no meg egy kis hazabeszélési vágy (ott ül a mama vagy a papa stb.) elnémítják a félelem és reménykedés érzéseit. Vagy el sem jön a hatósági személy, hiába vártunk reá, hiába izgatódtunk, és akkor a tanító úgy érzi magát, mintha megsértették volna, neki akart beszélni, tőle várt valamit, hozzá óhajtotta az éven át lengett keserűségeket megfelebbezni; előtte kívánta a sok oldalról reálőtt mérges nyilakat összetörni: és ő nincs itt, nem jött el! Honnan tudhatja ő, hogy a tanítónak száz meg ezer oka is van, hogy ő előtte bizonyítsa igaz tanítói voltát? Valami tudja Isten milyen szegről-végről való rokona toppant be éppen ma a szobájába: otthon maradt — évzáró vizsgálatra kéne mennie — megesik az nála nélkül is. No, ha megeshetik nála nélkül is, amint azt tapasztalatból tudjuk, akkor mirevaló? Nem kell! Aztán meg népes iskolába — a vezetésem alatt állóban 23 osztály van — nem is futja — honnan teremtsünk annyi hatósági személyt? Ha az egyik osztályban megjelenik a hatósági személy, a másikban pedig nem, méltán felzúdulhat az a másik osztály tanítója: miért amott igen? és nála nem? De beszéljünk arról az esetről, hogy a hatósági személy pontosan megjelent, minden osztályban elnökösködnek; van elnök. *Némely* elnök — tisztelet a kivételnek — a tudóst, sőt a pædagogust szereti önmagában tiszteltetni: kérdéseket intéz a gyermekekhez, amelyekre azok hiába keresik a feleletet. Egy másik fajta elnök meg az «*Erdemsorozat*»-ban lapozgat és kikeresi az osztály ismétlésére utasított tanulókat, a szegény bukottakat és csak azokat felelteti. Hogy az elemi iskolában mind a két fajta elnök nagyon kellemetlen szituációkat teremt, azt tudjuk és nagyon, nagyon sokan fájdalmasan tapasztaltuk. Persze, egy Nemecskay Irma bármiféle szituációban ki tudja ragadni az elnök kezéből a kormánypálcát és irányítja a vizsgálatot a maga elve, terve és akarata szerint. Ámde nem minden tanítónak adatott, hogy azonnal a helyzet urává emelkedjék, és én ezeknek a kartársaknak érdekében véltem kimondatni, hogy ne hivataloskodjék az évzáró vizsgálatokon kirendelt személy: ha eljön mint hallgató közönség, akkor semmi kifogásom nincs ellene.

Azért mondom: rendezni, szabályozni kell az egész ügyet, hogy a tanuló és a tanító igazi örömére válhasson.

Minthogy a többi pontra nézve nincsen semmiféle nézeteltérés Nemecskay Irma kartársnő között és köztem, befejezettnek tekinthetném felszólalásomat; de hátha vannak a Nemzeti Nőnevelés t. olvasói között olyanok, akik a másik párton felsorolt érveket helyeselve inkább a záróvizsgálatok megszüntetése felé hajolnak, ezeknek is szeretnék valamit mondani.

Az ellentábor egyik legerősebb fegyvere az évzáró vizsgálatok megszüntetése mellett a tanuló gyermek *izgatottsága*. Ez az izgatottság pedig tényleg megvan, ezt tagadni, frázisokkal elütni nem lehet. De kérdem, vajjon a tanuló gyermek izgatottsága csak az évzáró vizsgálaton kezdődik-e? Előbb nem voltak izgalmai? Hát az iskolázás első napjaiban, mindaddig, míg a tanítóját meg nem szerette, míg pajtásokat nem szerzett, nem volt izgatott? Dehogy nem! Hát, mikor a szakácsné későn adja fel a reggelit, mikor az óramutató közel jár a 8-hoz, nem izeg-mozog, nem sír, nem követel a kis ember

izgatottan? És mikor a házi feladat készítése közben, valamely ismerős, egy játszópajtás lép be, nem áll be vele együtt a természetszerű izgatottság? És hányszor izgatódik a tanuló gyermek az iskolában, mikor a tanító kérdést intéz A-hoz, aki nem tud felelni, aztán B-hez fordúl a tanító, de őt, aki tudja, aki felmutat, mellőzi; mennyi kín, mély gyötrelem ezt elfojtani!

És ezen izgalmak közepette növekszik és fejlődik és művelődik a gyermek s ezek az izgalmak szántják a jellem barázdáit, melyekből az erények, de sajna, gyakran a bünök is kikelnek; izgalom nélkül életrevaló ember nem nevelődik. Idegei vannak a gyermeknek!

Azt mondják: a vizsgálat sem nem ront, sem nem javít az osztályzaton. Nem is kell, hogy rontson vagy javítson; kezdettől fogva nem azért teremtették, hogy az osztályzaton rontson vagy javítson — célja egészen más: a gyermek érzésén, önállóságán, jellemén építsen, javítson, amit az ügyes, a jóravaló, a lelkiismeretes tanító vezetése mellett meg is tesz; aki pedig ront az évzáró vizsgálaton, az anélkül is, az egész éven át ronthat, mikor nem is látja, mikor nem is tudja. Mert az erre való alkalom százféleképpen adódik az iskolában minden istenadta napon.

Még azt is kérdezik: hogyan mutathatja be a tanító rövidke 1—2 óra alatt mindazt, amit egész esztendőn tanult a gyermek? De hiszen ezt mindenki tudja, a laikus szülő éppúgy, mint a nagytudományú elnök! Hát kutatjuk mi, hogy az egész esztendőn mi mindent mívelt a természet, míg a szőlőtőkére a fürtöt varázsolta? Mi a szőlőfürt édes bogyóiban leljük gyönyörünket, élvezetünket — a patikárus munkájára, vegyítésére, keverésére nem vagyunk kíváncsiak, azt akarjuk, hogy a kész medicina használjon. Reformálni akarjuk az évzáró vizsgálatok intézményét, de eltörülni nem.

Schön József.

*

Az állami felsőbb leányiskola fényes ünnepe, melyet harminc éves fennállásának emlékére rendeztek, lapunk zártakor folyik. Januáriusi számunkban részletes tudósítást közlünk e kulturtörténeti fontossággal bíró üunepről, melynek legkiemelkedőbb mozzanata az, hogy az iskola *gimnáziumi tanfolyama nyilvánossági jogot nyert.* Az iskola neve is megváltozott. Jövőben «Felsőbb leányiskola és leánygimnázium» lesz a neve.

IRODALOM.

A MŰVÉSZETEK TÖRTÉNETE. Szerkeszti *Beöthy Zsolt*. I. kötet. Ó-kor. Budapest, 1906. Lampel R. könyvkereskedése, 556 negyedrét lap. Ára 10 korona.

Lassan-lassan nálunk is fejlődik a művészetek kedvelése s a művészetek tanulmányozása mind nagyobb és nagyobb tért hódít. A közönség fokozódó érdeklődésével arányban becses monografiák jelennek meg, melyek egyes művészek életét és korát vagy egyes művészi iskolák fejlődését és hatását ismertetik. (Pl. Lampel R. «Művészeti könyvtár» 12 kötetben stb). Nagyobb terjedelmű, összefoglaló a képzőművészetek minden ágára kiterjeszkedő történeti könyvünk azonban eddig nem volt. Pasteinernak különben igen becses egykötetes műve már nem kapható, s részben el is avult, inkább csak mint kézikönyv használatos. Divald munkája pedig csak «képeket» ad a művészetek történetéből s a tárgy teljes kimerítésére maga sem törekedik. Az ilyen természetű művekkel szemben támasztható minden követelést harmonikusan elégít ki az a nagy munka, melynek I. kötete csak nem rég hagyta el a fentírt címmel a sajtót, s mely mind kiállításának pompája, mind tartalmának kiválósága folytán egyaránt megérdemli figyelmünket, rokonszenvünket. A komoly műismeret-történeti alapon való terjesztésére törekszik e mű s mivelt közönségünk e részben érzett szükségletét óhajtja kielégíteni. Beöthy Zsolt a mű genialis szerkesztője a legkiválóbb szakemberekből toborzotta munkatársait s az I. kötet irói tudásuk, ízlésük és lelkesedésük egész erejével rajta voltak, hogy az olvasóközönségnek a legjobbat a legvonzóbb alakban nyujthassák. Az I. kötet az ókori népek művészetével foglalkozik. A bevezető részt, az őskori művészetet 24 oldalon Sebestyén Gyula írta meg, míg az ókori keleti népek művészetével Mahler Ede csaknem 100 oldalon foglalkozik s elénk állítja mind a szobrászat, mind a festészet és építészet legrégibb emlékeit szóban és képben. A harmadik résznek, a görög művészet történetének Láng Nándor 300 lapon hódol, kidomborítván azt a nagy jelentőséget, mely a görög szellemet a művészetekre való hatásban is kitünteti. A rómaiak művészetét Zsámboki Gyula mutatja be az olvasónak, míg a római kor «emlékszerű műveit» hazánkban Kuzsinszky Bálint ismerteti. Gyönyörű illusztrációk kisérik mindenütt a szakszerű és világos magyarázatokat. Aki művészettörténetet tanít, jövőben nem jő már zavarba, hogy honnan merítse anyagát s milyen szemléltető eszközöket használjon. E mű kisegíti a tanárt és kielégíti a tudvágyó közönséget, azért a legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe.

A CINQUECENTO FESTÉSZETE ÉS SZOBRÁSZATA (tekintet nélkül Velencére. A népszerű főiskolán (University extension) tartott előadásai nyomán írta *dr. Berzeviczy Albert*. Budapest. *Franklin-Társulat*. 1905. 189 lap. Ára 2 korona.

A «Népszerű Főiskolai Könyvtár»-ának harmadik kötete a művészetek történetének érdekes fejezetét nyujtja az olvasónak, nem kisebb ember, mint *dr. Berzeviczy Albert* tollából. Ez a kis könyv azonban nemcsak írójának kiváló egyénisége miatt tarthat számot érdeklődésünkre, nem is csupán tárgyának érdekessége miatt köti le figyelmünket: vonzó és tanulságos olvasmány ez, a föntebbi ajánló körülményektől eltekintve is. Szívesen merülünk el a könyv olvasásában, mert érezzük, hogy írója nem csak ismeri, szereti is tárgyát, s érti a módját, hogyan kell az olvasó érdeklődését lekötni és fogva tartani. Hat előadást tartott a mult évben Berzeviczy a «Népszerű Főiskolán», s e hat előadás nyomán írja le a XVI. század legkiemelkedőbb művészi eseményeit és műalkotásait. Lionardo da Vinci, Michel Angelo, Raffael, Fra Bartolomeo, Sodoma, Andreas del Sarto és Correggio életének, fejlődésének és művészi tevékenységének keretében mutatja be az olasz renaissance virágzásának legfényesebb korszakát, miután mindezek megértésére a hallgatót, illetve az olvasót az első előadásban, megismertetve a képzőművészetek főkorszakait, kellőképen előkészítette. Világos — noha tömör — előadásában a laikus ép annyi okulni, mint élvezni valót talál; míg a szakember az anyag gondos kiválasztásában, helyes csoportosításában és művészi összefoglalásában lel gyönyörűséget. Csodálkozással látjuk, hogy a könyvben nincs kép, ezt még az író plasztikus előadása mellett is nehezen nélkülözzük. Igaz, hogy ez jelentékenyem megdrágította volna a könyvet, mely így az egyszerűbb könyvtárak polcain is helyet találhat; de úgy érezzük, hogy egy új kiadás alkalmával — mert biztosra vesszük, hogy a könyv mielőbb új kiadásra kerül — ezt a hiányt okvetlenül pótolni kell. Így is a legmelegebben ajánljuk e kedves, formájánál fogva is könnyen kezelhető, kis könyvet olvasóink figyelmébe. Szerezzék meg maguknak s az ifjúsági könyvtáraknak: a művészetek megszerettetésének kitünő eszközét fogják bírni e műben.

S. I.

*

Székely Árpád «**Beszéd- és értelemgyakorlat leckékben**» című munkájának II-ik részét, melyben a II. osztálynak anyaga van feldolgozva, Kovács Gyula könyvkiadó, Nagybányán, sajtó alá adta. Mivel ezen munkának I. részét kiváló gyakorlatiassága s módszere miatt úgy a sajtó, mint a tanférfiak kiemelték, előfizetési felhivással irányozza a tanítóság figyelmét a sajtó alatt lévő második részre s kéri arra az előfizetést. «Szerző ezen munkájával arra törekszik, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatot az olvasás-, írás- és nyelvtannal összekösse, hogy így az a tiszta fogalmak nyujtásán kívül a tanításnak bizonyos fokig középpontja legyen. A könyv előfizetési ára az összeg előzetes beküldése esetén 2 korona. A két rész együttvéve 4 korona, — a könyv bolti ára magasabb lesz! Akik a pénzt előre beküldik, portómentesen kapják meg a könyvet.»